

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE TOPLANTI GÖSTERİ HAKKI KILAVUZU

ESHİD
Eşit Haklar
İçin
İzleme Derneği

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE TOPLANTI GÖSTERİ HAKKI KILAVUZU

*Bu Kılavuz Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)
Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin
Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (Barışçıl Toplantı Özgürlüğü İle İlgili Rehber İlkeler) ve
Guidelines on Freedom of Association (Örgütlenme Özgürlüğü İle İlgili Rehber İlkeler)'in
gayri resmi özet çevirilerinden ve Av. Erkan Şenses tarafından hazırlanan
Türkiye mevzuatı değerlendirmesinden oluşmaktadır.*

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği
Kamerhatun Mah. Hamalbaşı Sokak
No:22/9 Beyoğlu İstanbul
Tlf: 0212 293 63 77
www.esithaklar.org
email: esithaklar@gmail.com

Yayına Hazırlayanlar

Pelin Oral

Melike Tokathoğlu

Nejat Taştan

Nur Tüysüz

Redaksiyon: *Bora Turan*

Grafik Tasarım: *Mehmet Ali Çelik*

Kapak Fotoğrafı: *Reşat Yiğiz*

Basım Yeri: *Ceylan Matbaası*

İSTANBUL - 2016

İçindekiler

Kısaltmalar.....	2
Önsöz.....	3
Kavramsal Çerçeve ve Tanımlar.....	4
Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Örgütlenme Özgürlüğü.....	4
AGİT Rehber İlkeleri.....	5
1. Barışçıl Toplantı Özgürlüğü.....	5
2. Rehber İlkeler.....	5
3. Toplantı Özgürlüğünün Kısıtlanması.....	7
4. Usule İlişkin Konular.....	7
5. Barışçıl Toplantı Özgürlüğü Mevzuatının Uygulanması.....	8
Ayrımcılık Yasası.....	10
Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı.....	14
Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı İle İlgili Mevzuata Dair Rehber İlkeler.....	18
Açıklayıcı Yorumlar.....	20
Alt Bölüm 1– Kılavuz İlkeler.....	22
Alt bölüm 2 – Örgütlerle İlgili Düzenleyici Çerçeve.....	35
Eşit Muamele ve Ayrımcılık Yapmama.....	35
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet, Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde	
Ayrımcılık Yapılmaması.....	37
Yurttaş Olmayanlar.....	38
Azınlıklar.....	38
Çocuklar.....	38
Kolluk Kuvvetleri Personeli ve Devlet Görevlileri.....	39
Ulusal Mevzuat.....	39
Toplanma ve Gösteri Yürüyüşüne İlişkin Ulusal Mevzuat.....	40
Mevzuat ve Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler.....	46
Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı	
Örgütlenme Özgürlüğüne İlişkin Ulusal Mevzuat.....	48
Ek-1 Örnek Göstergeler	
Barışçıl Toplanma Özgürlüğü.....	60
Örgütlenme Özgürlüğü.....	61
Ek-2	
Toplantı Gösteri-Yürüyüşü ve Örgütlenme Hakkının Kullanımına Yönelik Müdahalelerde CMK ve	
PVSK Bağlamında Alınabilecek Koruma Tedbirlerinin Hukuki Çerçevesi.....	63

Kısaltmalar

AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Av.	Avukat
BKZ.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
EĞİTİM SEN	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESHİD	Eşit Haklar İçin İzleme Derneği
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
Md.	Madde
ODIHR	AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
UMSHS	Uluslararası Medeni Siyasi Haklar Sözleşmesi

Önsöz

İfade ve örgütlenme özgürlüğü ile toplantı gösteri yürüyüş hakkının güvence altına alınması demokratik toplumun olmazsa olmaz koşullarındandır. İfade özgürlüğünün kullanılmasının önemli araçlarından olan toplantı, gösteri yürüyüşü hakkı ve örgütlenme özgürlüğü gerek uluslararası gerekse ulusal hukuk mevzuatında güvence altına alınan temel haklardır. Haklara ilişkin sınırlandırmaların yasal çerçevesi ve etkin olarak kullanılmasına ilişkin fiili ortam her ülke bakımından demokratik standartların düzeyini ortaya koyan göstergedir.

Toplantı ve gösteri hakkına ilişkin sınırlamalar Türkiye’de hemen her dönemde tartışma konusu olmuştur. İdari makamların yetkilerinin sınırları, mekansal kısıtlamalar, güvenlik güçlerinin müdahale biçimleri ve gösteri hakkının kullanılmasında kamu makamlarının çifte standartlı yaklaşımları bu tartışmanın önemli başlıklarıdır.

Bu kılavuz, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR)’nin Barışçıl Toplantı Özgürlüğü İle İlgili Rehber İlkeler (Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly) ile Örgütlenme Özgürlüğü İle İlgili Rehber İlkeler (Guidelines on Freedom of Association)’in gayri resmi çevirilerinden ve Av. Erkan Şenses tarafından hazırlanan Türkiye mevzuatı değerlendirmesinden oluşmaktadır. Hakkın kullanımını ve uygulamalara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının yer aldığı ek bilgiler ve söz konusu hakların uluslararası standartları ve hakların ihlallerine ilişkin göstergeler Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHİD) tarafından eklenmiştir.

Kılavuzun hazırlanmasında katkılarını esirgemeyen Ayşegül Bahçivan, Çiğdem Sever ve Bahar Bostan’a, kapak fotoğrafını çeken ve kullanmamıza izin veren Reşat Yiğiz’e çok teşekkür ederiz.

Toplantı, gösteri yürüyüşü hakkı ve örgütlenme özgürlüğünün kapsamının genişliği ve diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişkisi düşünüldüğünde bu kılavuzun, sivil toplum örgütleri için sadece ilk başvuru kaynağı olma işlevini görmesi bile bizi mutlu edecektir.

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği

Kavramsal Çerçeve ve Tanımlar

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Örgütlenme Özgürlüğü

1) Uluslararası Mevzuat

Toplantı, gösteri yürüyüşü ve örgütlenme hakkı demokratik ve çoğulcu toplumun temel gereksinimlerinden olup hem Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde hem de Anayasa'da düzenlenmiş temel hak ve hürriyetlerdendir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'nde ifade hürriyeti, toplantı ve gösteri hürriyeti şu şekilde düzenlenmiştir:

“Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı bulunmaktadır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak; düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak haklarını kapsar.

Madde 20- 1. Herkesin silahsız ve saldırsız bir şekilde toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.”

AİHM içtihatlarına göre toplanma ve gösteri yapma hakkı, demokratik toplumda korunan temel haklar arasında yer almakta ve 10. madde ile korunan ifade özgürlüğüyle birlikte, demokratik toplumun temelini oluşturmaktadır. Toplanma ve gösteri yapma hakkının güvence altına alınmadığı bir ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün olmadığından, bu hak demokrasinin vazgeçilmez bir koşuludur ve onun ayrılmaz bir parçasıdır.ⁱ Bu hak sayesinde vatandaşlar, siyaseten sorumlu kişilerin ve ülkeyi yönetenlerin davranışlarını eleştirme, ülkede uygulanan politik uygulamalar ve projeler üzerinde etkiye bulunma ve demokratik taleplerini dile getirme imkanına sahip olmaktadır.ⁱⁱ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) madde 10'da ifade hürriyeti ve madde 11'de ise toplantı ve dernek kurma özgürlüğü şu şekilde hüküm altına alınmıştır:

“Madde 10- İfade özgürlüğü

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın

ⁱ Gökçen Alpkaya, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Temmuz-Eylül 2001, Cilt 56, Sayı 3, s. 2.

ⁱⁱ Ziya Çağa Tanyar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, AÜHFD, 60 (3) 2011, s. 598

veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

Madde 11- Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü

1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığı veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde; silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin Barışçıl Toplantı Özgürlüğü ile ilgili Rehber İlkeleri'nde de örgüt tanımı, örgütlerin önemi, örgütlerle ilgili rehber ilkeler ve örgütlerle ilgili düzenleyici çerçeve belirlenmiştir."

AGİT Rehber İlkeleri

1. Barışçıl Toplantı Özgürlüğü

1.1 Barışçıl toplantı özgürlüğü. Bireyler, gruplar, kayıtlı olmayan örgütlenmeler, tüzel kişiler ve kurumsal yapılar tarafından kullanılabilen temel bir insan hakkıdır. Toplantılar, çeşitlilik arz eden, popüler olmayan veya azınlıkta olan görüşlerin ifade edilmesi de dâhil olmak üzere çeşitli amaçlara hizmet edebilir. Bu hak, azınlıkların kimliklerinin korunması gibi, bir kültürün korunması ve geliştirilmesinde önemli bir aşamadır. Barışçıl toplantı özgürlüğünün korunması, farklı inançlara, pratiklere veya politikalara sahip grupların birlikte barışçıl bir şekilde yaşayabilecekleri hoşgörülü ve çoğulcu bir toplum oluşturulmasında can alıcıdır.

1.2 Toplantının tanımı. Bu Kılavuzun amaçları doğrultusunda toplantı, bir grup insanın ortak bir ifade amacıyla kamusal bir alanda kasıtlı ve geçici olarak bir arada bulunmaları anlamına gelir.

Bu tanımda, belli türden toplantıların düzenlemeye ilişkin özel hususları gündeme getirebileceği dikkate alınmakla birlikte, ister durağan ister hareketli olsun, kamusal veya özel mülkiyette veya kapalı yapılarda gerçekleşen her türlü barışçıl toplantı korunmayı hak etmektedir.

1.3 Sadece barışçıl toplantılar korunur. Bir toplantının düzenleyicileri, barışçıl niyetlerini ifade etmişlerse ve toplantının yürütülmesi şiddet içermiyorsa, o toplantı barışçıl bir toplantı olarak kabul edilmelidir. Burada 'barışçıl' terimi, tedirgin eden veya rencide edici davranışlar ile üçüncü tarafların faaliyetlerini geçici olarak engelleyen davranışlar içermeyen toplantılar için kullanılmaktadır.

2. Rehber İlkeler

2.1 Toplantı yapılması lehine karine. Temel bir hak olarak, barışçıl toplantı özgür-

lülüğü, mümkün olduğu ölçüde, düzenlemeye tabi olmaksızın kullanılmalıdır. Kanunlarda açıkça yasaklanmayan her şeye izin verildiği karinesi üzerinden hareket edilmeli ve toplanmak isteyenlerin bunun için izin almaları gerekmemelidir. Karinenin bu özgürlük lehine olduğu kanunda açık ve net bir şekilde yer almalıdır.

2.2 Devletin barışçıl toplantıları kolaylaştırma ve koruma konusundaki pozitif yükümlülüğü. Bu özgürlüğün pratikte kullanılmasını ve gereksiz bürokratik engellere tabi olmamasını sağlamak için yeterli mekanizma ve prosedürleri tesis etmek devletin temel sorumluluğudur. Devlet özellikle kamusal toplantıların düzenleyicilerin tercih ettiği yerde yapılmasını kolaylaştırmalı ve korumalıdır; ayrıca, düzenlenecek toplantıların duyurulması için bilgi yayma çabalarının da engellenmemesini sağlamalıdır.

2.3 Yasallık. Uygulanan her türlü kısıtlama yasalara dayanmalı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile diğer uluslararası insan hakları belgelerine uygun olmalıdır. Bu amaç doğrultusunda, otoritelere verilen takdir hakkının çerçeveye alınması için iyi tasarlanmış bir mevzuat elzemdir. Yasanın kendisi de uluslararası standartlarla uyumlu olmalı ve bir davranışın yasayı ihlal edip etmeyeceğini, ihlal halinde ise olası sonuçların ne olabileceğini bireyin önceden değerlendirmesini sağlayacak yeterlilikte kesinliğe sahip olmalıdır.

2.4 Orantısallık. Toplantı özgürlüğüne getirilen her hangi bir kısıtlama orantısaldır. Otoriteler tarafından meşru amacı gerçekleştirmek için daima en az müdahaleci olan yollar tercih edilmelidir.

Orantısallık ilkesi, otoritelerin rutin bir şekilde bir etkinliğin niteliğini temelden değiştirecek, toplantıların şehrin daha az merkezi olan yerlerine çekilmesi gibi kısıtlamalar getirmemelerini gerektirmektedir.

Yasal sınırlamaların genel geçer bir şekilde uygulanması aşırı kapsayıcı olma eğilimi göstermekte ve durumun kendine özgü koşulları düşünülmediği için orantısallık ilkesine uymamaktadır.

2.5 Ayrımcılık yapmama. Barışçıl toplantı özgürlüğü herkes tarafından kullanılmalıdır. Toplantı özgürlüğünü düzenlerken ilgili yetkililer herhangi bir temelde hiçbir birey veya gruba ayrımcılık uygulamamalıdır.

Kamusal toplantılar düzenleme ve bunlara katılma özgürlüğü bireyler, gruplar, kayıtlı olmayan örgütlenmeler, tüzel kişiler ve kurumsal yapılar; etnik, ulusal, cinsel ve dini azınlık grubu üyeleri, yurttaşlar ve yurttaş olmayanlar (devletsiz kişiler, mülteciler, yabancı devletlerin yurttaşları, sığınmacılar, göçmenler ve turistler dâhil); çocuklar kadınlar ve erkekler; kolluk kuvvetleri personeli; akıl hastalığı olan kişiler de dâhil olmak üzere tam hukuki ehliyete sahip olmayan kişilerin hepsi için güvence altına alınmalıdır.

2.6 İyi idare. Toplantı özgürlüğünün düzenlenmesi ile ilgili hangi kurumun karar alma sorumluluğuna sahip olduğu konusunda kamuoyu bilgilendirilmeli ve bu durum kanunlarda açık bir şekilde yer almalıdır. Düzenleme yetkisine sahip otorite, prosedürler ve işleyiş konusunda kamuoyunun güvenilir bilgiye yeterli erişiminin olmasını sağlamalıdır. Kamusal toplantı düzenleyenler ve hak ve özgürlükleri bir toplantıdan doğrudan etkilenecek olanların düzenleyicilere makamlara doğrudan sözlü ve yazılı bilgi verme fırsatı olmalıdır. Düzenleme süreci mevcut bilgilerin tümünün adil ve objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamalıdır. Bir toplantıya getirilebilecek herhangi bir kısıtlama gecikmeksizin yazılı olarak toplantının düzenleyicisine bildirilmeli, her bir kısıtlamanın

gerekçeleriyle ilgili açıklama yapılmalıdır. Bu türden kararlar mümkün olduğunca erken bir aşamada alınmalıdır ki bağımsız bir mahkemeye itirazda edilecekse bu süreç toplantı bildiriminde belirtilen tarihten önce tamamlanabilsin.

2.7 Düzenleyici makamın yükümlülüğü. Düzenleyici makamlar yasal sorumluluklarına uymalı ve usul yönünden veya maddi olarak yerine getirmedikleri yükümlülükleri nedeniyle hesap vermelidir. Yükümlülükler, idari hukuka ve kamusal yetkilerin kötüye kullanılmasına ilişkin yargı denetimine göre tartılmalıdır.

3. Toplantı Özgürlüğünün Kısıtlanması

3.1 Kısıtlama için meşru gerekçeler. Kısıtlamalar için meşru gerekçeler uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde öngörülmüştür. Ulusal kanunlarla bunlara ilave gerekçeler getirilmemelidir.

3.2 Kamusal alan. Toplantılar, kamusal alanın ticari faaliyetler veya araç ve yaya trafiği için kullanılması kadar meşru bir şekilde kullanılmalıdır. Her hangi bir kısıtlama ele alınırken bu durum dikkate alınmalıdır.

3.3 İçerik temelli kısıtlamalar. Toplantılar ortak bir ifade amacıyla yapılmakta ve dolayısıyla da bir mesaj iletmeyi amaçlamaktadırlar. Herhangi bir mesajın görsel veya işitsel içeriğine kısıtlama getirilmesi için yüksek bir eşik kullanılmalı ve ancak yakın bir şiddet tehdidi varsa kısıtlama getirilmelidir.

3.4 “Zaman, yer ve toplantının yapılış şekli” ile ilgili kısıtlamalar. Düzenleyici makamların başvurabilecekler, iletilmek istenen mesaja müdahale etmeyen olası kısıtlamalar için geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Bir toplantının zamanına, yerine ve yapılış şekline herhangi bir kısıtlama getirilecekse, makul alternatifler teklif edilmelidir.

3.5 “Görüş ve işitme” (sight and sound). Kamusal toplantılar belli bir hedef kişiye, gruba veya kuruluşa bir mesajın iletilmesi amacıyla düzenlenmektedir. Bu nedenle, genel bir kural olarak toplantılar hedef kitlenin görebileceği ve işitebileceği bir şekilde kolaylaştırılmalıdır.

4. Usule İlişkin Konular

4.1 Bildirim. Uluslararası insan hakları hukukuna göre ulusal düzeyde bir toplantı ile ilgili önceden bildirim gerekliliği getirilmesi öngörülmemektedir. Hakikaten de, açık bir toplumda, pek çok toplantı türü herhangi bir resmi düzenleme gerektirmez. Bu nedenle önceden bildirim yapma şartı, ancak devletin toplantı özgürlüğünü kolaylaştırması ve kamu düzenini, kamu sağlığını ve başkalarının hak ve özgürlüklerini koruması için gerekli düzenlemeleri yapmasını sağlamak amacıyla getirilmelidir. Bu türden yasal hükümler bir toplantının düzenleyicisinin izin talebinden ziyade bir niyet bildiriminde bulunmasını öngörmelidir.

Bildirim süreci zahmetli veya bürokratik olmamalıdır. Bildirim süresi gereksiz uzunlukta olmamalı ancak ilgili devlet otoritelerinin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmeleri için gerekli plan ve hazırlıkları yapmalarına imkân verecek ve kısıtlamalara itiraz edilecekse bir mahkemeye hızlıca itiraz etme ve karar alınmasını sağlamaya yetecek uzunlukta olmalıdır.

Otoriteler bir bildirim gecikmeksizin itiraz etmezlerse, kamusal toplantının düzenleyicileri, bildirimlerinde sunulan koşullarda ve her hangi bir kısıtlamaya maruz kalmaksızın faaliyetlerine devam edebilmelidir.

4.2 Kendiliğinden toplantılar. Mevzuatta önceden bildirim yapılması öngörülmüşse, yasalarda önceden bildirim şartının pratikte geçerli olamayacağı durumlar için istisnalara açık bir şekilde yer verilmelidir. Böyle bir istisna ancak yasal olarak getirilen son başvuru süresinin karşılanamayacağı durumlarda geçerli olur. Otoriteler, barışçıl nitelikte olduğu sürece kendiliğinden gelişen her türlü toplantıyı daima korumalı ve kolaylaştırmalıdır.

4.3 Eşzamanlı toplantılar. Aynı yer ve zamanda birbiriyle ilgisi olmayan iki veya daha fazla toplantının yapılacağına dair bildirim yapıldığında, her biri mümkün olan en iyi şekilde kolaylaştırılmalıdır. Bir kamusal toplantının sırf başka bir kamusal toplantı ile aynı yer ve zamanda yapılması planlandığı için yasaklanması, her ikisinin de makul bir şekilde gerçekleştirilebileceği hallerde haksız bir uygulama olacaktır. Ayrımcılık yapmama ilkesi, ayrıca birbirine benzer koşullara sahip toplantıların farklı düzeylerde kısıtlamaya tabi olmamasını gerektirmektedir.

4.4 Karşı gösteriler. Karşı gösteriler, katılımcıların başka bir toplantıda ifade edilen görüşlerle hemfikir olmadıklarını ifade etmek istedikleri bir eşzamanlı toplantı türüdür. Karşı gösteri düzenleme hakkı, başkalarının gösteri yapma hakkının engellenmesini kapsamaz. Gerçekten de, göstericiler, başkalarının da gösteri yapma hakkına saygı göstermelidir. Karşı gösterilerin düzenlendiği veya yapıldığı durumlarda devletin her bir etkinliği koruma ve kolaylaştırma görevine vurgu yapılmalıdır; devlet, bu türden birbiriyle ilişkili eşzamanlı toplantıları birbirinin görüş ve işitme alanında kolaylaştırmak için mümkün olduğu ölçüde yeterli kolluk kaynağını devreye sokmalıdır.

4.5 Karar alma. Düzenleyici makamlar karar alma sürecinin erişilebilir olmasını ve anlaşılır bir şekilde açıklanmasını sağlamalıdır. Süreç, mevcut tüm bilgilerin adil ve objektif bir şekilde değerlendirilmesine imkan sağlamalıdır. Bir toplantıya getirilebilecek herhangi bir kısıtlama, etkinliği düzenleyenlere gecikmeksizin ve yazılı olarak bildirilmeli, her bir kısıtlamanın gerekçesi ile ilgili açıklama yapılmalıdır. Bildirimde belirtilen toplantı tarihinden önce bağımsız mahkemelere itiraz süreçlerinin tamamlanabilmesi için bu türden kararlar mümkün olduğunca erken alınmalıdır.

4.6 Denetim ve itiraz. Etkili başvuru yolu hakkı, bir toplantıya getirilen herhangi bir kısıtlama veya yasağın içeriğine itirazda bulunma hakkını da içermektedir. İlk aşamada idari denetim seçeneğinin olması mahkemeler üzerindeki maliyeti azaltacak ve yetkililerle halk arasında daha yapıcı ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktır. Ancak, bu türden bir denetimin başvuru sahibini tatmin etmediği durumlarda, bağımsız bir mahkemeye itirazda bulunmak için bir mekanizma olmalıdır. İtirazlar gecikmeksizin vakitlice yapılabilir ki yetkililerin verdikleri kararların değiştirilmesi gerektiğinde, başvuru sahibinin haklarına daha fazla zarar vermeden yapılabilir. Bu nedenle, bildirimde belirtilen toplantı tarihinden önce kesin bir karar verilmeli veya en azından bir tedbir kararı ile sağlanacak telafi sağlanmalıdır.

5. Barışçıl Toplantı Özgürlüğü Mevzuatının Uygulanması

5.1 Kolluk görevlileriyle etkinlik öncesi planlama yapılması. Mümkün olan her durumda, özellikle de büyük çaplı toplantılarda veya ihtilafli konularla ilgili toplantılarda, düzenleyicinin kolluk görevlileri ile etkinlikten önce alınacak güvenlik ve kamu güvenliği tedbirlerini görüşmesi tavsiye edilir. Bu türden görüşmeler, görevlendirilecek kolluk kuvvetleri, düzeni sağlamak için yapılacak ayarlamalar ve polislik faaliyetleri ile ilgili konuları kapsayabilir.

5.2 Maliyetler. Yeterli güvenlik ve emniyet hizmeti sağlamanın maliyeti (trafik ve kalabalık yönetimi dâhil), tamamen kamu makamları tarafından karşılanmalıdır. Devlet, yeterli kolluk hizmeti sağlamanın karşılığında ilave ücret talep etmemelidir. Ticari olmayan

kamusal toplantıların düzenleyicilerinin etkinlikleri için kamusal sorumluluk sigortası yaptırımları şart koşulmamalıdır.

5.3 Toplantılarda verilen polislik hizmetlerinde insan hakları yaklaşımı. Toplantılarda kolluk hizmeti verilmesinde insan hakları kapsamında; yasallık, gereklilik, orantısallık ve ayrımcılık yapmama ilkeleri gözetilmeli ve geçerli insan hakları standartlarına uyulmalıdır. Devletin özellikle katılımcıların fiziksel şiddetten korkmadan barışçıl toplantılara katılabilecekleri makul ve uygun tedbirleri almak gibi bir pozitif yükümlülüğü vardır. Kolluk kuvvetleri aynı zamanda barışçıl bir toplantının katılımcılarını, toplantıyı herhangi bir şekilde bozma veya engellemeye çalışan (provokatör ajanlar ve karşı göstericiler dâhil) kişi ve gruplara karşı korumalıdır.

5.4 Çatışmanın hafifletilmesi için müzakere ve/veya arabuluculuğun kullanılması. Bir toplantının seyri sırasında çözülemeyen bir durum veya bir ihtilaf doğarsa, kabul edilebilir bir çözüme varmak için müzakere veya arabulucu gözetiminde bir diyalog kurulması uygun bir yol olabilir. Böyle bir diyalog –her zaman başarılı olmasa dahi, çatışmanın hararetlenmesine, keyfi veya gereksiz kısıtlamalar uygulanmasına veya kuvvete başvurulmasına engel olmak için önleyici bir araç olarak hizmet edebilir.

5.5 Kuvvet kullanımı. Kuvvet kullanımı ulusal kanunlarca düzenlenmeli ve kuvvette başvurulabilecek gerekçeler (yeterli ön uyarı yapılması şartı da dâhil olmak üzere) ve çeşitli tehditler karşısında kullanılması kabul edilir sayılan kuvvet seviyeleri kanunda belirtilmelidir. Devletler, kuvvetin farklı ve orantılı bir şekilde kullanılmasını olanaklı kılan yöntemler geliştirmelidir. Bu yöntemlerin en önemlisi, başka daha barışçıl müdahalelerin başarılı olmadığı hallerde kullanılacak ölümcül olmayan bir şekilde etkisiz hale getiren silahların geliştirilmesidir.

5.6 Kolluk görevlilerinin sorumluluğu ve hesap verebilirliği. Kuvvet kullanımı yasalarca öngörülmemişse veya söz konusu koşullar altında gerektiğinden daha fazla güç kullanılmış ise, kolluk görevlilerinin disiplin tedbirlerinin yanı sıra, hukuki ve/veya cezai sorumluluğu olmalıdır. Kolluk görevlileri diğer kolluk görevlilerinin aşırı güç kullanmalarına müdahale etmemeleri halinde de sorumlu tutulmalıdır. Bir kişinin bir kolluk görevlisi tarafından fiziksel zarara uğradığı veya yaşamından olduğu iddia edildiğinde, gecikmeksizin etkili ve bağımsız bir soruşturma yürütülmelidir.

5.7 Düzenleyicilerin sorumlulukları. Toplantı düzenleyicileri, sorumluluklarını yerine getirmek için makul çaba sarf etmişlerse sorumluluklarını yerine getiremedikleri için sorumlu tutulmamalıdır. Düzenleyiciler münferit katılımcıların, katılımcı olmayan kişilerin veya provokatör ajanların davranışlarından dolayı sorumlu tutulmamalıdır. Bunun yerine, suç işleyen veya kolluk görevlilerinin kanuna uygun talimatlarını bireysel olarak yerine getirmeyen kişilerin bireysel sorumluluğu olmalıdır.

5.8 Toplantılarda düzen sağlanması. Toplantı düzenleyicilerinin bir etkinliğin yapılmasını kolaylaştırmak için ve kanuna uygun getirilen kısıtlamalara uyulmasını sağlamak için görevi açıkça ayırt edilebilir düzen sağlayıcılar görevlendirmesi tavsiye edilir. Düzen sağlayıcıların kolluk yetkileri bulunmamaktadır ve kuvvet kullanmamalıdır; ancak ikna yoluyla toplantı katılımcılarının uygunluk sağlamalarını hedeflemelidirler.

5.9 İzleyiciler. Kamusal toplantılar bağımsız bir şekilde izlenmesi toplantı katılımcılarının ve kolluk görevlilerinin davranışları hakkında önemli bir bilgi sağlar. Bu bilgi kamusal tartışmalarda bilgilendirme yapılmasında kullanılabilir ve hükümet, yerel idareciler, kolluk görevlileri ve sivil toplum arasında diyalog kurulması için bir zemin oluştururlar.

STÖ'ler ve sivil toplum bütün demokrasilerde önemli bir bekçilik rolü oynarlar, bu nedenle kamusal toplantıları serbestçe izlemelerine izin verilmelidir.

5.10 Medyanın erişimi. Medyanın bekçilikte oynadığı rol, kamuoyunu ilgilendiren konularda kamuoyunun hakkı olan bilgiyi ve fikirleri yaymaktır. Bu nedenle medya haberleri, hem toplantı düzenleyicileri hem de kolluk görevlileri için kamuya hesap verme unsurunu kapsamaktadır. Medya çalışanları bu yüzden, bir toplantıya veya ilgili kolluk faaliyetlerine mümkün olduğunca erişebilmelidir.

Ayrımcılık Yasası

46. Barışçıl toplantı özgürlüğü, herkes tarafından eşit bir şekilde kullanılması gereken bir haktır. İnsan haklarının ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması gerektiği ilkesi insan hakları standartları yorumlanırken en temelde gözetilmesi gereken ilkedir. UMSHS*'nin 26. Maddesi ile AİHS'in 14. Maddesi, her Devletin bu sözleşmelerde tanınan hakların kendi yetki alanındaki bütün bireyler için ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına almasını gerektirir.

47. AİHS'in 14. Maddesi ayrımcılık yasağını tek başına bir hak olarak görmemekle birlikte Sözleşme ve Protokollerinde yer alan diğer maddi hükümleri tamamlayıcı bir hak olarak düzenler. Bu nedenle, 14. Madde ancak Sözleşme'de yer alan bir veya daha fazla hakla ilgili olgular (veya kısıtlama gerekçeleri) devreye girdiğinde uygulanır. AGİT'e üye ve AİHS'e taraf olan devletlerin genel bir ayrımcılık yasağı içeren 12 No'lu Protokol'ü onaylamaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması

UMSHS 26. Madde

Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme,

Madde 5:

Sözleşmeciler devletler, bu Sözleşme'nin ikinci maddesinde yer alan temel yükümlülüklerine uygun olarak, her türlü ırk ayrımcılığını yasaklamayı ve tasfiye etmeyi ve herkesin ırk, renk veya ulusal veya etnik köken ayrımcılığına maruz kalmadan, özellikle aşağıdaki hakları kullanırken hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına almayı taahhüt eder:

....

d) Diğer kişisel haklar, özellikle:

.....

(ix) Barışçıl bir biçimde toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkı;

*UMSHS (Uluslararası Medeni ve siyasi Haklar Sözleşmesi)

AİHS, Madde 14:

Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.

AİHS 12 No’lu Protokol, Madde 1:**Ayrımcılığın Genel Olarak Yasaklanması**

Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.

AB Temel Haklar Şartı, Madde 21:**Ayrımcılık Yasağı**

Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensup olma, servet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır.

rılmasına Dair Sözleşme’nin 5. Maddesi taraf devletlerin ırk ayrımcılığını yasaklama ve ortadan kaldırmalarını gerektirir.

48. Cinsiyet, ‘ırk’, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi ve benzeri görüş, ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde yapılan her türlü ayrımcılık yasaklanacaktır. Ayrıca, Devlet’in özel kişiler tarafından yapılan ayrımcılığı önlememesi veya bu tür davranışlara tepki vermemesi de ayrımcılığa maruz kalmama hakkının ihlal edilmesi anlamına gelebilir.

49. Önemli bir nokta, UMSHS’nin 26. Maddesinin ‘cinsiyet’ temelli ayrımcılık yasağı yorumlanırken cinsel yönelimi de kapsayacak şekilde yorumlanmış olmasıdır. Amsterdam Antlaşması’nın 13. Maddesi Avrupa Birliği’nin ‘cinsel yönelim... temelinde yapılan ayrımcılıkla mücadele etmek için gerekli eylemleri gerçekleştirmesi gerektiğini ifade eder. Yine, AB Temel Hakları Şartı’nın 21(2). Maddesi, cinsel yönelim de dâhil olmak üzere, ‘her türlü temelde yapılan bütün ayrımcılık biçimlerini’ yasaklar. Hem Yogyakarta İlkeleri’nin 20. İlkesi hem de Bakanlar Komitesi’nin cinsel yönelim temelinde yapılan ayrımcılıkla mücadele edilmesi için tedbirler alınmasına yönelik Tavsiyesi bu konuyla doğrudan ilgilidir.

50. Düzenleyici otorite, toplantı yapmak isteyen belli bir gruba, benzer durumda olan başka bir gruba kıyasla daha külfetli ön koşullar getirmemelidir. Ancak düzenleyici otorite, durumu önemli ölçüde farklı olan kişilere farklı muamele yapabilir. UMSHS’nin 26. Maddesi herkesin kanunlar karşısında eşit olduğunu ve kanunun korumasından eşit bir şekilde faydalandığını ifade eder. Buna göre, otoritelerin toplantı özgürlüğü ile ilgili aldıkları kararların ayrımcı bir etkisi olmamalıdır, dolayısıyla hem doğrudan hem de dolay-

lı ayrımcılık yasaklanmıştır. Ayrıca, kolluk kuvvetlerinin de bir toplantı sırasında meydana gelen suç fillerinin işlenmesinde ayrımcılığın payının olup olmadığını da soruşturma yükümlülüğü vardır (örneğin toplantı katılımcılarına fiziksel saldırı yapıldığında).

51. Belli bir etnik, ulusal veya dini grubun üyeleri tarafından düzenlenen toplantıların çoğunlukla başka bir grubun üyelerinin bulunduğu bir bölgede yapılmasının yasaklanması veya topyekûn kaldırılmaya çalışılması tecridi destekleyen bir hareket olarak yorumlanmakta olup BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme'nin 3. Maddesine aykırı bir durumdur. Bu Sözleşme'nin 3. Maddesine göre: Taraf Devletler ırkların ayrı tutulmasını ve apartheid'i özel olarak kınar ve kendi egemenlikleri altındaki topraklarda bu nitelikteki bütün uygulamaları önlemeyi, yasaklamayı ve yok etmeyi üstlenirler.

52. Aşağıdaki bölüm, toplumun özgürlükleri bazen yeterince korunmayan belli kesimlerinin barışçıl toplantı özgürlüğü hakkını koruyan anahtar insan hakları hükümlerinin altını çizmektedir.

53. Gruplar, Kayıtlı Olmayan Örgütler ve Tüzel Kişiler: Barışçıl toplantı özgürlüğü hem bireylerin hem de kurumsal yapıların yararlanabileceği bir haktır (aşağıda Bulgaristan Toplantı ve Gösteri Kanunu'ndan yapılan alıntıda ifade edildiği gibi). Barışçıl toplantı özgürlüğünün uygulamada korunmasını sağlamak için Devletler herhangi bir kamusal örgütlenmenin zorunlu olarak kaydedilmesi şartını kaldırmalı, yurttaşların formel ve formel olmayan örgütlenmeler kurma hakkını güvence altına almalıdır (Bkz. Örgütlenme ve Toplantı Özgürlüğü paragraf 105 ila 106).

54. Azınlıklar: Kamusal toplantılar düzenleme ve bunlara katılma özgürlüğü azınlık ve yerli grupların üyeleri açısından güvence altına alınması gereken bir haktır. Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'nin 7. Maddesine göre (1995): 'Taraf Devletler ulusal azınlıklara mensup bütün bireylerin barışçıl toplantı özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne saygı gösterilmesini güvence altına alacaktır.' BM Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildirgeye göre (1992) 3 (1): 'azınlıklara mensup kişiler haklarından... hem bireysel hem de gruplarının diğer üyeleriyle birlikte ayrımcılığa maruz kalmaksızın yararlanabilirler'. 7. Paragrafta ifade edildiği üzere, 'demokrasi daima çoğunluğun görüşlerinin geçerli olacağı anlamına gelmekten ibaret değildir: azınlıklara adil ve uygun davranılmasını sağlayacak ve egemen konumun istismar edilmesini önleyecek bir denge kurulmalıdır.'

55. Yurttaş Olmayanlar (Devletsiz kişiler, mülteciler, yabancı devlet yurttaşları, sığınmacılar, göçmenler ve turistler): Uluslararası insan hakları hukuku yurttaş olmayanların 'barışçıl toplantı hakkından yararlanmasını gerektirir. Bu nedenle, yasaların bu hakkı sadece kendi vatandaşlarını değil, Devletsiz kişileri, mültecileri, yabancı Devletlerin vatandaşlarını, sığınmacıları, göçmenleri ve turistleri de kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak AİHS'in 16 maddesine göre: '10, 11 ve 14. maddelerin hiçbir hükmü, Yüksek Sözleşmeciler Tarafına' yabancıların siyasal etkinliklerine kısıtlama getirmelerini yasakladığı anlamında değerlendirilemez.' 16 Maddenin uygulanması vatandaş olmayan kişilerin doğrudan ulusal güvenliğe yük getiren söylemleri ile sınırlı kalmalıdır. Vatandaş olmayan kişilerin, örneğin ulusal göç kanunlarını veya politikalarını sorgulayan bir toplantıya katılmasını engelleyen hiçbir şey yoktur. Ulus ötesi protesto hareketlerindeki artış da vatandaş olmayan kişilerin toplantı özgürlüğünün kolaylaştırılmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

56. Kadınlar: Kadına Karşı Her Türlü ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme'nin 3. Maddesine göre, Taraf Devletler 'erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla, kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenleme dâhil bütün uygun önlemleri alacaklardır.'

57. Çocuklar: Tıpkı yetişkinler gibi, çocukların da meşru talep ve menfaatleri vardır. Barışçıl toplantı özgürlüğü çocuklara görüşlerini ifade etmeleri ve topluma katkıda bulunmaları için bir araç sunmaktadır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15. Maddesi Devletlerin çocukların barışçıl toplantı düzenleme ve bunlara katılma hakkını tanımalarını gerektirir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

Madde 15:

1. Taraf Devletler, Çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.

2. Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlanılamaz.

58. Kamusal toplantıların düzenleyicilerinin önemli sorumlulukları ışığında (bkz. Para 185, 198), çocukların gelişen kapasitelerini dikkate almak kaydıyla kanunda toplantı düzenlemek için bir minimum yaş sınırı konabilir (Finlandiya Toplantı Kanunu'ndan ve Moldova Cumhuriyeti Kamusal Toplantı Kanunu'ndan örneklere bakınız). Kanunda çocukların ancak ebeveynleri veya yasal velileri razı olduğu sürece bir kamusal etkinlik düzenleyebilecekleri de düzenlenebilir.

59. Engelli Kişiler: BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmeye göre 'engelli tüm bireylerin bütün temel insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit bir şekilde yararlanmasının desteklenmesi, korunması ve temin edilmesi' gerekmektedir. Uluslararası standartlara göre, 'akıl hastalığı olan herkesin, UMSHS'nin ve diğer ilgili belgelerin tanıdığı tüm medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanma hakkı vardır.' Bu nedenle, tüm bireylerin, hukuki ehliyetleri ne olursa olsun, barışçıl toplantı özgürlüğünü kullanmaları kolaylaştırılmalıdır.

60. Kolluk Kuvvetleri ve Devlet Görevlileri: AİHS'e göre, 'silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir'. Bu türden tüm kısıtlamalar bu hizmetlerde görevli kişilerin sorumluluklarının uygun şekilde yerine getirilmesini ve kamunun bu kişilerden beklediği tarafsızlığa duydukları güvenin korunmasını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Tarafsızlık tanımı temel öneme sahiptir. Tarafsızlık bir görüş sahibi olma ve bunu ifade etme özgürlüğünü gereksiz şekilde kısıtlayacak şekilde yorumlanmamalıdır. Mevzuat, bu nedenle, kısıtlama doğrudan görev gereği verilen hizmetlerle ilişkili değilse kolluk personelinin (polis ve ordu dâhil) ve devlet görevlilerinin toplantı özgürlüğünü kısıtlamamalıdır. Böyle bir kısıtlama getirilecek ise, mesleki görevin icrası ile ilgili konular dikkate alınarak ancak mutlak bir gereklilik durumunda uygulanmalıdır.

Bölüm A

Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı

Giriş

1. Genel olarak ‘güçlü bir demokrasinin kapsamlı bir dizi demokratik kurumun varlığına bağlı olduğu’ kabul edilir. Bu kurumlara, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, dini örgütler, sendikalar ve benzeri örgütlenmeler dâhildir. Örgütlerin bir demokraside üstlendiği anahtar rol, örgütlenme özgürlüğü hakkını tesis etmeye ve güvence altına almaya çalışan uluslararası belgeler tarafından uzun zamandır tanınmaktadır.

2. Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) örgütlenme özgürlüğü alanında kapsamlı bir dizi standart ve siyasi taahhüt geliştirmişlerdir. Bu hak, hem İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nde (AİHS) hem de 1990 Kopenhag Belgesi’nde belirgin bir şekilde düzenlenmiştir.

3. Örgütlenme özgürlüğü, Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme (UMSHS), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Sözleşme (ESKHS), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ile Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi gibi başka uluslararası sözleşmelerde de yeniden onaylanmıştır. Arap İnsan Hakları Şartı da örgütlenme özgürlüğünü düzenlemekte ancak bu hakkı sadece vatandaşlar için uygulamaktadır. Benzer şekilde, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) bazı sözleşmeleri ve Avrupa Sosyal Şartı da dâhil olmak üzere, başka uluslararası belgeler de bu hakkı sendikalar ve işveren örgütleri bakımından koruma altına almaktadır.

4. Başka çeşitli uluslararası ve bölgesel insan hakları belgeleri de benzer şekilde mülteciler (*Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Protokol*) kadınlar (*Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme*), çocuklar (*Çocuk Hakları Sözleşmesi*), göçmen işçiler ve aile üyeleri (*Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme*), ulusal azınlıklara mensup kişiler (*Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Haklarının Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme*) ve engelliler (*Engelli Hakları Sözleşmesi*) gibi belli kişiler veya gruplar açısından örgütlenme özgürlüğünü tanımaktadır.

5. Ayrıca, örgütlenme özgürlüğü hakkının desteklendiği hem uluslararası hem de ulusal çok fazla içtihat bulunmaktadır. Bu doğrultuda, kişilerin örgütlenme hakkını, AGİT ve Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin inşa etme taahhüdünde buldukları demokratik toplumlara için bir hak olarak tanıyan ve düzenleyen sağlam bir kanunlar bütünü vardır.

6. Ayrıca, uluslararası devlet kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından, örgütlenme özgürlüğü hakkının önemini vurgulayan ve bu hakkı hayata geçiren çok sayıda belge hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu belgeler; tavsiyeler, kararlar, sözleşme organlarının aldığı yorumlayıcı kararlar ve Birleşmiş Milletler Özel Raportörlerinin raporları şeklinde vücut bulmakta ve elinizdeki rehber ilkelerle ilişkili önemli bir esnek hukuk kaynağı oluşturmaktadır.

Örgüt Tanımı

7. Elinizdeki Rehber İlkelerin amaçları doğrultusunda, örgüt, ortak bir menfaat, faaliyet veya amaç taşıyan gönüllü bir grup insanın bir araya gelmesiyle oluşan örgütlü,

bağımsız ve kâr amacı gütmeyen bir oluşumdur. Bir örgütün tüzel kişiliği olması gerekmez ancak bir tür kurumsal şekil veya yapıya sahip olması gerekmektedir.

Örgütlerin Önemi

8. Örgütlenme özgürlüğü, bir demokrasinin işlemesi için hayati öneme sahip bir insan hakkı olmanın yanı sıra, başka temel özgürlükler için de hayati olan bir önkoşuldur.

9. Bunun ötesinde örgütler, uluslararası içtihatla, BM sözleşme organlarının genel yorum ve tavsiyelerinde, İnsan Hakları Konseyi ile diğer uluslararası ve bölgesel belgelerde tanındığı üzere, kamu yararına olan amaçların elde edilmesinde sıklıkla önemli ve olumlu bir rol oynarlar. Örgütler çok geniş kapsamlı konular üzerinde çalışırlar. Bu konular arasında; insan hakları (örneğin, ayrımcılık ve ırkçı nefret söylemiyle mücadele, izleme, ulusal insan hakları kurumlarının çalışmalarına destek verme, çocuk haklarının desteklenmesi, tanınması ve uygulanmasının izlenmesi, ev içi şiddet ve kadına karşı şiddeti önleme ve bununla mücadele etme –buna kadın sünnetinin ve diğer toplumsal cinsiyet temelli şiddet türlerinin ortadan kaldırılması dâhildir– kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere insan ticaretinin önlenmesi, yok edilmesi ve cezalandırılması); demokratik reformlar (örneğin, iyi yönetişimin, siyasi ve kamusal hayata eşit katılımın desteklenmesi ve hukuki başvuru yollarının güvence altına alınması); güvenlik ve uluslararası işbirliği (örneğin, çatışmaların önlenmesinin desteklenmesi, uzlaşma ve barışın desteklenmesi, Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkelerine ulaşılması ve uluslararası kuruluşların çalışmalarına katkıda bulunulması); ve sosyal, ekonomik konular ve kalkınma konuları (örneğin, eğitimde içermeciliğin sağlanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, afet yardımı ve insani yardım sağlanması, istihdamın desteklenmesi, sağlık ve kalkınmaya katkıda bulunulması) yer almaktadır.

10. Ayrıca, örgütler genellikle ‘çevre, sürdürülebilir kalkınma, suçun önlenmesi, kadınların güçlendirilmesi, sosyal adalet, tüketicilerin korunması ve tüm insan haklarının hayata geçirilmesi gibi toplum için önemli olan konuların ve zorlukların ele alınması ve çözülmesinde’ sıklıkla aktif bir şekilde çalışmaktadır. Taraf devletlerin sunduğu raporların hazırlanması, değerlendirilmesi ve takip edilmesi süreçlerine örgütlerin katılmalarının önemi konusunda BM sözleşme organları tarafından yapılan vurgu da örgütlerin, insan hakları taahhütlerinin uygulanması açısından oynayabilecekleri rolün altını çizmektedir.

11. Çeşitli AGİT belgeleri, özellikle de 1990 Kopenhag Belgesi, her türlü örgütlenmenin, menfaat grubunun, sendikanın ve siyasi partinin canlı bir demokrasi için elzem olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Kopenhag Belgesi, ‘*herkesin, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, insan haklarının ve temel özgürlüklerin gözetilmesine ilişkin incelemede bulunma ve tartışma yürütme hakkını, insan hakları korumasının geliştirilmesine ve uluslararası standartlarla uyum sağlamak için daha iyi araçlar sağlanmasına yönelik fikir geliştirme ve bu fikirleri tartışma hakkına saygı göstermenin*’ önemine vurgu yapar.

12. Avrupa Konseyi bünyesinde, örgütlenme özgürlüğü hakkı ile ilgili AİHS’te yer alan yükümlülükler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından çeşitli davalarda yorumlanmıştır. AİHM sıklıkla, demokrasilerde örgütlenme özgürlüğüne saygının önemine atıfta bulunmuş ve ‘ilgili ülkelerdeki demokrasinin durumu, bu özgürlüğün ulusal mevzuatta ne şekilde güvence altına alındığına ve yetkililerin bunu pratikte ne şekilde uygulamaya geçirdiğine bakılarak ölçülebilir’ demiştir. Benzer şekilde Venedik Komisyonu şöyle ifade etmiştir: ‘Ulusal mevzuatın bu özgürlüğü ve yetkililer tarafından pratikte uygulanışını koruma altına alma şekli, ilgili devletlerdeki demokrasinin durumunu ortaya koymaktadır’.

13. Sivil toplum örgütleri ile ilgili olarak, Avrupa Konseyi'ne üye devletler, 'sivil toplum örgütlerinin, özellikle kamuda farkındalık yaratma, kamusal hayata katılım, kamu otoritelerinin saydamlığını ve hesap verebilirliğini temin etme yoluyla demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik yaptığı hayati katkı ile yine STÖ'lerin demokratik toplumların kültürel yaşamlarına ve sosyal refahlarına yaptıkları ve eşit derecede önemli olan katkıları kabul etmişlerdir.

14. Sendikalarla ilgili olarak, ILO'nun Ana Sözleşmesi'nin Başlangıç bölümünde örgütlenme özgürlüğü ilkesinin tanınmasının çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve barışın tesis edilmesi için bir yol olduğu beyan edilmektedir. Gerçekten de, sendikalar bünyesinde örgütlenme hakkı, tarihsel olarak demokratik reformların ve daha genel anlamda devletlerin gelişiminin katalizörü olmuştur. Sendikalar aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin de geliştirilmesinde hayati bir rol oynamıştır.

15. Siyasi partiler de bir örgüttür ve demokratik sürecin ayrılmaz oyuncuları ve 'çoğulcu bir demokrasi açısından elzem' kabul edilmişlerdir. Özellikle siyasi partiler ile ilgili mevzuat, kadınların ve azınlıkların siyasi süreçlere ve kamusal hayata tam katılımlarını ve temsilini geliştirebilir ve destekleyebilir.

Örgütlerin Temel Hakları

16. Örgütlenme özgürlüğü hakkı, bireysel olarak veya faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve kurucularıyla üyelerinin ortak menfaatlerinin gözetilmesine yönelik örgütün kendisi tarafından yararlanılabilen bir hak olarak tanınmıştır.

17. Örgütlenme özgürlüğü hakkı, kanaat ve ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi diğer insan hak ve temel özgürlükleri ile karşılıklı ilişki içindedir.

18. Gerçekten de, AGİT/ODIHR ve Venedik Komisyonu'na göre; 'örgütlenme özgürlüğü, tüm yurttaşların kanaat ve ifade özgürlüğü hakkını tam anlamıyla, gerek kolektif gerekse bireysel olarak kullanmalarını sağlamaya yönelik bir araç olarak da güvence altına alınmalıdır'.

19. Ayrıca, AGİT/ODIHR ve Venedik Komisyonu şöyle ifade etmişlerdir: 'yürürlükteki uluslararası antlaşmalar, Avrupa antlaşmaları ve diğer bölgesel antlaşmalar, bu hakları bireylerle ilişkili olarak kavramsallaştırmakla birlikte, örgütlenme özgürlüğünün bizatihi kendisi bu korumaları, korunan bireylerin temsilci organı olarak örgütleri de kapsayacak şekilde genişletmektedir'. Buna göre, örgütler de barışçıl toplantı hakkı, etkili başvuru hakkı, adil yargılanma hakkı, mülkiyetin, özel hayatın ve haberleşmenin korunması hakkı ve ayrımcılığa karşı korunma hakkı da dâhil olmak üzere diğer insan haklarından yararlanacaklardır.

İyi Hazırlanmış Mevzuatın ve Elverişli Ortamın Önemi

20. Örgütlenme özgürlüğü hakkını etkileyen mevzuat, örgütlerin kuruluşunu kolaylaştırmak ve amaçlarını gerçekleştirmelerine olanak sağlamak amacıyla hazırlanmalıdır. Ayrıca, ilgili uygulayıcı otoritelerin mevzuatı doğru bir şekilde uygulamalarını sağlamak için mevzuat yeterli açıklık ve kesinlikte hazırlanmalıdır.

21. AİHM, örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasını güvence altına almak için devletin pozitif yükümlülüğü olduğunu kabul etmiştir. Özellikle de, 'örgütlenme özgürlüğüne

hakiki ve etkili bir şekilde saygı gösterilmesinin Devlet'in sadece müdahale etmeme görevine indirgenemeyeceğini' tespit etmiştir; AİHM'e göre, 'rahatsızlık verdiklerinde veya desteklenmesini istedikleri hukuki görüşlere karşı olan kişileri rencide ettiklerinde dahi, bir örgütün veya siyasi partinin uygun şekilde işleyişini güvence altına almak kamu otoritelerinin yükümlülüğüdür'. Ayrıca, ILO'nun Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi de, işveren ve işçilerin menfaatlerini etkileyen mevzuatın hazırlanması ve uygulanması sırasında işçi ve işveren örgütleriyle istişarede bulunmanın değerini vurgulamıştır.

22. Bu nedenle, örgütlerle ilgili yasal hükümlerin iyi hazırlanması gerekmektedir. Hükümler, açık, kesin ve tayin edilmesi mümkün olmalıdır. Ayrıca, ilgili tüm tarafların mevzuatın içeriğine bağlı olmaları için geniş kapsamlı, içermeci ve katılımcı bir süreçle kabul edilmesi gerekmektedir. Ek olarak, mevzuatın örgütlerin ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmesini sağlamak için düzenli olarak gözden geçirilmeleri gerekir; yine, örgütlerin faaliyet gösterdikleri sürekli değişen ortamı –yeni teknolojilerin gelişmesi ve kullanılması sonucunda değişen ortam da dâhil olmak üzere– vakitlice yansıtmak için mevzuatta uyarlama yapılmalıdır.

23. Örgütlenme özgürlüğü hakkının uygulamada teorik veya asılsız olması yerine pratik ve etkili olabilmesini sağlamak için örgütlerle ilgili yasal hükümler, bu hakkın etkili bir şekilde kullanılması gözetilerek yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.

24. Bunun ötesinde, uluslararası standartlar bu hakka getirilen kısıtlamalara ancak katı bir şekilde sınırlanmış koşullarda izin verilebileceğini kabul etmektedir. UMSHS'nin 22. Maddesi kısıtlamalara ancak 'kanunlarda öngörülmuş, demokratik bir toplumda gerekli, ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması adına' izin verilebileceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde AİHS'in 11. Maddesine göre; 'Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz.' Bu standartlar aynı zamanda, kısıtlama çerçevesinin en az müdahaleci olan yöntemlerle belirlenmesi anlamına gelen bir orantılılık testi de içerir. Ayrıca, kısıtlamalar asla hakkı ortadan kaldırmamalı veya hakkı özünden mahrum bırakmamalıdır. Bu Rehber İlkeler kısıtlamaların uygulanabileceği sınırlı durumların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

25. Son olarak, örgütlerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına yönelik hükümler de dâhil olmak üzere, örgütlerle ilgili hükümlerin yorumlanması ve uygulanması bir mahkemenin veya başka bir bağımsız ve tarafsız organın yargı denetimine açık olmalıdır.

1998 yılında Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği'nin Tunceli'yi gezmek ve yöre halkının sorunlarını dinlemek için yapmayı planladıkları Tunceli ziyareti OHAL bölge valisi tarafından alınan karar ile engellenmesi üzerine AİHM'e başvuruda bulunulmuştur. 2005 yılında verilen kararda (Yeşilgöz-Türkiye kararı) AİHM, yapılan engellemeyi AİHS'in 11 maddesi bakımından şu şekilde bir değerlendirmiştir: "[...] bir yandan kamu güvenliğini korumayı ve suçun önlenmesini gerektiren genel çıkarla diğer yandan başvuranın sendika kurma özgürlüğü arasında adil bir denge gözetilmemiştir. Böylesi yasaklama tedbirleri "zorunlu sosyal gereklilik" ilkesinin bir gereği olarak değerlendirilemez ve dolayısıyla AİHM'in 11. maddesi uyarınca demokratik bir toplumda bu tedbirlerin alınmasının bir gereği bulunmamaktaydı. Bu nedenle bu madde ihlal edilmiştir."

Bölüm B

Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı İle İlgili Mevzuata Dair Rehber İlkeler

1. İlke: Örgütlerin kanuna uygun kurulması, amaçları ve faaliyetleri lehine karine
26. Örgütlerin kuruluşunda uygulanan formaliteler her ne olursa olsun, örgütlerin kurulmasının, amaçlarının ve faaliyetlerinin hukukiliği lehine karine uygulanır.

2. İlke: Devletin örgütlenme özgürlüğü hakkına saygı gösterme, bu hakkı koruma ve uygulanmasını kolaylaştırma görevi

27. Devlet, örgütlerin ve örgütlenme özgürlüğü hakkını kullanan kişilerin hak ve özgürlüklerine müdahale etmeyecektir. Örgütleri devlet dışı aktörlerin müdahalesine karşı koruyacaktır. Devlet ayrıca örgütlerin faaliyet gösterebilecekleri elverişli bir ortam yaratarak örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasını kolaylaştıracaktır. Bunun için, düzenleyici şartların basitleştirilmesi, söz konusu şartların gereksiz bir külfet getirmemesinin sağlanması, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması ve dezavantajlı veya hassas kişi veya grupların karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelinmesi için olumlu tedbirler alınması gibi önlemler gerekebilir.

3. İlke: Örgüt kurma ve üye olma özgürlüğü

28. Tüm özel ve tüzel kişiler, vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar kişiler ve gruplar tüzel kişiliği olan veya olmayan örgüt kurma konusunda özgürdür. Herkes bir örgüte katılma veya katılmama veya üye olmaya devam etme konusunda karar vermekte özgür olacaktır. Hiçkimse bir örgüte üye olmaya zorlanamaz veya bir örgüte üye olduğu veya olmadığı için kendisine karşı yaptırım uygulanamaz. Örgütler üyelik kurallarını belirlemede serbest olacaklar, sadece ayrımcılık yapmama ilkesine tabi olacaklardır.

4. İlke: Faaliyetlerin kapsamı da dâhil olmak üzere, amaç ve faaliyetleri belirleme özgürlüğü

29. Örgütlerin kurucuları ve üyeleri örgütlerinin amaç ve faaliyetlerini belirlemede, uluslararası standartlara uygun kanunlarca belirtilen sınırlar içinde özgür olacaklardır. Amaçlarını gözetirken ve faaliyetlerini gerçekleştirirken, örgütlerin iç yönetimlerine, örgütlenmelerine ve işlerine müdahale edilmeyecektir. Örgütler, faaliyetlerinin kapsamını belirlemede özgürdür; diğer bir deyişle, yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası alanda faaliyet yürütmeyi veya yürütmemeyi belirlemede serbesttirler. Örgütler, ayrıca, gerek ulusal gerekse uluslararası başka örgütlere, federasyonlara ve konfederasyonlara üye olmakta özgürdürler.

5. İlke: Eşit muamele ve ayrımcılık yapmama

30. Örgütlerle ilgili mevzuat ve politikalar yeknesak bir şekilde uygulanacak ve herhangi bir kişi veya gruba karşı yaş, doğum, renk, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, sağlık durumu, göçmenlik veya ikamet durumu, dil, ulusal, etnik veya sosyal köken, fiziksel veya zihinsel engellilik, siyasi ve diğer görüş, mülkiyet, ırk, din veya inanç, cinsel yönelim ve diğer statüler gibi hiçbir temelde ayrımcılık yapılmayacaktır. Örgüt kurmak isteyen hiç kimse veya grup başka bir kişi veya gruba kıyasla gereksiz yere avantajlı veya dezavantajlı durumda olmayacaktır. Bir örgüte üye olma veya olmama kişilere karşı ayrımcı muamelede bulunulması için gerekçe oluşturmayacaktır.

6. İlke: İfade ve kanaat özgürlüğü

31. Örgütler, amaç ve faaliyetleri yoluyla ifade ve kanaat özgürlüğüne hakkına sahiptirler. Bu hak, örgüt üyelerinin bireysel olarak sahip oldukları ifade ve kanaat özgürlüğüne ek olarak tanınan bir haktır. Örgütler, savundukları pozisyonun hükümet politikalarıyla uyumlu olmasına bakılmaksızın, bir yasa değişikliği önerisinde bulunsa dahi, siyasi ve kamusal tartışmalara katılma hakkına sahiptirler.

7. İlke: Kaynak arama, alma ve kullanma özgürlüğü

32. Örgütler, faaliyetlerini yürütmek için gerek ulusal gerekse yabancı veya uluslararası mali ve maddi kaynak ve insan kaynağı arama, alma ve kullanma özgürlüğüne sahiptirler. Özellikle de, devletler bir örgütün kaynağının milliyetini veya menşei ülkesini gerekçe göstererek örgütlerin kaynaklarına erişimlerini kısıtlamayacak veya engellemeyecek, bu türden kaynakları alanları damgalamayacaktır. Bu özgürlük, sadece gümrük, döviz, kara para aklanmasının ve terörizmin önlenmesi için genel olarak uygulanan kanunlardaki şartlara ve saydamlıkla ilgili düzenlemelere, seçimlerin ve siyasi partilerin finanse edilmesi ile ilgili kurallara, bu şartlar ve kurallar uluslararası insan hakları standartları ile uyumlu oldukları ölçüde, tabi olacaktır.

8. İlke: Örgütlerle ilgili mevzuatın, politikaların ve uygulamaların iyi idare edilmesi

33. Örgütlerle ilgili mevzuatın, politikaların ve uygulamaların uygulanması, idari organlar da dahil olmak üzere, tarafsız ve vakitlice harekete geçen ve siyasi ve diğer etkilerden serbest düzenleyici otoriteler tarafından yapılacaktır. Düzenleyici otoriteler aynı zamanda prosedür ve işleyişleriyle ilgili kamunun anlaşılması ve uyulması kolay bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Düzenleyici otoritelerin yetkilerinin kapsamı kanunlarda açıkça tanımlanacak ve tüm personelleri uygun niteliklere sahip olacak ve gerektiği şekilde denetlenecektir. Düzenleyici otoritelerin kararları bağımsız denetime açık olacaktır. Düzenleyici otoritelerin personeli görevlerini titizlikle yerine getirecek, görevi yerine getirmemeleri halinde düzeltici önlemler alınacak ve istismarlar yaptırma tabi olacaktır. Örgütlerin faaliyetlerini ilgilendiren mevzuatın, politikaların ve uygulamaların kabul edilmesi konusunda örgütlerle anlamlı bir şekilde istişarede bulunulacaktır. Örgütlenme özgürlüğünün, örgütlerin faaliyet gösterdikleri sürekli değişen bir ortamda kullanılmasını kolaylaştırmak amacıyla yasalar, politikalar ve uygulamalar sürekli olarak gözden geçirilecektir.

9. İlke: Kısıtlamaların yasallığı ve meşruiyeti

34. Örgütlenme özgürlüğüne hakkına ve örgütlerin haklarına getirilebilecek herhangi bir kısıtlama, yaptırımlar da dâhil olmak üzere, uluslararası standartlarla katı bir şekilde uyumlu olacaktır. Özellikle, her türlü kısıtlama yasayla öngörülecek ve meşru bir amaca hizmet edecektir. Bunun ötesinde, söz konusu yasanın, özellikle de devlet otoritelerine taktir yetkisi veren hükümler bakımından, kesin, açık ve öngörülebilir olması gerekmektedir. Bu yasalar ayrıca kamusal katılımı ve değerlendirmeyi sağlayan demokratik süreçler yoluyla kabul edilecek ve yaygın bir şekilde erişilebilir olacaktır. Uluslararası standartlar tarafından kısıtlama getirilmesi konusunda tanınan meşru amaçlar sadece ulusal güvenlik veya kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığının veya ahlakının korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Bu meşru amaçların kapsamı dar bir şekilde yorumlanacaktır.

10. İlke: Kısıtlamaların orantılı olması

35. Örgütlenme özgürlüğüne hakkına ve örgütlerin haklarına getirilebilecek her türlü kısıtlama, yaptırımlar da dâhil olmak üzere, demokratik bir toplumda gerekli olmalı ve elde etmeyi hedefledikleri meşru amaçla orantılı olmalıdır. Demokratik bir top-

lumda gereklilik ilkesi, örgütlenme özgürlüğü hakkını kullanan kişilerin, örgütlerin ve bir bütün olarak toplumun menfaatleri arasında adil bir denge kurulmasını gerektirmektedir. Kısıtlamanın gerekliliği dikkatlice değerlendirilecek ve kuvvetli delillere dayalı olacaktır. Daima en az müdahaleci olan seçenek seçilecektir. Kısıtlama daima dar bir şekilde yorumlanacak ve uygulanacaktır ve hakkı asla tamamen ortadan kaldırmayacak veya özüne dokunmayacaktır. Özellikle bir örgütün yasaklanması veya kapatılması daima son çare olacak, ancak bir örgütü yakın bir şiddet tehdidi oluşturan davranışlarda bulunmuşsa veya kanunu başka şekilde ağır bir şekilde ihlal etmişse başvurulacak, asla ufak tefek ihlallerde kullanılmayacaktır. Tüm kısıtlamalar somut duruma özgü koşullara dayanmalı, kısıtlamalar genel geçer bir şekilde uygulanmamalıdır.

11. İlke: Hak ihlali durumunda etkili başvuru hakkı

36. Örgütlerin, kurucularının, üyelerinin ve örgütlenme özgürlüğü hakkını kullanmak isteyen herkesin haklarının hayata geçirilmesini etkileyen kararlara itiraz etmek veya bu kararların denetlenmesini sağlamak için etkili başvuru yollarına erişimleri olacaktır. Buna göre, örgütlerin kuruluşu, tüzük veya diğer yasal kurallara uygunlukları ile ilgili işlemler de dâhil olmak üzere, otoritelerin örgütlenme özgürlüğü hakkını etkileyen her türlü eylemlerinden veya eylemsizliklerinden dolayı örgütlere ve ilgili tüm kişilere dava açma, itirazda bulunma ve yargı denetimine başvurma hakkı sağlanacaktır. Etkili başvuru yolunun tesis edilmesi için, itiraz ve denetim dâhil olmak üzere, yargı prosedürlerinin adil yargılama standartlarıyla uyumlu olması şarttır. Bunun ötesinde, prosedürler açık ve maddi açıdan makul olacaktır. Başvuru yolları vakitlice uygulanacak, maddi ve manevi zararların giderilmesi için yeterli tazmin ve telafileri de kapsayacaktır.

Bölüm C Açıklayıcı Yorumlar

'Örgüt' Tanımı

38. Elinizdeki Rehber İlkelerin amaçları doğrultusunda, 'örgüt, ortak bir menfaat, faaliyet veya amaç taşıyan bir grup insanın gönüllü olarak bir araya gelmesiyle oluşan örgütlü, bağımsız ve kâr amacı gütmeyen bir oluşumdur. Bir örgütün tüzel kişiliği olması gerekmez ancak bir tür kurumsal şekil veya yapıya sahip olması gerekmektedir'.

Kamu kurumları AİHS 11. madde kapsamında değildir. Yarı kamusal/yarı özel örgütler bakımından ise AİHM ulusal değerlendirmeye değil hangi yapının ağır bastığına bakmaktadır. Örneğin; Belçika Tıp Örgütü örgüt olarak kabul edilmemişken, Fransız Radyosu yapısal değerlendirme sonucunda örgüt olarak kabul edilmiştir.

39. Belli bir oluşumun örgütlenme özgürlüğü hakkı korumasında olup olmayacağını, mevzuatta ne şekilde sınıflandırıldığına bakılmaksızın, söz konusu oluşumun özünün belirleyeceğinin vurgulanması gerekir. Bir oluşuma örgüt statüsünün verilmemesini amaçlayan veya bir oluşumu örgütlenme özgürlüğü ve bununla ilintili hakların kapsamından çıkarmayı hedefleyen mevzuata izin verilmez.

Kendi Kendini Yönetme ve Örgütlü Nitelik

40. Örgütlenme özgürlüğü hakkının sağladığı korumadan yararlanmak için bir örgütün kendi kendini yönetmesi gerekir. Bu durum, örgütlerin bir çeşit kurumsal yapıya sahip olmaları gerektiğini ima etse de, örgütlerin kendi kendilerini yönetmelerinin ve örgütlü bir niteliğe sahip olmalarının gerekli görülmesi, mevcudiyetleri için tüzel kişiliğe sahip olmaları gerektiği şeklinde yorumlanmamalıdır.

Bağımsızlık

41. Örgütler, devletin veya başka dış etmenlerin gereksiz müdahalelerinden bağımsız ve özgür olmalıdır. Faaliyetleri ve işleyişiyle ilgili kararlar örgütün üyeleri veya üyelerin belirlediği bir organ dışındaki kişiler tarafından alınıyorsa, o örgüt bağımsız değildir. Tek veya birincil bir fon sağlayıcı olması, bir örgütün otomatik olarak bağımsızlığını kaybettiği anlamına gelmez. Şirketler tarafından açıkça kurulan ve bu şirketlerin menfaatlerini destekleyen bir örgüt, meşru bir örgüttür ve örgütlenme özgürlüğü hakkının sağladığı korumadan yararlanması gerekir.

42. Belli örgütler, yukarıda açıklandığı şekilde, bağımsız olmadıkları için örgütlenme özgürlüğü hakkının sağladığı uluslararası güvencelerin kapsamına girmez. Ne var ki, bir oluşumun bağımsız olup olmadığını belirlerken, bir yasa hükmü tarafından söz konusu oluşuma getirilen etiketi esas almak yerine, onun fiili durumu değerlendirilmelidir. Mevzuat ve düzenlemeler, bu türden bir bağımsızlık sergilemeyen belli oluşumları farklı şekilde sınıflandırabilir. Bir oluşumun bağımsız olup olmadığını değerlendirmek için AİHM bazı kriterler kullanmaktadır. Bu kriterler şöyledir: (1) oluşumun varlığının parlamentonun iradesine bağlı olup olmadığı; (2) kuruluşunun özel örgütlenmelerle ilgili mevzuata uygun olup olmadığı; (3) devlet yapılarının bir parçası olup olmadığı; (4) olağan özel hukuk kuralları dışında bir imtiyaza sahip olup olmadığı, örneğin, idari, kural koyan veya disipline yönelik imtiyazlara sahip olup olmadığı ve (5) bazı meslek örgütlerinin ve oluşumların örneğinde görüldüğü gibi, bir kamu otoritesi gibi davranıp davranmadığı.

İnsan Hakları Savunucuları

62. İnsan hakları savunucuları, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde 'bireysel olarak veya örgütler bünyesinde başkalarıyla birlikte insan hak ve temel özgürlüklerinin desteklenmesi, bu hakların korunması ve hayata geçirilmesi için' faaliyet gösteren kişilerdir. Yaptıkları işin niteliğinden dolayı, insan hakları faaliyetleri sıklıkla belli risklere maruz kalmalarına ve istismar hedefi haline gelmelerine yol açtığı için, insan hakları savunucularının yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde özel korumaya ihtiyaçları vardır. İnsan hakları savunucularının genel hakları *AGİT/ODIHR İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler* adlı belgede belirlenmiştir.

Sivil Toplum Örgütleri

63. Bir sivil toplum örgütü de örgüt olabilir. Sivil toplum örgütünün ne olabileceğine dair evrensel bir tanım bulunmamaktadır, ancak, çeşitli uluslararası ve bölgesel belgelerde bu tür örgütlenmelerin biçimlerini çerçeveye oturtmak için girişimde bulunulmuştur. Bu belgelere, Avrupa Konseyi'nin Avrupa'daki sivil toplum örgütlerinin yasal statüsüyle ilgili tavsiyeleri dâhildir. Buna göre sivil toplum örgütü 'kurucularının veya üyelerinin temel olarak kar amacı gütmeyen amaçlarını gözetmeleri için kurulan gönüllü, kendi kendini yöneten oluşumlar veya örgütler' olarak ifade edilmiştir ve siyasi partileri kapsamamaktadır. Tavsiyeye göre, sivil toplum örgütleri 'hem bireysel olarak kişiler (özel veya tüzel

kişiler) hem de bu türden kişi grupları tarafından kurulan oluşum veya örgütleri kapsamaktadır'. Bu Rehber İlkelerin amaçları doğrultusunda, üyelik esasına dayanmayan veya birden fazla kurucusu olmayan sivil toplum örgütleri, örgüt tanımı kapsamına girmemektedir.

Alt Bölüm 1- Kılavuz İlkeler

1. İlke: Örgütlerin kanuna uygun olarak kurulduğu, amaçları ve faaliyetleri lehine karine

1. Örgütlerin kuruluşu ve kuruluşlarının, amaçlarının, tüzüklerinin, hedef ve faaliyetlerinin yasal olduğu yolunda bir karine benimsenmelidir. Buna göre, aksi ispat edilmediği sürece, devlet bir örgütün yasal ve uygun şekilde kurulduğunu, faaliyetlerinin yasal olduğunu varsaymalıdır. Bir örgüt veya üyelerine karşı herhangi bir işlem ancak kuruluş belgelerindeki (tüzük, yönetmelik ve ilgili belgeler) maddeler açık bir şekilde kanuna aykırı olduğunda veya belirgin birtakım yasadışı faaliyetlerde bulunduğu anda başlatılmalıdır.

2. Bu karine, mevzuatta örgüt kurmak için kayıtla ilgili formaliteler gibi birtakım şartlar olduğunda dahi korunmalıdır. Ancak, kayıtlı olmayan örgütlerin de UMSHS'nin 22. Maddesi ile AİHS'in 11. Maddesinde belirtilen ve başka uluslararası ve bölgesel belgelerde yeniden onaylanan korumadan aynı şekilde yararlanabileceği unutulmamalıdır.

3. Bunun ötesinde, mevzuat, bir örgütün bir üyesinin eylemlerinin otomatik bir şekilde bir bütün olarak örgüte atfedilmemesini sağlayacak şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalı, bu türden eylemlerin örgütün varlığını olumsuz etkilemesine veya kuruluş belgelerinin, amaçlarının veya faaliyetlerinin yasalığına şüphe düşürmesine izin verilmemelidir.

2. İlke: Devletin örgütlenme özgürlüğü hakkına saygı gösterme, bu hakkı koruma ve uygulanmasını kolaylaştırma görevi

4. Örgütlenme özgürlüğü hakkına saygı gösterilmesi, bu hakkın korunması ve kullanılmasının kolaylaştırılması devletin sorumluluğundadır.

5. Devlet, örgütlerin ve üyelerinin hak ve özgürlüklerine müdahale etmemelidir. Buna göre, devletin bu temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme yükümlülüğü vardır. Örgütlenme özgürlüğünün temel amacı örgütleri ve üyelerini devletin müdahalesinden korumak olmakla birlikte, devletin bu hakkı ulusal yasa ve uygulamalarda güvence altına almaması halinde ortaya çıkan ihlallerden devlet sorumludur.

AİHM'e Kemal Demir (sendika üyesi) ve Vicdan Baykara (sendika başkanı) 1996 yılında yerel mahkemelerin kendilerini sendika kurma ve toplu sözleşme yapma hakkından mahrum bıraktığını ileri sürerek dava açmıştır. Tüm Bel Sen olarak Gaziantep Belediyesi ile iki yıllık toplu iş sözleşmesi yapmıştır. Belediye finansal yükümlülüklerini yerine getiremediğinden sendika dava açmıştır. Bölge İdari Mahkemesi, sözleşmenin tarafları bağlayıcı olduğunu karar vermiş, belediye kararı temyize götürmüştür. Yargıtay kararı bozmuştur. "Yargıtay, memurlar tarafından sendika kurulmasına karşı hukuki hiçbir engel olmamakla beraber, mevcut mevzuat uyarınca, bunların toplu sözleşme yapma

yetkisi bulunmadığına hükmetmiştir. Yargıtay ayrıca, sendikanın kurulduğu tarihte yürürlükte olan mevzuatın, memurların sendika kurmasına izin vermediğine işaret etmiştir. Daha sonra gerçekleştirilen ve memurlara sendika kurma ve toplu iş sözleşmesi yapma hakkı tanıyan Anayasa değişikliklerinin, Tüm Bel Sen'in tüzel kişilik kazanmadığı ve bu nedenle dava açma veya kendini savunma gibi kanuni yeterliliğinin olmadığı tespitini geçersiz kılacak nitelikte olmadığını ifade etmiştir." Bu çerçevede de sendikanın itirazını reddetmiştir. Sözleşme feshedilmiştir. Olay sendika tarafından AİHM'e taşınmıştır. AİHM; "devletin idare mekanizmasında görevli olan memurların", 11. maddenin kapsamının dışında değerlendirilemeyeceği sonucuna varmıştır. Ulusal makamlar bunlara en fazla 11/2 madde uyarınca "yasal kısıtlamalar" getirebilir. Öte yandan bu davada, Hükümet, belediye memurları olarak başvuranlarca yerine getirilen görevlerin niteliği itibariyle bu kişilerin nasıl, 11/2 maddesinin kısıtlamalarına tabi "devletin idare mekanizmasında görevli olan memurlar" olarak değerlendirmeleri gerektirdiğini ortaya koyamamıştır. Dolayısıyla başvuranlar meşru olarak AİHS'in 11. maddesini dayanak alabilirler kararıyla hükümetin bu bağlamdaki itirazı da reddedilmiş ve AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

6. Bunun ötesinde, devletin kendisinin müdahalede bulunmaktan kaçınmasının yanı sıra, devlet dışı aktörlerin müdahalesine karşı örgütlenme özgürlüğü hakkını korumak için yasa çıkarma ve/veya uygulama konusunda da devletin pozitif yükümlüğü vardır. Bu ilke, devletin önleyebileceği veya önlemesi gereken, özel kişiler tarafından gerçekleştirilen ihlalleri de kapsamaktadır.

7. Devletin örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasını kolaylaştırmaya yönelik pozitif yükümlülüğü, formel ve formel olmayan örgütlerin kurulup faaliyet gösterebileceği elverişli bir ortam yaratmayı da kapsamaktadır. Bu yükümlülüğe, yerli halklar, azınlıklar, engelli kişiler, kadınlar ve gençler gibi belli kişi ve grupların örgüt kurma çabalarında karşılaştıkları belirgin zorlukların üstesinden gelmek için pozitif önlemler alma, güvenli ve elverişli bir ortam yaratma çabalarına toplumsal cinsiyet perspektifini entegre etme yükümlülüğünü de kapsayabilir.

8. Bu durum, aynı zamanda mevzuatın da örgütlerin çeşitli faaliyetlerine ilişkin koşul ve prosedürlerin basitleştirilmesine yönelik olması gerektiği anlamına gelmektedir. Önemli bir şekilde, elverişli ortam yaratılması aynı zamanda devletin kaynaklara erişime, örgütlerin kaynak arama, alma ve kullanmasına izin vermesini gerektirmektedir.

AİHM, Demir ve Baykara kararında 11. maddenin esas amacının, kamu mercilerinin, korunan hakların kullanımına yapılan keyfi müdahalesine karşı bireyi korumak olmakla beraber, buna ek olarak, bireylerin bu haklardan etkin şekilde yararlanabilmesini sağlamak üzere devlete pozitif yükümlülük getirmekte olduğunu yinelemiştir. Daire, yalnızca 11. madde kapsamında başvuranların haklarına haksız müdahalede bulunduğu sonucuna varmamış, aynı zamanda başvuranların sendikasının tüzel kişiliğini tanımayı reddetmekle, devletin, aynı maddede yer alan haklardan yararlanılmasını sağlamak olan pozitif yükümlülüğüne riayet etmediğine de hükmetmiştir.

3. İlke: Örgüt kurma ve üye olma özgürlüğü

9. Vatandaş olan ve olmayan tüm özel ve tüzel kişiler ve gruplar, tüzel kişiliği olan ve olmayan örgütler kurmakta özgür olacaktır. Kişiler örgüt kurabilir veya mevcut örgütlere üye olarak katılabilir. Bir dernek, kurucuların ve üyelerinin ortak menfaatlerine hizmet edebileceği gibi, genel olarak kamunun veya bir kesimin menfaatlerine hizmet edebilir. Örgütlere üyelikle ilgili yasal önlemler varsa, herkesin örgüt kurma, örgütlere üye olma ve bunlardan ayrılma özgürlüğüne sahip olduğunu açıkça belirtmelidir.

10. Örgüt kurma ehliyeti ile ilgili kabul edilen kısıtlamaların kapsamı sınırlıdır ve çocuklar, kamu görevlileri –polis ve askeri personel dâhil– ve vatandaş olmayanlar için uygulanabilir (bu ilke Bölüm C, Altbölüm 2 (A)'da daha ayrıntılı olarak tartışılmaktadır).

11. Bir örgütün kurulması için tüzel kişilik bir önkoşul değildir. Tüzel kişiliğe sahip olup olmama kararı örgütün kendi takdirine bırakılmalıdır. Ancak, mevzuatta, bir örgüt kurulabilmesi için en az iki kişi arasında bir anlaşma olmasını şart koşabilir; yine bir örgütün tüzel kişiliğe sahip olmak istediği durumlarda birtakım kurucu belgelerin olması şartı aranabilir.

12. Örgütler, ayrımcılık yasağına (aşağıda açıklanmıştır) ve kendi kurallarına tabi olmakla birlikte, üyelerini belirleme konusunda özgür olmalıdır.

13. Bir kişi, bir örgüte üye olup olmama yolunda seçim yapmakta özgür olmalıdır. Bu ilke aynı zamanda kişilerin hangi örgüte üye olmak istediklerini seçmekte özgür olduğu, kişilerin kendi örgütlerini kurma özgürlüğüne sahip oldukları anlamına gelmektedir.

14. Buna göre, genel olarak bireylerin bir örgüte üye olmaya zorlanmamaları gerekmektedir. BM İnsan Hakları Konseyi 'hiç kimsenin bir örgüte üye olmaya zorlanamayacağını' yeniden doğrulamıştır. Bazı ülkelerde olduğu gibi belli hallerde bazı örgütlere üye olma zorunluluğu –örneğin, baroya veya başka meslek örgütlerine, ticaret odasına, konut örgütlerine ve öğrenci sendikalarına- örgütlenme özgürlüğüne aykırı değildir. Bunun nedeni, belli bir örgüte üye olma zorunluluğunun hizmet ettiği amaç ve üyelerin kendi oluşumlarını kurma konusunda bir yasak olmamasıdır. Ancak bu türden oluşumlar, gönüllülük ve devletten bağımsız olma şartına uygun olmadığı için elinizdeki Rehber İlkeler kapsamına alınmamıştır. Örneğin bazı ülkelerde, zorunluluk sorununun üstesinden gelmek için, sendikaların sağladığı faydalardan yararlanırken o sendikaya üye olmayı reddeden bireylerin sadece ücret ve işyerinde çalışma koşulları ile ilgili yürütülen faaliyetlere karşılık gelecek şekilde üyelik ücreti ödemelerine izin verilmektedir. Bu ödeme, lobi faaliyetleri, devlet görevlilerinin seçilmesinin desteklenmesi veya işyeri dışındaki kamusal sorunları ele almak için tahsis edilen fonları karşılamamaktadır.

15. Yukarıda anılan sınırlı durumlar dışında, bir örgüte üye olma zorunluluğu acil bir toplumsal ihtiyacın olması durumunda kabul edilebilmektedir. Bu ilke, üyelikten çıkmak için makul bir imkan verilmesiyle planlanan amacı elde etmek için daha az kısıtlayıcı bir alternatif olmaması koşuluyla, örgütün amaçlarının zorunlu üyelerinin inançlarına temelden aykırı olması halinde dahi geçerlidir. Ancak, ilgili sendikaya üye olunması konusunda felsefi olarak bir itiraz olmasa dahi, bir sendikaya zorunlu üyeliğin sendikal özgürlüklerden etkili bir şekilde yararlanması için gerekli bir şart olarak görülmesi çok olası değildir. Genel olarak, üye olmanın veya meşru sendikal faaliyetlerin sonucunda doğan avantajların dolaylı sonuçları gerekçe gösterilerek bir örgüte üye olma zorunluluğunun getirilmesi AİHS'in ihlali sayılmamıştır.

İzlanda Cumhuriyeti Anayasası (17 Haziran 1944)

Madde 74

(...)

Hiçkimse bir örgüte üye olmaya zorlanamaz. Ancak, örgütün kamu menfaatine veya başkalarının hakları lehine olan işlevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olduğu takdirde, bir örgüte üyelik zorunlu kılınabilir.

(...)

16. Mevzuatta kişilerin bir örgüte üye olmaları veya olmamalarından dolayı doğrudan veya dolaylı yaptırım getiren hükümler yer almamalıdır. Üyeliğin gönüllülük esaslı olması, belli bir örgüte üye olmak istemeyen bir kişinin bu kararından ötürü olumsuz sonuçlara maruz kalmaması anlamına gelir. Benzer şekilde, bir örgüte üye olmak da olumsuz sonuçlara yol açmamalıdır. Buna göre, *Vogtt- Almanya* kararında AİHM, bir kişinin bir örgüte üye olması nedeniyle cezalandırılmasının, taciz edilmesinin, yaptırıma maruz kalmasının veya başka şekilde olumsuz muamele görmesinin örgütlenme özgürlüğünün ihlali olduğunu tespit etmiştir.

17. Bir örgütün varlığını veya gelişmesini desteklemek için devlet veya üçüncü tarafların verdiği teşvikler yararlı olabilir ve meşru gösterilebilir. Aynı zamanda, bunların üyelik açısından caydırıcı etkenler olarak kullanılması örgütlenme özgürlüğünün gönüllülük esasına etki edebileceği gibi eşit muamele ilkesini de ihlal edebilir. Bu nedenle, bu türden mali teşvikleri tasarlarken veya uygularken pratikteki etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.

18. Bir örgütün kendi üyelerini belirleme hakkı da korunmalıdır. Bir örgütün üyelik koşullarını yerine getirmediikleri gerekçesiyle üyeliğe kabul edilmeyen kişiler, kendi istedikleri şekilde bir örgüt kurma hakkına sahip oldukları sürece bir örgüt üyelik için özel koşullar belirleyebilir.

4. İlke: Faaliyetlerin kapsamı da dâhil olmak üzere, amaç ve faaliyetleri belirleme özgürlüğü

19. Kurucular ve üyeler örgütlerinin amaç ve faaliyetlerini belirleme konusunda özgürdürler. Buna göre, kendi ana sözleşmelerini, kuralarını kabul edebilir, kendi iç yönetim yapılarını belirleyebilir, kurul ve temsilcilerini seçebilirler.

20. Yukarıda ele alınan kar etme ile ilgili kısıtlamaya tabi olmak kaydıyla, örgütlerin tek başına hareket eden bireylerin belirleyebileceği bütün amaçları belirlemekte ve yine bireylerin yürütebileceği bütün faaliyetleri yürütmekte serbest olmalıdır. Ayrıca, örgütlerle ilgili mevzuat, gerek izin verilen sınırlı bir amaç ve faaliyetler listesi öngörerek gerekse örgütlerin amaç ve faaliyetleri ile ilgili mevzuatın dar bir şekilde yorumlanması sonucunda örgütlerin benimsedikleri amaç ve faaliyetleri emretmeli veya kısıtlamamalıdır.

21. Ancak, örgütlenme özgürlüğü hakkının mutlak bir hak olmadığı göz önünde bulundurulurken, uluslararası insan hakları standartları ile uyumlu oldukları sürece, bu genel ilkeye birtakım kısıtlamaların getirilmesi kabul edilebilmektedir. Bu nedenle, getirilen her türlü kısıtlama kanunla öngörülmüş olmalı, meşru bir amaç taşınmalı ve demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır (bkz. 9. İlke). ‘Kanun dışı’ olarak nitelenen bir amaç veya faaliyet uluslararası insan hakları standartları açısından ele alınıp değerlendirilmelidir. Örneğin, savaş propagandası yapan veya ulusal, ırksal veya

dini nefreti kışkırtan örgütler eğer ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti kışkırtıyorsa yasaklanabilir. Öte yandan, azınlıklar konusunda bilincin geliştirilmesi bir devletin toprak bütünlüğüne tehdit olarak muamele görmemelidir. Dolayısıyla, ulusal mevzuatın veya idari yetkililerin belli bir hedefi, amacı veya faaliyeti 'kanun dışı' olarak etiketlemiş olmaları örgüt tarafından benimsenen amaç ve faaliyetler üzerinde otomatik olarak haklı bir kısıtlama olduğu anlamına gelmez.

22. Örgütler, ifade özgürlüğü hakkını barışçıl yollarla kullandıkları sürece yasalarda veya anayasal düzende değişiklik yapılmasını destekleme hakkına sahiptir. AİHM'e göre, 'özerk rolü ve kendine özgü uygulama alanına rağmen, 11. Maddenin (AİHS) 10. Madde ışığında da okunması gerekmektedir. Kanaatlerin ve onların ifade edilmesinin korunması, 11. Maddede (AİHS) korunduğu şekliyle, toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün temel amaçlarından biridir'. 10. Maddede korunduğu şekliyle ifade özgürlüğü, 2. Paragrafa bağlı olarak, sadece hoş karşılanan, incitici olmayan veya tarafsız bilgi veya fikirler için değil, aynı zamanda 'inciten, şoke eden veya rahatsız eden' bilgi ve fikirler için de geçerlidir.

23. Bu nedenle, bir örgüt yasada veya anayasal düzende değişikliği barışçıl bir şekilde desteklediği için yasaklanmamalı, kapatılmamalı veya başka şekilde cezalandırılmamalıdır. Ne var ki, hem bu türden değişiklikleri elde etmek için kullanılan yöntem hem de bu türden değişikliklerin doğurduğu fiili sonuçların temel demokratik ilkelerle uyumlu olması zorunludur.

24. Bir örgütün teklif ettiği amaç ve faaliyetlerin kabul edilebilirliğini değerlendirirken, yine adının anlamını ve kuruluş sözleşmesinde veya tüzüğünde kullanılan terimleri değerlendirirken, yetkililer daima yasallık karinesinden yola çıkmalı, spekülasyona başvurmamalı veya aceleci sonuçlar çıkarmamalıdır. Genel olarak, örgütlere yürüttükleri faaliyetlerin kendi kuruluş sözleşmelerinde veya tüzüklerinde öngörülen amaçların kapsamına girip girmediğini belirlemelerine izin verilmelidir.

25. Son olarak, faaliyetlerin kapsamı belirleme özgürlüğü, örgütlerin yerel, ulusal veya uluslararası alanda çalışma konusunda karar verme imkânına sahip olmaları anlamına gelir. Aynı zamanda, bir oluşum olarak bir örgütün gerek ulusal gerekse uluslararası başka bir örgütlenmeye, federasyona veya konfederasyona üye olabileceği anlamına gelir.

5. İlke: Eşit muamele ve ayrımcılık yapmama

26. Örgütlenme özgürlüğünden herkes eşit bir şekilde yararlanmalıdır. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler getirirken yetkililer, yaş, doğum, renk, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, sağlık durumu, göçmenlik veya ikamet durumu, dil, ulusal, etnik veya sosyal köken, siyasi veya diğer görüş, fiziksel veya zihinsel engellilik, mülkiyet, ırk, din veya inanç, cinsel yönelim veya başka statüler gibi hiçbir temelde hiçbir grup veya bireye karşı ayrımcılık yapmamalıdır.

27. Ayrımcılık yapmama ilkesi, hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığı yasaklamakta, herkesin kanunun eşit korumasından yararlanmasını, bir tedbir veya yasanın pratikte uygulanışı sonucunda ayrımcılığa maruz kalmamasını gerektirmektedir. Bir örgüt kurmak isteyen bütün kişiler ve gruplar kanun önünde ve devlet yetkilileri karşısında eşit muamele esasına göre bunu yapabilmelidir. Ayrıca, ayrımcılık yapmama ilkesi, mevzuatın ve devlet yetkililerinin kuruluşları, kayıtları (gerekliyse) ve faaliyetleri konusunda örgütlere eşit muamele etmeleri gerektiği anlamına gelir. Farklı örgütlerin farklı muameleye tabi olmaları, objektif ve makul bir gerekçesi yoksa, diğer

bir deyişle, meşru bir amaç gütmüyorsa veya başvurulan yöntemle gözetilen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi yoksa, ayrımcı kabul edilir.

28. Örgütlenme özgürlüğü hakkı genel olarak örgüt kuran ve bir örgüte üye olan kişilere, kiminle örgüt kurmak istedikleri veya kimleri üye olarak alacaklarını seçme hakkını verir. Ne var ki, hakkın bu yönü ayrımcılık yasağına tabidir. Buna göre, kişilerin kuruluş veya üyelikle ilgili yukarıda bahsedilen kişisel özellikler veya statüler temelinde farklı muameleye tabi tutulmaları için makul bir gerekçe olmalıdır. Irk, renk, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim konusunda ancak 'ciddi nedenler' farklı muameleyi haklı gösterebilir.¹²⁹

29. Eşit muamele ilkesi, görüş ve inançlarla ilgisi olmayan objektif kriterler temelinde farklı muamele edilmesine engel oluşturmaz. Bazı örgütlerin desteklenmesi için haklı gösterilebilen bir ihtiyaç varsa, belli türden farklı muamele yapılabilir. Bunlara, hayır kuruluşları için özel teşvikler veya kadın-erkek eşitliğini ya da etnik azınlıklarla çoğunluk grupları arasındaki eşitliği geliştiren politikalar geliştiren örgütlere devlet desteği verilmesi dâhildir.

6. İlke: İfade ve kanaat özgürlüğü

30. Örgütlenme özgürlüğü, ifade ve kanaat özgürlüğü ile iç içe geçmiştir ve bu hakkın kullanılması için bir kanal hizmetini görür. Örgütler, amaçları ve faaliyetleri ile ilgili ifade ve kanaat özgürlüklerini kullanma hakkına sahip olmalıdırlar. Bu bakımdan, Venedik Komisyonu şöyle bildirmiştir:

'(...), örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü olmadan neredeyse anlamsızdır. Örgütlenme özgürlüğünün toplumdışıçiler, öğrenciler ve insan hakları savunucuları tarafından kullanılması, dünya çapında demokrasi ve insan hakları mücadelesinin daima temelinde yer almıştır ve demokrasiye ulaşıldıktan sonra da toplumun temelinde yer almaya devam eder.'

31. Örgütler bazen, toplumun çoğunluğunun düşünce ve fikirleriyle uyuşmayan ve hatta bu düşünce ve fikirlere ters olan amaçlar gözetmek veya bu yönde faaliyetler yürütmek isteyebilir. Ne var ki, daha önce de vurgulandığı üzere, mevcut içtihadı göre, canlı bir demokraside ifade özgürlüğü aynı zamanda devleti veya nüfusun herhangi bir kesimini 'rencide eden, şoke eden veya rahatsızlık veren' görüşlerin de ifade edilmesini kapsar.

32. Söz konusu ifade veya söz, ulusal, ırksal veya dini nefreti savunuyorsa ve ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti kışkırtma anlamına geliyorsa ifade ve kanaat özgürlüğüne kısıtlama uygulanabilir. Belli nefret söylemi vakaları 'bireylere veya gruplara karşı hakaret düzeyi nedeniyle 10. Maddenin başka ifade türlerine getirdiği koruma seviyesinden yararlanmayabilir. Nefret söyleminin Sözleşme'de belirtilen hak ve özgürlüklerin yok edilmesini veya Sözleşme'de izin verildiğinden daha fazla kısıtlanmasını hedefleyen nefret söyleminin söz konusu olduğu durumlarda bu geçerlidir.'

33. UMSHS'nin 19 (2). maddesine uygun olarak, ifade özgürlüğü 'herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir'. Mevzuat, kamu sağlığını veya ahlakı koruma gerekçesiyle bilginin yayılmasını ve bilgiye erişimi kısıtlamamalıdır; zira böyle bir uygulama, örgütlerin savunuculuk ve farkındalık geliştirme faaliyetleri yürütmelerine

engel olabilir veya anne sağlığı ve üreme sağlığı ile ilgili eğitim hizmetleri verilmesi, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla veya azınlık gruplarına ve marjinalleştirilmiş gruplara karşı ayrımcılıkla mücadele etmek için tedbir alınması gibi hizmetler vermelerini engelleyebilir. Bilginin aşırı gizli tutulması için sıklıkla ulusal güvenlik gerekçe gösterilmekte, böylelikle kamuyu ilgilendiren bilgiye erişim sınırlandırılmaktadır. Bilgi alma ve yayma özgürlüğüne uluslararası insan hakları standartları kapsamında izin verilenin ötesinde kısıtlama getiren ve yasallık, gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olmayan her türlü yasa gecikmeksizin iptal edilmeli veya değiştirilmelidir.

34. Uygulama açısından, ifade ve kanaat özgürlüğünün kullanılması aynı zamanda örgütlerin kamuda tartışılan konularda, savundukları pozisyonun devlet politikasına uygun olup olmadığına veya bir yasa değişikliği savunup savunmadığına bakılmaksızın, araştırma, eğitim ve savunuculuk yapma konusunda özgür oldukları anlamına gelir.

7. İlke: Kaynak arama, alma ve kullanma özgürlüğü

35. UMSHS'nin 22. Maddesinin ve AİHS'in 11. Maddesinin sağladığı koruma, örgütlerin bütün faaliyetlerini kapsar. Örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli araçlara sahip olmaları gerektiği de vurgulanmıştır. Buna göre, fon toplama faaliyetleri de UMSHS'nin 22. Maddesi ve AİHS'in 11. Maddesi kapsamında korunmaktadır. Örgütlenmek isteyen grupların, devlet veya özel, ulusal, yabancı veya uluslararası kaynaklardan maddi, ayni, mali kaynak ve insan kaynağı dahil farklı türden kaynaklara erişiminin olmaması halinde, örgütlenme özgürlüğü hakkı anlamından yoksun kalmış olur (kaynaklarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm C, Alt bölüm 2-E). Bu nedenle, kaynak arama, edinme ve kullanma yetisi her türlü örgütün varlığı ve işleyişi için elzemdir. Bunun ötesinde, örgütler, kar amacı gütmeyen faaliyetlerini desteklemek için her türlü yasal iş yapma, ekonomik veya ticari faaliyette bulunmakta özgür olmalıdırlar.

36. Kaynaklara erişme, kaynak arama, edinme ve kullanma ile ilgili kısıtlamalar bazı durumlarda haklı gösterilebilir. Ancak her türlü kısıtlama, yasayla öngörülmesi, demokratik bir toplumda gerekli olmalı ve ulusal güvenlik veya kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığının veya ahlakın korunması veya başkalarının hak ver özgürlüklerinin korunması adına getirilmelidir. Örgütlerin amaç ve faaliyetlerini devam ettirme yeteneklerini azaltacak şekilde kaynaklara erişim kısıtlaması getirilmesi, örgütlenme özgürlüğü hakkına karşı müdahale sayılabilir.

37. Örgütlerin aldıkları kaynaklar meşru bir şekilde raporlama ve saydamlık şartlarına tabi olabilir. Ancak, bu türden şartlar gereksiz külfet getirmemeli, söz konusu örgütün büyüklüğü ve faaliyetlerinin kapsamı ile orantılı olmalı ve varlık ve gelirlerini de dikkate almalıdır.

8. İlke: Örgütlerle ilgili mevzuatın, politikaların ve uygulamaların iyi idare edilmesi

38. Örgütlerle ilgili mevzuat ve uygulamalar, düzenleyici otoriteler tarafından tarafsız ve vakitlice, örgütlenme özgürlüğü hakkını güvence altına alacak şekilde hayata geçirilmelidir. Düzenleyici otoritelerin yetkilerinin kapsamı yasada açıkça tanımlanmalıdır. Bu yetkililer hesap verebilirliklerini sağlamak için aynı zamanda, prosedür ve işleyişleri konusunda kamunun gerekli bilgilere sahip olmasını sağlamalıdır.

39. İşleyişleriyle ilgili her türlü yeni düzenleme veya uygulamanın getirilmesi ve hayata geçirilmesi sürecinde örgütlerle ve üyeleriyle istişarede bulunulmalıdır. Bilgiye erişimleri olmalı ve istişare süreçleriyle ilgili vakitlice yeterli şekilde bilgilendirilmelidirler. Ayrıca, bu türden istişareler anlamlı ve içermeci olmalı, getirilen teklifleri eleştirenler dâhil, farklı ve birbirine karşıt görüşleri temsil eden paydaşları kapsamalıdır. İstişareleri düzenlemekle sorumlu yetkililerin de, özellikle görüşlerinin reddedildiği hallerde, bu paydaşların tekliflerine cevap vermeleri şartı konmalıdır.

40. Bunun ötesinde, örgütlenme özgürlüğü hakkının örgütlerin faaliyet gösterdikleri sürekli değişen bir ortamda kullanılmasını kolaylaştırmak için, örgütlerin işleyişleriyle ilgili düzenleme ve uygulamalar sürekli gözden geçirilmelidir. Bu ilke, örneğin, örgütlerin gerekli belgeleri elektronik olarak gönderebilmeleri, faaliyetlerini çevrim içi ve elektronik konferanslar da dâhil olmak üzere, kendi tercih ettikleri şekil ve ortamda yürütebilmeleri anlamına gelebilir. Ancak, düzenleme ve uygulamaların düzenli olarak gözden geçirilmesi ilkesi hali hazırda kayıtlı olan örgütlerin yeniden kaydolmaları gerekliliğine yol açmamalıdır.

9. İlke: Kısıtlamaların yasallığı ve meşruiyeti

41. Yukarıda ifade edildiği gibi, örgütlenme özgürlüğü hakkı mutlak bir hak değildir dolayısıyla bu hakkın kısıtlandırılması mümkündür. Ne var ki, getirilen her türlü kısıtlama örgütlenme özgürlüğü hakkını asla tamamen ortadan kaldırmamalı ya da bu hakkın özüne zarar vermemelidir.

42. Öncelikle, örgütlere getirilen hukuki ve diğer kısıtlamalar devletin anayasasına veya başka bir kanuna dayanmalıdır. Kısıtlamaların, keyfi bir biçimde uygulanmalarını önleyecek şekilde ‘yasayla öngörülmüş’ olması gerekir; söz konusu mevzuatın erişilebilir olması ve hem bireylerin hem de örgütlerin kendi faaliyetlerinin kısıtlamalarla uyumlu olmasını sağlayacakları şekilde yeterince açık olmalıdır.

Toplantı ile yapılacağı mekan arasında bir bağlantı bulunması halinde AİHM bu mekana izin verilmemesinin ihlal anlamına geleceğini kabul etmektedir. DİSK ve KESK’in 2008 yılında toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11.maddenin ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM’e yaptıkları 1 Mayıs kutlamalarında mekan kısıtlamalarıyla ilgili başvurusunda AİHM Türkiye’yi “düşünce özgürlüğü” ve “örgütlenme özgürlüğü” ihlalleri nedeniyle mahkum edilmiştir.

43. İkincisi, örgütlenme özgürlüğü hakkına kısıtlama getiren her türlü yasal hüküm meşru bir amaca hizmet etmelidir; bu türden hükümler, sadece ulusal güvenlik veya kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığının ve ahlakın korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması şeklinde sayılan uluslararası standartlarda kabul edilen meşru amaçlara dayanmalıdır.

44. Üçüncüsü, kısıtlamalar demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır. Buna göre, her türlü kısıtlama hedeflenen meşru amaçla orantılı olmalı, hem yasanın kendisi hem de yasanın uygulanması için güçlü ve objektif bir gerekçe bulunmalıdır. Genel olarak uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumlu olmalıdır. Ayrıca, yasadan doğan her türlü kısıtlamanın özenle uygulanması önemlidir; bu türden sınırlamaların getirilmesi için ancak ikna edici ve zorlayıcı nedenler kabul edilebilir sayılır. Diğer bir deyişle, örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına müdahale edilmesi için

ancak tartışma götürmez zorunlu durumlar olmalıdır. Son olarak, yasa, özellikle de devlet yetkililerine takdir yetkisi veren hükümler bakımından açık olmalıdır. Aynı zamanda kesin ve net olmalı, kamunun katılımını ve denetimini sağlayan demokratik bir süreçle kabul edilmiş olmalıdır.

10. İlke: Kısıtlamaların orantılı olması

45. Orantılılık ilkesi, hem UMSHS'ye hem de AİHS'e nüfuz etmiş bir ilkedir ve hakların sınırlandırılması bakımından özel bir öneme sahiptir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de derogasyon uygulanabilecek haklara getirilen kısıtlamaların meşruiyetini orantılılık ilkesini esas alarak değerlendirmiştir. Bir temel özgürlüğün kullanılmasına devletin yapacağı müdahalenin demokratik bir toplumda gereklilik ilkesinin sınırlarını aşmamasını sağlamak, birbirini dengeleyen bütün menfaatler arasında makul bir denge gözetilmesini ve seçilen müdahale yönteminin söz konusu menfaatlere hizmet etmek için en az kısıtlayıcı yöntem olmasını gerektirir.

AİHM, bir gösteri içeriğinin "rahatsız" bulunması, çoğunluk görüşünü temsil etmemesi ya da ayrılıkçı düşünceleri içermesi nedeniyle izin verilmemesini 11. maddenin ihlali anlamına geleceğine hükmetmektedir (Stankov v. Bulgaria, Barankevich v. Rusya). Ancak belli bir grubu aşağılayıcı/ırkçı söylemler durumu istisna kabul edilmiştir (Vona v. Macaristan).

46. Mevzuat aşamasında bu ilke, örgütlenme özgürlüğü hakkına karşı planlanan bir müdahalenin demokratik bir toplumda gerekçe olup olamayacağı ve seçilebilecek bütün olası yöntemler arasında en az müdahaleci yöntem olup olmadığının değerlendirilmesi yoluyla uygulanmalıdır. Bu nedenle, herhangi bir kısıtlamanın daha az müdahaleci bir eylemle gerçekleştirilemeyecek meşru bir amaca hizmet ettiğini ispat etme yükü devlete ait olmalıdır.

47. Orantılılık ilkesi özellikle bir örgütün yasaklanmasına veya kapatılmasına karar verme aşamasında değerlendirme yaparken hayati önem taşır. AİHM, her türlü yasaklamanın veya kapatmanın, bir örgütün ancak yakın bir şiddet tehdidi oluşturan davranışlarda bulunması veya yasayı başka şekilde ağır bir biçimde ihlal etmesi gibi durumlarda daima en son çare olması gerektiğini tekrar tekrar ifade etmiştir. Bunun ötesinde, orantılılık ilkesi yasaklama veya kapatmanın asla ufak tefek ihlaller için kullanılmamasını gerektirir.

48. Pratikte, her türlü kısıtlama durumun kendine özgü koşullarını esas almalıdır ve genel geçer kısıtlamalar uygulanmamalıdır. Buna göre, mevzuatta örgütlerin belli eylemlerden veya eylemsizliklerden dolayı, duruma özgü koşullara bakılmaksızın doğrudan yasaklanmasını veya kapatılmasını öngören hükümler yer almamalıdır.

11. İlke: Hak ihlali durumunda etkili başvuru hakkı

49. Örgütler, kurucuları ve üyeleri, örgütlenme özgürlüğü, ifade ve kanaat özgürlüğü ve toplantı özgürlüğü hakları başta olmak üzere, temel haklarını etkileyen her türlü kararlar ilgili etkili bir başvuru yoluna sahip olmalıdır. Bu ilke, örgütlere hem yetkililerin kararlarına veya eylemsizliklerine karşı hem de örgütlerin kaydı, tüzükleriyle ilgili şartlar, faaliyetleri, yasaklanmaları ve kapatılmaları veya ceza almaları ile ilgili mevzuatta yer alan her türlü diğer gerekliliğe karşı itirazda bulunma veya bunların

bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından denetlemesini talep etme hakkı verilmesi anlamına gelir. Bir ihlal tespit edildiğinde, vaktitlice uygun ve etkili bir telafi getirilmelidir. İtiraz ve denetim prosedürü açık ve makul fiyatlı olmalıdır ve telafiler maddi veya manevi zararlar için tazminatı kapsamalıdır.

50. Bütün örgütler tarafsız bir mahkeme önünde eşit kabul edilmeli ve herhangi bir haklarının ihlal edildiği iddiası durumunda, adil ve kamuya açık yargılamanın sağladığı tam korumadan yararlanmalıdır. Bu ilke, örgütlerin yürütme veya idari yetkililer tarafından gereksiz şekilde kontrol edilmelerine karşı korunmaları için temeldir.

51. Örgütlerin kurucuları, üyeleri ve temsilcileri gerek kendileri tarafından açılan, gerekse başkalarının kendileri aleyhine açtığı davalarda aynı şekilde adil yargılanma hakkından yararlanmalıdır. Dolayısıyla, bir örgüte getirilen kısıtlamalarla ilgili konularda, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil yargılanma hakkı, mevzuatta güvence altına alınması gereken hayati bir şarttır.

52. Tüzel kişiliğe sahip olmayan örgütlerin, onların menfaatlerini koruyabilecek seçilmiş bireyler tarafından temsil edilmelerine izin verilmelidir.

53. Bir örgütün yasaklanması, kapatılması veya faaliyetlerinin askıya alınmasına yönelik verilen bir karara karşı yapılan itirazlar normal koşullarda kararla ilgili yürütmenin geçici olarak durdurulması etkisine sahip olmalı, itiraz veya başvuru sonuçlanmadan karar uygulanmamalıdır. Bu ilke, oldubittiye getirme durumlarını önlemek içindir, zira bir örgütün hesaplarının dondurulması ve faaliyetlerinin durdurulması, itiraz henüz sonuçlanmadan söz konusu örgütü pratikte ortadan kaldıracaktır. Bir örgütün suç işlediğine dair istisnai derecede güçlü delillerin olduğu durumlarda bu uygulama geçerli olmamalıdır.

54. Örgütler aynı zamanda, haklarını korumak için şikayet prosedürlerine başvurarak, kamu denetçisi ve insan hakları komisyon üyeleri gibi yargıya dahil olmayan kurumların korumasından da yararlanmalıdır.

Alt bölüm 2 – Örgütlerle İlgili Düzenleyici Çerçeve

Sorumluluklar ve Yaptırımlar

1. İlgili düzenlemeleri ihlal etmeleri halinde, örgütler için de, başka oluşumlar için olduğu gibi, mevzuatla idari, sivil ve cezai yaptırımlar getirilebilir. Bu yaptırımlar, para cezası, devlet yardımlarının geri çekilmesi veya aşırı durumlarda, faaliyetlerinin askıya alınması, kayıttan düşürülmeleri veya kapatılmaları şeklinde olabilir.

2. Tüzel kişiliğe sahip olmayan örgütlerin durumunda, mevzuata göre örgütün münferit üyelerinin sorumluluğu söz konusu olabilir. Bununla birlikte, bir örgütün tek bir üyesinin bireysel faaliyetleri örgütün tümüne atfedilmemeli, söz konusu üye kişisel olarak sorumlu tutulmalıdır.

3. Getirilen her türlü yaptırım daima orantılılık ilkesi ile uyumlu olmalıdır, bir diğer deyişle, arzu edilen amaca ulaşmak için en az müdahaleci olan yöntem kullanılmalıdır. Yaptırımlar, yürürlüğe konmalarındaki belirgin amaçları elde edecek şekilde daima uygulanabilir ve etkili olmalıdır. Yaptırımların uygulanıp uygulanmayacağı-

na karar verirken, yetkililer, örgütlenme özgürlüğü hakkı bakımından en az yıkıcı olan tedbiri uygulamaya özen göstermelidir. Örneğin, bir örgüt, mali tablolarının ibraz edilmesini öngören yasal bir şartı ihlal ediyorsa, ilk verilecek tepki bu eksikliğin giderilmesini talep etmek olmalıdır. Para cezası veya diğer küçük cezalar uygunsuz ancak daha sonra uygulanmalıdır. *Korneenko- Belarus* davasında BM İnsan Hakları Komitesi, propaganda materyalleri üretmek için yabancı fon kaynaklarıyla aldığı teçhizatın uygunsuz kullanıldığı ve teçhizatın birtakım belgelerinde eksiklikler olduğu gerekçesiyle kapatılan kayıtlı olmayan bir örgütün yasaklanması olayını incelemiştir. Komite, eksik belge nedeniyle bir örgütün kapatılmasının orantısız bir tepki olduğu sonucuna varmıştır. Daha genel anlamda, raporların geç veya yanlış şekilde sunulması ve benzeri suçlar durumunda uygulanan cezalar, işyerleri gibi başka oluşumların işlediği benzer suçlara verilen cezalardan daha yüksek veya daha sert olmamalıdır.

4. Koşullar elveriyorsa, yaptırımlardan önce bir ihlalin nasıl düzeltilebileceğine dair bilgiyle birlikte bir uyarı yapılmalıdır. Böyle bir durumda, örgüte ihlali veya eksikliği gidermek için yeterli süre tanınmalıdır. Örgütlere karşı işlemleri kimin başlatılabileceği kanunlarda açıkça belirtilmelidir.

5. Faaliyetlerin fiilen askıya alınmasına veya bir örgütün yasaklanmasına veya kapatılmasına yönelik yaptırımlar istisnai niteliktedir. Bu türden yaptırımlar ancak söz konusu ihlalin devletin, belli grupların veya temel demokratik ilkelerin güvenliğine karşı ciddi bir tehdit oluşturuyorsa uygulanmalıdır. Her durumda, bu türden sert yaptırımlar nihai olarak bir yargı makamı tarafından verilmeli veya denetlenmelidir.

6. Örgütler tek ve aynı ihlalden dolayı tekrar tekrar yaptırıma maruz kalmamalıdır. Dayatılan yaptırımlara karşı itirazlar, itiraz süreci tamamlanuncaya kadar yürütmeyi durdurma etkisine sahip olmalıdır. Bu uygulama, en nihayetinde itiraz haklı bulunsa bile, uzun itiraz prosedürleri nedeniyle, dondurulan hesaplar veya yüksek miktardaki para cezalarından dolayı örgütlerin neredeyse yok olmaları önlenmiş olur. Ancak, ağır suçların veya ulusal güvenliğin söz konusu olduğu davalarda, itiraz sürecinde yaptırımların askıya alınmaması makul kabul edilir.

7. Yaptırımlara yol açan ihlaller durumunda ispat yükü daima yetkililere ait olmalıdır. Buna, yaptırıma yol açan ihlal iddialarını desteklemek için yeterli delilleri sağlama yükümlülüğü de dâhildir. Yaptırımların uygulanmasına yol açan süreçler saydam ve açık olmalıdır; ancak her zaman yüksek düzeyde bir aleniyete sahip olmaları gerekmez. Bunun nedeni, kamunun bilgi edinme hakkı ile sorumluluğun veya suçun tespit edilmesinden önce bir örgütün itibarına gelebilecek potansiyel zarar arasında uygun bir denge gözetilmesini sağlamaktır. Ayrıca, denetimden sorumlu organların kararları, bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye yapılacak itiraza tabi olmalıdır. Denetim çerçevesinde, devlet yetkilileri örgütlerin haklarını korumadıkları veya ihlal ettikleri için hem idari hem cezai sorumluluk taşımalarıdır.

Fesih, Yasaklama, Kapatma ve Adalete Erişim

1. Bir örgüt, üyelerinin kararıyla veya bir mahkeme kararı yoluyla feshedilebilir. Buna göre, fesih gönüllü veya mecburi olabilir.

2. Bir örgütün gönüllü bir şekilde feshedilmesi, örgüt amaç ve hedeflerine ulaştığında veya örneğin, başka bir örgütle birleşmek istediğinde veya artık faaliyet göstermek istemediğinde söz konusu olabilir. Bu türden feshin gönüllü olması, kararın, örgütün

tüzüğünde veya yönetmeliğinde öngörülen kurallara tabi olan örgüt üyeleri tarafından alınması gerektiği anlamına gelir.

3. Bir örgütün mecburi olarak feshedilmesi, kapatma veya yasaklama şeklinde olabilir ve ancak bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından alınan bir kararla uygulanabilir. Sivil toplum örgütleri özelinde, Avrupa Konseyi'nin Avrupa'daki sivil toplum örgütlerinin yasal statüsü ile ilgili tavsiye kararında, örgütlerin ancak iflas, uzun süreli faaliyetsizlik veya ağır suiistimal halinde kapatılabileceği ifade edilmektedir.

4. İflas veya uzun süreli faaliyetsizlik nedeniyle zorunlu fesih davalarına uluslararası içtihadta rastlanmamaktadır. Ancak, iflas ile ilgili olarak, örgütler açısından başka kişilere uygulananlardan farklı kuralların uygulanması uygun olmayacaktır. Ayrıca, uzun süreli faaliyetsizlik, örgütün en son toplantısından sonra bir kaç yılın geçmiş olması ve gerekli yıllık raporların tekrar tekrar ibraz edilmemesi gibi durumlar haricinde tespit edilmesi zor bir durumdur. Ayrıca, ilgili yetkililerin, görünürdeki uzun süreli faaliyetsizliğin söz konusu örgüt ile devlet arasındaki bir iletişim eksikliğinin bir sonucu olup olmadığını tekrar tekrar kontrol etmeleri uygun olacaktır.

5. AİHM, zorunlu fesihle ilgili içtihadında, ağırlıklı olarak amaçlarının ve faaliyetlerinin kabul edilemez sayılması nedeniyle feshedilen veya yasaklanan siyasi partilerle ilgili davalara bakmıştır (kapatılan partiler).

6. AİHM, bir siyasi partinin kapatılması veya yasaklanması gerekliliği konusunda üye devletlere belli bir takdir marjı tanımaktadır. Ancak, bu konuyla ilgili verdiği çok sayıda kararda, bir devletin böyle bir eylemde bulunmasının demokratik bir yönetim sistemi açısından sonuçlarını incelerken katı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu tür davalarda AİHM'in izlediği standart akıl yürütme şu şekildedir: '11. Maddede düzenlenen istisnalar, siyasi partiler söz konusu olduğunda katı bir şekilde uygulanmalıdır; bu partilerin örgütlenme özgürlüğüne kısıtlama getirilmesi ancak çok güçlü ve ikna edici nedenler olduğunda haklı gösterilebilir. Madde 11 (2) bağlamında bir gereklilik olup olmadığını belirlerken, Sözleşmeciler devletlerin ancak sınırlı bir takdir marjı vardır (...)' Bu yaklaşım, devletlerin de bu türden yaptırımları uygularken, uygulamanın gerekliliğini temellendirme ve bunu ancak son çare olarak yapma yoluyla katı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır.

7. Ayrıca, AGİT/ODIHR ile Venedik Komisyonu tarafından daha önce tavsiye edildiği üzere, bir siyasi partinin kapatılması ihtimali (veya kurulmasının yasaklanması), istisnai bir şekilde dar düzenlenmeli ve ancak aşırı durumlarda uygulanmalıdır. Siyasi partiler, küçük idari veya operasyonel ihlaller gibi küçük ihlallerden dolayı asla kapatılmamalıdır. Bu gibi durumlarda, daha az müdahaleci olan yaptırımlar uygulanmalıdır.

8. Dolayısıyla, siyasi partilerin zorunlu feshi, sadece bir siyasi partinin amaçlarının veya faaliyetlerinin demokrasiye yönelik somut ve yakın bir tehdit oluşturduğu hallerde haklı görülmüştür.

9. AİHM, amaç ve faaliyetlerinin demokrasiye tehdit oluşturduğu gerekçesiyle zorunlu olarak feshedilen siyasi partilerle sıradan örgütler (toplumsal örgütlenme) arasında bir ayırım yapmıştır. Toplumsal örgütlenmelerle ilgili olarak, bu türden tedbirlerin 'tıpkı siyasi partilerin kapatılması durumunda olduğu gibi, bağıntılı ve yeterli gerekçelerle desteklenmesi gerektiğine kanaat getirmiş, ancak örgütler özelinde,

ulusal etki yaratma fırsatlarının daha sınırlı olması dolayısıyla, önleyici kısıtlayıcı tedbirler için gösterilen gerekçelerin siyasi partiler için gösterilen gerekçelere kıyasla daha az ikna edici olabileceğini ifade etmiştir. Bu türden gerekçeler, ırk temelli politikaların savunulması ile ilgili bir örgütün geniş çaplı koordineli gözdağı verme faaliyetleriyle ilgili bir davada, söz konusu gözdağı verme eyleminin insanların siyasi iradesi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bu türden gerekçelerin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

10. Genel olarak bir örgütün fiilen kapatılması veya yasaklanması anlamına gelen herhangi bir ceza veya yaptırım, örgütün suiistimali ile orantılı olmalı ve asla kuruluşunu ve faaliyetlerini engellemek veya cezalandırmak için bir araç olarak kullanılmamalıdır.

11. Örgütler, unvanlarının mevzuata uygun olmaması veya kolaylıkla düzeltilebilecek başka ihlaller gibi küçük ihlallerden dolayı yasaklanmamalı veya kapatılmamalıdır. Ayrıca, iddia edilen ihlalle ilgili örgütlere yeterli uyarıda bulunulmalı, özellikle idari nitelikte olmaları halinde ihlal ve küçük eksiklikleri gidermeleri için yeterli fırsat verilmelidir.

12. Bunun ötesinde, bir örgütün kurucularının veya üyelerinin, örgüt adına hareket etmedikleri zaman işledikleri bireysel kusurlar, bu hareketlerinden dolayı kişisel sorumluluk doğurmalı, bütün olarak örgütün yasaklanması veya kapatılmasına yol açmamalıdır.

13. Kapatmadan daha az müdahaleci bir yaptırım olmakla birlikte, bir örgütün faaliyetlerinin askıya alınması, söz konusu örgütün ancak demokrasiyi tehdit ettiği gerekçesiyle haklı gösterilebilir ve her durumda bir mahkeme kararına dayanmalı veya yargı denetimi sonrasında uygulanmalıdır. Askıya alma, daima, uzun ve kalıcı bir etkisi olmayan geçici bir tedbir olmalıdır. Faaliyetlerin uzun süreli olarak askıya alınması, aksi takdirde bir örgütün faaliyetlerinin dondurulması anlamına gelecek ve kapatmaya denk bir yaptırım haline gelecektir.

14. Bir örgütün askıya alınmasına, yasaklanmasına veya kapatılmasına yol açan her hangi bir kararın vakitlice ihbar edilmesi ve bağımsız ve tarafsız bir mahkemenin denetimine tabi olması gerekmektedir.

15. Zorunlu fesih durumlarında örgütlerin varlıklarına ve mülklerine ne olacağı mevzuatta açık bir şekilde belirtilmelidir. Zorunlu feshin örgütün amaç ve faaliyetlerinin uluslararası standartlara veya bu standartlarla uyumlu yasalara uygun olmamasına dayanması halinde, mevzuatta ilgili fon ve varlıkların devlete geçmesi öngörülebilir. Diğer hallerde, devlet hesabına otomatik bir transferin öngörülmesi orantısız sayılabilecektir.

16. Feshin gönüllü olduğu hallerde, fesih süreci, kuruluş belgesine uygun olarak veya üyelerinin kararıyla örgütün bizzat kendisi tarafından başlatılmalıdır. Örgütün varlıklarının kime geçeceği konusunda karar verme özgürlüğü sadece kuruculara veya üyelere kar dağıtılmasına ilişkin koyduğu yasaklara tabidir. Vergi muafiyetlerinin veya başka kamu yardımlarının sayesinde elde edilen varlıkların transferiyle ilgili olarak, benzer amaçlar taşıyan örgütlere transfer edilmeleri meşru sayılabilir.

Eşit Muamele ve Ayrımcılık Yapmama

122. Temel insan haklarının bir devletin yetki alanındaki bütün insanlar için, ayrımcılık gözetilmeksizin geçerli olduğu ilkesi bu hakların tam anlamıyla kullanılabilmesi ve korunması için elzemdir. Ayrımcılık yasağı, UMSHS'nin 2. ve 26. Maddeleri ile AİHS'in 12 No'lu Protokolünün 14. Maddesinde ve *Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme* (CEDAW) ile *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi*'nin 1. Maddesi gibi çeşitli başka evrensel ve bölgesel belgelerde tanımlanmıştır. AİHS'nin 14. Maddesi, ayrımcılığı sadece Sözleşme'de korunan diğer hakların uygulanması bağlamında kanun dışı olarak tanımladığı halde, AİHS'in 12 No'lu Protokolü, kanunlarda belirtilen tüm hakların uygulanması bağlamında ayrımcılığı yasaklamaktadır.

AİHS 11. maddede yer alan 'dernek kurma ve toplantı özgürlüğü'nün ayrımcılık yapılarak ihlali de mümkündür. Rusya vatandaşı bir eşcinsel aktivist, eşcinsel hakları ile ilgili yürüyüş düzenleme talebinin 2006, 2007 ve 2008 yıllarında reddedilmesini AİHM'e taşımıştır (Alekseyev- Rusya davası). AİHM, 2010 yılında söz konusu yürüyüş ve gösterilere getirilen yasakların demokratik bir toplumda zorunlu olmadığına karar vermiştir. AİHM ayrıca Alekseyev'in bu yasaklara itiraz edecek etkili başvuru yollarının olmadığını ve cinsel yöneliminden dolayı ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir. Tüm bunlarla birlikte AİHS 11. maddenin 13. madde (etkili başvuru hakkı) ve 14. maddede yer alan ayrımcılık yasağı ile beraber ihlal edildiğine karar vermiştir.

123. Yaş, doğum, renk, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, sağlık durumu, göçmenlik veya ikamet statüsü, dil, ulusal etnik veya sosyal köken, fiziksel veya zihinsel engellilik, siyasi veya diğer görüş, mülkiyet, ırk, din veya inanç, cinsel yönelim veya diğer statüler gibi kişisel özellikler veya statüler temelinde farklı muamele yapılması ve bunun nesnel ve makul bir gerekçesinin olmaması ayrımcılık sayılmaktadır. Farklı muamele, aynı zamanda uluslararası standartlarda kabul edilen meşru bir amaç uğruna yapılmıyorsa veya kullanılan yöntemle elde edilmek istenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi olmadığı hallerde de ayrımcılık sayılmaktadır. Ayrımcılık yapmama ilkesi hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığı yasaklar. Doğrudan ayrımcılık, eşitsizliğe yol açan eylem veya düzenlemelere işaret eder; dolaylı ayrımcılık ise ilk bakışta ayrımcı gibi görünmese de, uygulamaya geçirildiğinde eşit olmayan muamele doğuran eylem veya düzenlemeleri içerir.

124. Örgütlenme özgürlüğü hakkı herkes tarafından eşit bir şekilde yararlanılması gereken bir haktır. Özellikle örgüt kurmak isteyen tüm kişiler ve gruplar kanunlar önünde eşit muameleye tabi olarak bunu yapabilmelidir.

125. Sonuç olarak bu hakla ilgili düzenlemeler kabul edilirken, yetkililer herhangi bir bireyi, grubu veya örgütlenme türünü sağlam temelli bir gerekçe olmaksızın farklı muameleye tabi tutmamalıdır. Buna göre, örgüt kurulmasıyla ilgili belli kişi veya gruplara dayatılan kısıtlamalar dar bir şekilde belirlenmelidir.

126. Bunun ötesinde, devlet otoriteleri kuruluş, kayıt (varsa) ve faaliyetlerle ilgili düzenlemeler bakımından örgütlere eşit muamele yapmalıdır. Ancak, örgütlere yönelik bazı farklı muameleler –örneğin, vergi muafiyeti tanınması veya diğer destek türleri- kadın ve erkek eşitliğinin geliştirilmesi, eğitim verilmesi veya evsizlikle mücadele edilmesi gibi belli sosyal ihtiyaçlara yanıt veren örgütler açısından gerekçelendirilebilir. Bu durum, örneğin din ve inanç özgürlüğü (dini örgütler bağlamında) veya kamu makamlarına atanma ve seçimlerde aday olma hakkı (siyasi partiler bağlamında) gibi diğer temel hakların güvence altına alınmasında özel rol oynayan örgütler açısından da geçerli olabilir. Bu uygulamalar, çoklu ayrımcılığa maruz kalan kişiler başta olmak üzere, dezavantajlı veya hassas kişi ve grupların karşılaştığı belirgin zorlukları ve ihtiyaçları ele almak için pozitif tedbirler alınmasını da kapsayabilir.

127. Aynı şekilde, örgütlerin eşit muamele görmesi, amaçları doğrultusunda kanaat ve ifade özgürlüğü hakkı ile toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasından da farklı muameleye tabi olmamaları anlamına gelir. Özellikle de, örgütler, kurulu düzene karşı çıkan bilgi veya fikirleri yaymaları, anayasa veya yasaların değiştirilmesini savunmaları, insan haklarını savunmaları veya ulusal, etnik, dini, dilsel ve diğer azınlıklara mensup kişilerin veya grupların haklarını desteleyip korumaları gibi nedenlerle farklı muameleye tabi tutulmamalıdır.

128. Örgütlenme özgürlüğü hakkı, genellikle örgütü kuran veya buna üye olan kişilere, birlikte örgütlenmek istedikleri kişileri veya üye olarak alacaklarını seçme hakkı verir. Ancak, örgütlenme özgürlüğünün bu yönü aynı zamanda ayrımcılık yasağına tabidir; dolayısıyla bir örgütün kuruluşu veya üyeliği bakımından kişisel özellikler veya statü nedeniyle farklı muamele yapılmasının makul ve nesnel gerekçeleri olmalıdır. Bu nedenle, mevzuat hiç kimsenin bir örgüte üye olmasının veya üye olarak kalmasının gerekçesiz bir şekilde engellenmemesini güvence altına almalıdır.

129. Bununla birlikte, bir örgütün kendi üyelerini belirleme hakkı da korunmalıdır. AİHM tarafından ifade edildiği üzere: ‘örgütler, belli değer veya idealleri savunan, ortak bir amacı gözetmeye niyet etmiş kişiler tarafından kurulduğunda, kendi üyelerinin kim olacağına dair kontrolden yoksun olmaları söz konusu hakkın etkinliğine aykırı düşecektir.’ Buna göre, örgütler, koydukları şartların nesnel ve akılcı bir temeli olması koşuluyla, üyelik için belli şartlar benimseyebilirler; bu şartları taşımayan, dolayısıyla da üye olamayan kişilerin kendi istedikleri başka bir örgüte üye olma veya yeni bir örgüt kurma hakları vardır. Bir örgütün ortak kuruluş amacı, başka hallerde ayrımcı kabul edilebilecek olsa da, makul ve nesnel gerekçeler gösterildiği durumda üyelik kriterleri için gerekçe teşkil edebilir.

130. Böyle bir gerekçenin olup olmadığını değerlendirirken, bir örgütün üyelerini seçme hakkı ile kişinin söz konusu örgüte katılma veya üyesi olarak kalma hakkı arasında uygun bir denge gözetilmelidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, üyelik konusunda bir denge kurmak adına, özellikle sendika üyelikleri bağlamında, belli bazı kriterler kullanmıştır. Bu kriterler şöyledir: (1) Örgütün ortak kuruluş amacı veya nedeni; (2) örgüt üyeliğinin reddedilmesinin veya bir üyenin üyelikten atılmasının gerekçeleri; (3) bir örgüte üye olmama durumunun ilgili kişi için belirgin bir zorluk doğurup doğurmadığı; (4) örgütün bu kararının kendi kurallarına uygun olup olmadığı, örgüt tarafından herhangi bir istismar edici veya makul olmayan bir davranış sergilenip sergilenmediği ve (5) örgütün kendisine verilmiş herhangi bir kamusal görev veya rolünün olup olmadığı ve/veya kamu kaynaklarından

faýdalanıp faýdalanmadığı, böyle bir durum örgütün daha geniş birtakım amaçlara ulaşmak için üye almasını veya üyeleri tutmasını gerektirebilir.

131. Bu doğrultuda, bir dini örgütün üyelerinin söz konusu dine inanmalarını üyelik koşulu sayması pek tabii ki kabul edilebilir. Aynı zamanda, belli bir işletmenin veya endüstrinin çalışanlarından sadece erkek veya kadınlara münhasır üyelik sınırlaması getiren bir örgütün durumunu gerekçelendirmek zor olacaktır. Söz konusu ayırım renk veya etnik köken gibi temellerde veya kişilerin özel hayatı dikkate alınarak yapılıyorsa – örneğin, cinsiyet veya cinsel yönelim temelli bir farklı muamele- böyle bir önlemin gerekçelendirilmesi için özellikle ‘ciddi gerekçeler’ gösterilmesi gerekmektedir. Üyelerinin karşı karşıya kaldığı ayrımcılıkla mücadele etme amacı gözettileri veya yok olma tehlikesi taşıyan belli yerli grupları veya marjinalleştirilmiş gruplarda olduğu gibi, çoğunluk gruplarından gelen tarihsel belli dışlama ve zulüm olaylarını telafi etme amacını taşıdığı bazı durumlarda örgütlerin sınırlayıcı üyelik kriterleri uygulamaları haklı gerekçe sayılabilir. Ancak, örgütün amaçları ile ilgisi olmayan nedenlerle yapılan ayrımcılığın her durumda yasaklanması gerekir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, Toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yapılmaması

132. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ile ilgili genel güvencelere ek olarak, çeşitli uluslararası belgeler, örgütlenme özgürlüğü hakkı da dâhil olmak üzere, toplumsal cinsiyet veya cinsel yönelime bakılmaksızın bütün haklardan eşit şekilde yararlanılmasını güvence altına almak için pozitif tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, devletler sadece kişilerin toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimlerine bakılmaksızın örgüt karabilmelerini ve/veya örgütlere üye olabilmelerini güvence altına almakla kalmamalı, farklı gruplar için elverişli bir ortam yaratarak örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasını kolaylaştırmalıdır.

133. Bunun ötesinde, CEDAW’ın 4. Maddesi kadınların fiili eşitliğini temin etmek için devletlerin alacağı özel önlemlerin ‘ayrımcılık sayılmayacağı...ancak eşit olmayan veya ayrı standartların korunmasını sonucunu doğurmaması gerektiğini’ açıkça ifade etmektedir. Bu nedenle, mali teşvikler gibi birtakım teşviklerin kadın ve erkekler arasında eşitliği geliştiren politikalar getiren ve söz konusu örgütler için uygulanan mevzuatta yer alması tavsiye edilmektedir.

134. Ayrıca, AİHM, içtihadında ‘cinsiyetlerin eşitliğinin geliştirilmesinin günümüzde Avrupa Konseyi’ne üye Devletler ‘de temel bir hedef’ olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, cinsiyet temelinde farklı bir muamelede bulunulmasının Sözleşmeyle uyumlu kabul edilebilmesi için çok ciddi nedenlerin gösterilmesi gerekmektedir. [...] Ayrıca, Mahkeme, günümüzde Avrupa Konseyi’ne üye devletlerde cinsiyet eşitliğinin gelişmesinin, erkeğin temel bir role sahip olduğu, kadının ise ikincil rol üstlendiği yolundaki görüşlere Devlet’in destek vermesini engellediğini ifade etmiştir.’

135. Sendikalarla ilgili olarak, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ev işçilerinde, kırsalda çalışan kadınların, kadın ağırlıklı endüstrilerde çalışan kadınların ve evde çalışan kadınların sendika kurma ve bunlara üye olma hakkının güvence altına alınmasının önemini altını çizmiştir. Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi de kadın işçiler ve kadın olan göçmen işçiler için benzer görüşler ifade etmiştir.

136. Cinsel yönelim temelli ayrımcılığın da UMSHS'ye, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve AİHS'e aykırı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yapılması Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı'nın 21 (1). maddesinde yasaklanmaktadır.

137. İlgili çeşitli uluslararası belgelerde, devletlerin örgütlenme özgürlüğü hakkı da dâhil olmak üzere haklardan cinsiyet kimliği temelinde de ayrımcılık yapılmadan etkili bir şekilde yararlanılmasını sağlamaları gerektiği ifade edilmektedir.

138. Eşitliğin geliştirilmesinin ulusal ve uluslararası düzeylerde temel bir hedef haline geldiği düşünülürse, buradaki hükümlerin de altını çizdiği üzere, örgütlerin toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde potansiyel üyelere karşı ayrımcılık yapmalarını yasaklayan mevzuat örgütlenme özgürlüğü hakkına getirilebilecek meşru bir kısıtlama sayılacaktır.

Yurттаş Olmayanlar

139. Devletsiz kimseler, mülteciler ve göçmenler de dâhil olmak üzere yurттаş olmayanlar örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir ve statülerine dayanarak bu hakkın kullanılması konusunda ayrımcılığa maruz kalmamalıdır.

140. AİHS'in 16. Maddesinde, bu hakkın, yabancıların siyasi faaliyetlerde bulunmalarına kısıtlama getirilmesine engel oluşturmadığı ima edilmektedir. Ancak, AİHM, başka Avrupa birliği devleti yurттаşlarının söz konusu olduğu durumlarda Avrupa Birliği'ne üye devletlerde bu hükmün dar bir şekilde yorumlanması gerektiğini hali hazırda kabul etmiştir. AİHS'in 16. Maddesinin uygulanması, bir siyasi parti kurma ve faaliyetlerine katılma bağlamında haklı bir gerekçeye dayandırılabilirliği halde, bir kişinin milliyetine dayalı kısıtlamalara her zaman izin verilmediğinin dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle 'seçimler bağlamında, Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımlarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi 1997 yılında yürürlüğe girmiş, pek çok Avrupa ülkesinde yabancı mükimlerin oy kullanmasına ve yerel seçimlerde aday olmasına izin verilmesine yönelik bir eğilim vardır'. Her durumda, siyasi parti dışı siyasi faaliyetlerin bu hükmeye dayanarak haklı nedenlerle kısıtlanması çok olası değildir.

Azınlıklar

141. Örgütlenme özgürlüğü hakkının getirdiği, herkes için geçerli olan güvencelere ek olarak, azınlıkları konu alan çeşitli uluslararası belgelerde bu hak aynı zamanda bir devletin yetki alanında bulunan bütün azınlık grubu üyeleri için de güvence altına alınmıştır. Buna göre azınlıkların, ayırım gözetilmeksizin, örgütlere katılma ve/veya kendi örgütlerini kurmalarına izin verilmelidir. Bununla birlikte, azınlıkların demokratik bir toplumdaki rolünü geliştiren örgütleri destekleyen yasal teşviklerin kabul edilmesi de uygun olabilir.

Çocuklar

142. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15. Maddesi, açık bir şekilde temel bir hak olan örgütlenme ve toplantı özgürlüğü hakkını çocuklar bakımından tanımaktadır. Bunun ötesinde, bu hakla ilgili daha genel güvenceler bakımından, 'herkes' ifadesinin kapsamına çocuklar da girmektedir. Ayrıca, UMSHS'nin 26. Maddesinde ve AİHS'in 14. Maddesinde 'hiçbir temelde' ayrımcılık yapılamayacağına yönelik yasak, yaşı da kapsar; dolayısıyla çocukların bu belgelerde yer alan bütün haklardan yararlanmaları için ilave bir güvencedir.

143. Çocukların örgüt kurma ve bunlara katılma bakımından hukuki ehliyetleriyle ilgili belli kısıtlamaların gerekçesi olsa dahi, bu türden gerekçeler, örgütlenme özgürlüğü hakkı ile ilgili diğer kısıtlamalarda gerekli olduğu gibi, kanuna dayanmalı, uluslararası standartlar tarafından kabul edilen meşru bir amaca hizmet etmeli ve bu amaçla orantılı olmalıdır. Özellikle çocuklar tarafından örgüt kurulması veya bunlara üye olunmasına ilişkin kısıtlar getirirken çocuğun gelişen kapasitesi ilkesi tam anlamıyla dikkate alınmalıdır. Ayrıca, çocukların haklarını bu şekilde kısıtlayan her türlü mevzuat, çocukların, devletin kolaylaştırmak, saygı duymak ve korumakla görevli olduğu hakların sahipleri oldukları temelinde kabul edilmeli ve uygulanmalıdır. Çocukların, sadece başka çocukların olduğu formal olmayan örgütler kurmalarını veya bunlara katılmalarını engellemek için bir gerekçe olması muhtemel değildir.

Kolluk Kuvvetleri Personeli ve Devlet Görevlileri

144. UMSHS, AIHS ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, polis teşkilatı ve silahlı kuvvetler üyeleri dâhil olmak üzere bazı kamu görevlilerinin örgütlenme özgürlüğü hakkını kullanmalarına birtakım kısıtlamalar getirilmesi olasılığını açıkça kabul etmektedir. Bu türden kısıtlamalar, bir örgüt kurmanın veya bunlara üye olmanın kamu göreviyle çatışması ve/veya ilgili kamu görevlilerinin tarafsızlığını tehlikeye atması halinde haklı gösterilebilir.

145. Bununla birlikte, AIHM'e göre, bu kısıtlamalara tabi olabilecek insan kategorilerinin sınırlı tutulması gerekmekte, bu türden kısıtlamalar getirilmesi için kamuda çalışmak veya kamudan maaş alıyor olmak büyük ihtimalle yeterli neden olarak kabul edilmeyecektir.

146. Bunun ötesinde, her türlü kısıtlamanın yine de orantılılık ilkesine uygun olması gerekmektedir. Örneğin, bir siyasi parti üyeliği, okulda parti ideolojisinin reklamını yapmayan bir öğretmen görevden alınmasını haklı göstermez; yine, silahlı kuvvetler bünyesinde sendikaların topyekûn yasaklanması da haklı gösterilemez. Polis teşkilatı üyelerinin bir siyasi partiye üye olmalarının topyekûn yasaklanması AIHM tarafından onaylanmıştır. Ancak, bu karar, polislerin başka yollarla bazı siyasi faaliyetlere katılabilecekleri anlayışıyla verilmiştir. Ayrıca, kendi çalışma haklarını korumalarına izin verdiği için devlet memurlarının, polisin veya silahlı kuvvetler personelinin sendikalar bünyesinde örgütlenmelerine olumlu bakılmalıdır.

Ulusal Mevzuat

Ulusal mevzuat açısından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ve örgütlenme özgürlüğünü iki ayrı başlıkta incelemek sistematik olarak daha uygun olacaktır. Her iki özgürlük de Anayasa'da güvence altına alınmış olup; her iki özgürlüğün kullanımına ilişkin yasalar da mevcuttur. Ancak öncelikle Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerine ilişkin genel hükümleri, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve kötüye kullanılmaması ile ilgili hükümlere değinmek gerekirse:

Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

MADDE 12- Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

MADDE 13- (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması

MADDE 14- (Değişik: 3/10/2001-4709/3 md.)

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

A) Toplanma ve Gösteri Yürüyüşüne İlişkin Ulusal Mevzuat**ANAYASA****Düşünce ve kanaat hürriyeti**

MADDE 25- Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

MADDE 26- Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

(Değişik: 3/10/2001-4709/9 md.) Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. (Mülga: 3/10/2001-4709/9 md.)

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/9 md.) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

MADDE 34- (Değişik: 3/10/2001-4709/13 md.)

Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Her ne kadar 5 Ağustos 2015 / 29436 sayılı düzenleme içinde yasal koşulları ihlal edenlere bazı yaptırımlar öngörülse de, kural barışçıl toplantının yapılması, istisnası bunun sınırlandırılmasıdır. Bu nedenle, koşullara her uymayan toplantıyı, sırf “yasaya aykırı” diye şiddet kullanarak dağıtmak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını anlamsız bırakacaktır. 2911 sayılı yasanın bu şekilde yorumlanması mümkün değildir. Bir başka deyişle yasanın asli amacı, yasaya aykırı davranışların cezalandırılması değil, Anayasa’da koruma altına alınan bir hakkın başka hak ve özgürlüklerle uyumlu bir şekilde kullanılmasını sağlayacak güvenceleri düzenleme altına almaktır (bkz. Bianet, Gezinin Hattırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı).

TÜRK CEZA KANUNU

İnanç düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme

Madde 115- (1) Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) (Değişik: 2/3/2014-6529/14 md.) Dini inancın gereğinin yerine getirilmesinin veya dini ibadet veya ayinlerin bireysel ya da toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi hâlinde, fail hakkında birinci fıkraya göre cezaya hükmolunur.

(3) (Ek: 2/3/2014-6529/14 md.) Cebir veya tehdit kullanarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir kimsenin inanç, düşünce veya kanaatlerinden kaynaklanan yaşam tarzına ilişkin tercihlerine müdahale eden veya bunları değiştirmeye zorlayan kişiye birinci fıkra hükmüne göre ceza verilir.

2911 SAYILI TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KANUNU

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu uyarınca hakkın kullanılması bağlamında genel çerçeve şu şekildedir.

1- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Toplantı, belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek veya tüzelkişiler tarafından 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını; gösteri yürüyüşü ise, belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak ve o konuyu benimsetmek için gerçek veya tüzelkişiler tarafından 2911 Sayılı Ka-

nun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşleri ifade etmektedir. 1982 Anayasası ve 2911 Sayılı Kanun, “gösteri” kavramını ayrı olarak ele almamıştır. Bu bakımdan durağan bir gösteri “toplantı” kavramı içinde; yürüyüşlü bir gösteri ise “gösteri yürüyüşü” kavramı içinde sayılmalıdır¹.

Anayasa ve 2911 Sayılı Kanun’da hak ve sınırlamalara ilişkin hükümler;

Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir (*Anayasa md. 34*). Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırsız olarak *kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir; (*2911 Sayılı Kanun md. 3*).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir; (*Anayasa 34/2*).

Bu kanunda yer alan sınırlamalar aslında AİHS’te korunan barışçıl toplanma özgürlüğüne aykırıdır. Gezi Parkı eylemleri bu engellerin ve aykırılığın örnekleri ile doludur. 2911 sayılı yasanın 10. maddesi toplantı yapılabilmesi için 48 saat önce bildirim yapılması şartını koyarken, 22. madde ise toplantı ve yürüyüş yapılması üzerine yasak yerleri belirtirken parkları da kapsamaktadır. Zaman sınırlaması bakımından ise toplantı, gösteri yürüyüşlerinin güneş doğduktan sonra başlayabileceği, açık yerlerdeki yürüyüşlerin güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantıların ise saat 23.00’e kadar sürebileceği belirtilmiştir. Eğer bu hükümleri Gezi Parkı Gösterileri bağlamında yorumlarsak parkın yıkımına karşı gösteri yapma hakkını kullanmak isteyenlerin bu gösterileri park dışında bir yerde yapması ve 48 saat önceden haber vermesi gerekmektedir. Dolayısıyla gösteriler ağaçlar sökülüp park yıkıldıktan sonra yapılabilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’de ise toplantı ve gösteri hakkı 11. Maddede düzenlenmiştir; Herkes barışçıl bir biçimde toplanma özgürlüğü ile kendi çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikalara girme hakkı da dâhil, örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir; (*AİHS md. 11*).

A- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Sayılmayan Haller

a) Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,

b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar.

c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,

d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu hükümlerine tabi değildir. Bu hallerde ilgililer hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılamaz.

¹ Tolga, Şirin, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, İstanbul 2013, s. 27.

Açık alanlarda yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşleri için getirilen güneş battıktan sonra gerçekleştirilemeyeceğiyle ilgili kısıtlama kimi durumlarda kamu otoriteleri tarafından da delinmiş, ne var ki herhangi bir müdahaleyle karşılaşmamıştır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 7 Haziran 2013 tarihinde saat 23.00'ten sonra İstanbul Atatürk Havalimanı'nda "karşılama" töreni adı altında miting düzenlemiştir. Üstelik İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de bu özel durum için otobüs tahsis ederek kamu hizmetlerini kullandığı görülmüştür.

B- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yer ve Güzergâhı, Zamanı

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il ve ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir. İl ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde ve 22'nci maddenin birinci fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergâhın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikaların ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınarak mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı belirlenebilir... (2911 Sayılı Kanun m. 6, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik md. 3).

Aşıcı ve Türkiye AİHM davasında; 11 Eylül 2000 tarihinde IMF ve F Tipi Hapishanelerinin protesto etmek amacıyla bir gösteriye katılan bir gruba polis tarafından müdahale edilmiştir, haklarında dava açılmıştır. Başvuranlar, güvenlik güçlerinin toplanmaları sırasında araya girmesi ve basın toplantısı yapılmasını engellemeleri nedeniyle AİHS'nin 10. ve 11. maddeleri ile güvence altına alınan ifade ve barışçıl yolla toplanma özgürlüğü haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle şikâyetçi olmuştur. Hükümet, gösteri ABD Konso-losluğu önünde yapılacağı için istisnai önlem alındığını söylemiştir. Hükümetin itirazı reddedilmiştir. AİHM, yapılan engellemenin toplantı özgürlüğü haklarını kullanmalarına yönelik bir müdahale oluşturduğu kanaatinde. AİHM, göstericilere dava açılmasını da değerlendirmiş, AİHS'nin 11. maddesine atıfta bulunarak göstericilerin eyleme katılmalarının ve basın açıklaması yapmalarının demokratik bir eylemi teşkil ettiğini belirtmiştir. Dava koşulları ışığında, AİHM, güvenlik güçlerinin müdahalelerinin ve başvuranlar hakkında ceza davası açılmasının orantısız tedbirler olduğu kanaatine vararak AİHS 11. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), DİSK ve KESK/Türkiye kararına konu olayda sendikaların İstanbul Valiliği'nin gösterdiği toplantı yer ve güzergâhı arasında bulunmayan Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs mitingi yapılmasının polis müdahalesiyle engellenmesini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'in 11. maddesine aykırı bularak "göstericilerin şiddete başvurmadığı durumlarda, kamu yetkililerinin Sözleşmenin 11. maddesinde teminat altına alınan barışçıl toplantı hakkının özünün zarar görmesini engellemek için, barışçıl toplantılara bir miktar hoşgörü göstermeleri gerektiği kanaatinde" tespitinde bulunmuştur (DİSK ve KESK/Türkiye, 27 Kasım 2012, 38676/08).

Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00'e kadar yapılabilir; (2911 Sayılı Kanun md. 7).

Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez (2911 Sayılı Kanun md. 22).

C- Düzenleme Kurulu Görev ve Yetkileri

Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir; (2911 Sayılı Kanun md. 9, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik md. 4).

Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir; (2911 Sayılı Kanun md. 10). Bu hüküm gelişen olaylara karşı yapılmak istenen ani tepki verilmesini gerektiren barışçıl toplantı ve gösterileri engelleyici bir hükümdür. Kanuna göre bir toplantı ve gösteri bildirim yapılırsa dahi 48 saat önceden yapılamaz.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi Osman Erbil Başvurusu kararında (18.06.2015, 2013/2394 Başvuru No) “Bununla birlikte, katılımcılar açısından derhal tepki verilmesinin haklı olduğu özel durumlarda ve protesto barışçıl yöntemlerle yapıldığında, bir eylemin, sadece bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmediği gerekçesiyle dağıtılması ise barışçıl toplantı hakkına ölçsüz bir sınırlama olarak değerlendirilebilmektedir” diyerek ani tepki verilmesini gerektiren barışçıl toplantı ve gösterilerin zor kullanılarak dağıtılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Devletler, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sağlıklı bir şekilde kullanılmasını sağlama, hakkın kullanımına ilişkin gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. 10 Ekim 2015 tarihinde ‘Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi’ için Ankara’ya giden binlerce insanın toplandığı Ankara Tren Garı kavşağında gerçekleşen bombalı saldırıda 102 kişi hayatını kaybetmiştir. Patlamada hayatını kaybeden bir sendikacının ailesi tarafından İçişleri Bakanlığına yetki ve görevini yerine getirmediği gerekçesiyle tazminat davası açılmıştır. İçişleri Bakanlığı “Miting için tüm güvenlik önlemleri alınmıştır ve idarenin kusurundan kaynaklanan herhangi bir güvenlik açığı mevcut değildir. Olay terör saldırısıdır. Patlama miting alanı dışında ve miting saatinden önce gerçekleşmiştir. Bakanlığın sosyal risk ilkesi gereğince sorumluluğu yoktur” iddiasıyla davanın reddini talep etmiştir (bkz. T24, “İçişleri Bakanlığı’na göre 102 kişinin öldüğü 10 Ekim Ankara katliamında ihmal yok!”).

Ne var ki Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin güvenlik güçlerinin görev, yetki ve sorumlulukların belirleyen 16. maddesinin b fıkrası şu şekildedir: “Toplantı yerinde bir gün önceden ve toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasından iki saat önce keşif yapmak, toplantı ve gösteri yürüyüşünün emniyetini bozabilecek nedenleri ortadan kaldırmak,”

D- Erteleme, Yasaklama ve Cezai Hükümler

Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde yasaklayabilir (2911 Sayılı Kanun md. 17).

Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşleri düzenleyen veya yönetenlerle bunların hareketlerine katılanlar, fiil daha ağır bir cezayı gerektiren ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde bir yıl altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (2911 Sayılı Kanun md. 28).

Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşleri;

- Uygun biçimde bildirim verilmeden,

- Toplantı veya yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce veya sonra; "havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil" patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir "demir bilye ve sapan" gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesaire unsurlarla örtterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak,

- Güneş doğmadan başlanarak;

- Valilik ve kaymakamlıkların ilan ettiği toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergahı dışında bir yerde,

- Kanun kapsamı dışında bırakılan konularda kendi amaç, kural ve sınırları dışına çıkılarak,

- Kanunların suç saydığı maksatlar için,

- Bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılarak,

- Toplantı ve yürüyüşün yasaklanması veya ertelenmesi halinde tespit edilen erteleme veya yasaklama süresi sona ermeden,

- 12'nci maddede gereğince toplantının dağılmasına karar verilmesi hâlinde, Yapılan toplantılar veya gösteri yürüyüşleri kanuna aykırı sayılır.

Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçu, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işleme halinde, bu fıkra hükmüne göre verilecek ceza yarı oranında artırılarak hükmolunur. İhtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halinde, ayrıca 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 265 inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolunur(2911 Sayılı Kanun md. 32).

İç Güvenlik Paketi olarak da bilinen 6638 Sayılı Kanun'la değiştirilen 2911 Sayılı Kanun'un "Toplantı ve Yürüyüşe Silahlı Katılanlar" başlıklı 33. maddesi,

"Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine;

a) Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler

taşıyarak veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek katılanlar iki yıl altı aydan dört yıla kadar,

b) Yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşıyarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyerek katılanlar ile kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşıyarak veya bu nitelikte sloganlar söyleyerek veya ses cihazları ile yayınlayarak katılanlar altı aydan üç yıla kadar, hapis cezası ile cezalandırılırlar” şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre bir toplantı ve gösteriye sapanla katılmanın cezası 2,5 yıldan 4 yıla kadar hapis olarak öngörülmüştür. Kanun sapanın kullanılıp kullanılmamasını aramamıştır.

Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır... Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır (*Terörle Mücadele Kanunu md. 7/2*).

Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu suçu işleyenlerin cebir ve şiddete başvurmaları ya da her türlü silah, molotof ve benzeri patlayıcı, yakıcı ya da yaralayıcı maddeler bulundurmaları veya kullanmaları hâlinde verilecek cezanın alt sınırı dört yıldan az olamaz (*Terörle Mücadele Kanunu md. 7/4*).

Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan da cezalandırılır. Örgüte üye olmak suçundan dolayı verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir.)Bu fıkra hükmü sadece silahlı örgütler hakkında uygulanır.(7) Örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım eden kişi, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım eden kişi, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Örgüt üyeliğinden dolayı verilecek ceza, yapılan yardımın niteliğine göre üçte birine kadar indirilebilir (*5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu md. 220/6-7*).

E- Mevzuat ve Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler

Kamu Denetçisi Mehmet Elkatmış'ın Ankara Üniversitesi'nde meydana gelen bir polis müdahalesi üzerine Kamu Başdenetçiliği'ne yapılan bir başvuru üzerine hazırladığı ve Kamu Başdenetçisi tarafından onaylanmayan karar taslağında “*Kanun, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını tanıyan ve güvence altına alan düzenlemelerden ziyade, bu hakkı sınırlayan hükümlere yer vermektedir. Kanunun özellikle “toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı”, “toplantı ve gösteri yürüyüşü zamanı”, “bildirim verilmesi”, “yasak yerler” ve “kanuna aykırılık nedenleri” başlıklı maddelerinde kayıtlı hükümler göz önünde bulundurulduğunda; Türkiye’de kanuna uygun bir gösteri yürüyüşü düzenlemenin nerede ise mümkün olamayacağı değerlendirilmektedir*”² tespitinde bulunulmuştur.

Bu durumu bir örnekle anlatmak gerekirse Türkiye’de ani tepki verilmesini gerektiren olaylara karşı yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tümü kanuna aykırıdır. Nitekim 10 Ekim’de Ankara Garı önünde meydana gelen ve 109 yurttaşın hayatını kaybettiği terör saldırısını protesto etmek için Batman’da yapılmak istenen barışçıl gösteri

2 <http://www.diken.com.tr/kamu-denetcisi-aci-soyler-turkiyede-kanuna-uygun-eylem-neredeyese-imkansiz/>

yürüyüşünü polis tazyikli su ve biber gazı kullanarak dağıtmış, zor kullanmaya rağmen ısrar edenleri ise gözaltına almıştır³.

Zira 2911 Sayılı Kanun'a göre 10 Ekim 2015 Cumartesi günü gerçekleşen Ankara Katliamı'nı protesto etmek üzere yürüyüş yapmak isteyen yurttaşlar 7 kişilik düzenleme kurulu oluşturmalı, bu düzenleme kurulu çalışma saati olan pazartesi günü bildirim dilekçesini ilgili mülki amire vermeli, yürüyüşü ise en erken 48 saat sonra olan 14 Ekim 2015 Çarşamba günü yapmalıdır. Aksi durum kanuna aykırı gösteri sayılacağından polisin zor kullanması suretiyle barışçıl grupları dağıtmasına ve gösteriye katılanlar hakkında bir yıl altı aydan üç yıla kadar hapis cezası talep edilmesine neden olacaktır.

Öte yandan düzenleme kurulu üyelerinin 18 yaşını doldurmuş olmasına ilişkin kanun hükmü uyarınca, katliamda öğretmenlerini kaybeden lise öğrencileri katliamı protesto etmek için bildirimde bulunsalar dahi toplantı ve gösteri düzenleyemeyeceklerdir. 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu 18 yaşını doldurmamış yurttaşlara gösteri düzenleme yasağı getirerek Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen "Kanun Önünde Eşitlik" ilkesine aykırı bir hüküm yaratmıştır.

Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanlara soruşturma ve akabinde dava açılması toplanma özgürlüğünün ihlali sonucu doğurmaktadır. 2911 Sayılı Kanun'a muhalefet sebebi ile aleyhine ceza davası açılan ve başvurusunun beraat ettiği Arpat-Türkiye (15 Haziran 2010, 26730/05) davasında, AİHM başvuru hakkında açılan ceza davasından henüz mahkum olmamış olmasının hak ihlali tespitine engel olmayacağına karar vererek 11. maddeden ihlal kararı vermiştir. AİHM, barışçıl bir gösterici aleyhine hukuki yargılama sürecinin başlamış olmasını bile AİHM 11. madde ihlali kapsamında değerlendirmektedir. (*Arpat/Türkiye, Açıcı vd./Türkiye 15 Haziran 2010, 17561/04, Aytaş vd./Türkiye 8 Aralık 2009, 6758/05, Turan Biçer/Türkiye 30 Kasım 2010, 3224/03, Gün vd./Türkiye 18 Haziran 2013, 8029/07*).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadı ortadayken hala yüzlerce kişi hakkında zor kullanılarak dağıtılan gösterilerde elinde taş bulundurduğu/attığı gerekçesiyle dava açılıp bu kişiler 2911 Sayılı Kanun'a muhalefet etmenin yanında, silahlı örgüt üyeliği gibi ağır bir suçtan da mahkumiyet almaktadır. 20 Mart 2012 tarihinde Batman'da gerçekleşen ve polis zoruyla dağıtılan Newroz gösterisine katılan bir yurttaş yakın tarihte Batman 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kanuna aykırı gösteriye katılıp ihtar ve zor kullanmaya rağmen dağılmamaktan 3.000 TL adli para cezası, kanuna aykırı gösteriye elinde taşla katılmaktan 3.000 TL adli para cezası, anılan kanuna aykırı gösteriye yasa dışı örgütün çağrısı üzerine katılmaktan ise 4 yıl 2 ay hapis cezası almıştır⁴.

Mahkemelerin kanunda açıklık olmamasına rağmen yurttaşları silahlı örgüt üyeliğinden cezalandırmaları Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2008 yılında verdiği bir kararına dayanmaktadır⁵. Anılan kararda "örgütün genel çağrısı, örgüte ait yayın organlarının yayınları ve çağrıları ile somutlaşmış olup, bu çağrının belirli bir kişiye yapılmış olmasına gerek bulunmamaktadır. Örgütün bilgisi ve istemi doğrultusunda gerçekleştiren bu eylemlerin, örgüt adına gerçekleştirildiği sabittir" denilerek kanuna aykırı gösterilere ilişkin yasa dışı ör-

3 <http://www.batmancağdas.com/gundem/orantisiz-mudahale-h42258.html>

4 Batman 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 17.02.2016 Tarih, 2015/283 Esas ve 2016/53 Karar sayılı kararı.

5 Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 04.03.2008 Tarih, 2007/9-282 Esas ve 2008/44 Karar sayılı kararı.

güt çağrısı varsa bu gösterilere katılan yurttaşların ayrıca yasa dışı örgüt üyeliğinden cezalandırılacağı kabul edilmiştir.

Yine valiliklerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yer ve güzergâhlarını belirleyerek ilan etmeleri sonucu geri kalan her yerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı hale geleceğini göstermektedir. Bu hususta Batman Barosu Batman Valiliği'nin Batman İli'ndeki toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhını ilan ettiği işleme karşı açtığı dava halen Batman İdare Mahkemesi önünde görülmektedir⁶.

Basın açıklamaları hakkında özel olarak düzenlenmiş bir mevzuat bulunmaması ile beraber toplantı ve gösteri özgürlüğü hakkı kapsamında ele alınır.

AİHM, basın açıklamalarına yapılan müdahalelere ilişkin Türkiye aleyhine açılan davalarda yalnızca başvuranların gösteriye katılmalarına ve basın açıklaması yapmalarına engel olunmasının, toplantı özgürlüğü haklarını kullanmalarına yönelik bir müdahale oluşturduğunu sıklıkla kaleme almıştır. (bkz. Oya Ataman-Türkiye, başvuru no: 74552/01)

Aşıcı-Türkiye davasında; 29 Ağustos 2002 günü seksen kişilik bir grup Türkiye'de bulunan F tipi cezaevlerini şikayet eden bir mektubu İstanbul'daki Fransız Başkonsolosluğuna vermek ve bir basın açıklaması yapmak üzere toplanmışlardır. Polis, grubun bina bölgesine girmesini reddetmiş, mektubun tek bir kişi tarafından bırakılmasını ve konsolosluğun önünün boşaltılmasını istemiştir. Meydana gelen arbedede göstericiler güç kullanılarak etkisiz hale getirilmiş, göz yaşartıcı gaz kullanılmış ve başvuranın da aralarında bulunduğu otuz üç kişi gözaltına alınmıştır.

27 Ocak 2004 tarihinde, Beyoğlu Asliye Ceza Mahkemesi güvenlik güçlerinin göstericilere basın açıklaması yaparak mektuplarının içeriğini anlatma fırsatı vermediğini kaydetmiş ve basın açıklamasının Yargıtay'ın içtihadında da yer alan bir anayasal hak olduğunu ve bunun yasaya aykırılık teşkil etmediğini hatırlatmıştır. Mahkeme ayrıca, polisin göstericilere dağılmaları için yeteri kadar zaman tanımadığını gözlemlemiş ve suç teşkil eden unsurların oluşmadığına hükmedip tüm göstericilerin beraatına karar vermiştir. AİHM başvurusunda güvenlik güçlerinin müdahale ederek basın açıklaması yoluyla kendisini ifade etmesini engellediğini belirten başvuran, AİHS'in 10. maddesinde güvence altına alınan ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuştur. AİHM'in kanaatine göre, bu basın açıklamasına engel olan polis müdahalesi, göstericilerin güç kullanılarak dağıtılması ve başvuranın gözaltına alınması beraber değerlendirildiğinde AİHS'in 11. maddesi kapsamında barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının kullanılmasına müdahale edilmiştir.

⁶ <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/162782-batman-da-eylem-alani-davasi>. Batman Barosu Batman Valiliği'ne gönderdiği yazıda "Toplantı ve gösterinin barışçıl olması koşuluyla Batman Barosu göstericilerin diledikleri meydan ve yolda gösteri yapabilmelerine olanak sağlanması gerektiği kanaatindedir. Yukarıda yer verdiğimiz ulusal ve uluslararası yargı kararlarında da buna engel bir durum bulunmamaktadır. Batman Barosu, Batman Valiliği'nin 2911 Sayılı Kanun'un 6. maddesi gereği belirleyeceği toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının söz konusu hak açısından dolaylı ve makul olmayan sınırlamalara yol açacağından endişe etmektedir" demiştir.

2-Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı

Örgütlenme Özgürlüğüne İlişkin Ulusal Mevzuat

Örgütlenme özgürlüğü Anayasa'da düzenlenmekle birlikte genel çerçevesi medeni kanunda çizilmiş Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde düzenlenmiştir.

ANAYASA

A. Dernek kurma hürriyeti

MADDE 33- (Değişik: 23/7/1995-4121/2 md.; 3/10/2001-4709/12 md.)

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu mercein kararı, 24 saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını 48 saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin mevzuatı sıralamak gerekirse Anayasa, Medeni Kanun, Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu, Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Dernekler Yönetmeliği ve Vakıflar Yönetmeliği sayılabilir.

A- Dernekler Mevzuatı

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyeti ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir (*Anayasa md. 33*).

Dernekler, “gerçek veya tüzel en az yedi kişinin” kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek sure-

tiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır. Hukuka veya ahlaka aykırı amaçlarla dernek kurulamaz (*Türk Medeni Kanunu md.56*).

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Dernek kurucularının fiil ehliyetine sahip olması gerekir (*Türk Medeni Kanunu md.57*).15 yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. 12 yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar. Çocuk derneklerine 18 yaşından büyükler kurucu veya üye olamazlar (*Dernekler Kanunu md. 3*).

Dernekler, kuruluş bildirimini, dernek tüzüğünü ve gerekli belgeleri yerleşim yerinin bulunduğu yerin en büyük mülki amirine verdikleri anda tüzel kişilik kazanırlar (*Türk Medeni Kanunu md. 59*).

Kuruluş bildirimi ve belgelerin doğruluğu ile dernek tüzüğü, en büyük mülki amir tarafından altmış gün içinde dosya üzerinden incelenir. Kuruluş bildiriminde, tüzükte ve kurucuların hukuki durumlarında kanuna aykırılık veya noksanlık tespit edildiği takdirde bunların giderilmesi veya tamamlanması derhal kuruculardan istenir. Bu istemin tebliğinden başlayarak otuz gün içinde belirtilen noksanlık tamamlanmaz ve kanuna aykırılık giderilmezse; en büyük mülki amir, yetkili asliye hukuk mahkemesinde derneğin feshi konusunda dava açması için durumu Cumhuriyet savcılığına bildirir. Cumhuriyet savcısı mahkemeden derneğin faaliyetinin durdurulmasına karar verilmesini de isteyebilir. Kuruluş bildiriminde, tüzükte ve belgelerde kanuna aykırılık veya noksanlık bulunmaz ya da bu aykırılık veya noksanlık belirli sürede giderilmiş bulunursa; keyfiyet derhal derneğe yazıyla bildirilir ve dernek, dernekler kütüğüne kaydedilir (*Türk Medeni Kanunu md.60*).

“Dernek veya farklı bir tüzel kişiliğin birbirinden bağımsız odalarda ve birbirini etkilemeyecek şekilde aynı adreste faaliyette bulunup bulunmayacağı” konusunda İçişleri Bakanlığı’nın 13.03.2013 tarihinde Dernekler Dairesi Başkanlığına gönderdiği görüş şu şekildedir: “5253sayılı Kanununun 19 uncu maddesine göre yapılacak denetim ve aynı Kanununun 20 nci maddesinde belirtilen kolluk kuvvetlerinin yetkilerini kullanması hususları göz önüne alındığında: birden fazla derneğin veya farklı bir tüzel kişiliği olan ticari bir kuruluşun aynı adresi kullanması hukuki ihtilaflara yol açacağından, söz konusu firma ve dernek merkezinin aynı adreste faaliyette bulunmasının uygun olmadığı...”

Dernekler, 60’ncı maddenin son fıkrası gereğince yapılan yazılı bildirim izleyen altı ay içinde ilk genel kurul toplantılarını yapmak ve zorunlu organlarını oluşturmakla yükümlüdürler (*Türk Medeni Kanunu md.62*).

Hiç kimse, bir derneğe üye olmaya ve hiçbir dernek de üye kabul etmeye zorlanamaz (*Türk Medeni Kanunu md.63*).

Fiil ehliyetine sahip bulunan her gerçek kişi “ile tüzel kişiler”, derneklere üye olma hakkına sahiptir. Yazılı olarak yapılacak üyelik başvurusu, (...) (*) dernek yönetim kurulunca en çok otuz gün içinde karara bağlanır ve sonuç yazıyla başvuru sahibine bildirilir. Başvurusu kabul edilen üye, bu amaçla tutulacak deftere kaydedilir(*Türk Medeni Kanunu md.64*).

Hiç kimse, dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Her üye (...) (*) yazılı olarak bildirmek kaydıyla, dernekten çıkma hakkına sahiptir (*Türk Medeni Kanunu md.66*).

Dernek üyeleri eşit haklara sahiptirler. Dernek, üyeleri arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve mezhep, aile, zümre ve sınıf farkı gözetemez; eşitliği bozan veya bazı üyelere bu sebeplerle ayrıcalık tanıyan uygulamalar yapamaz. Her üyenin, derneğin faaliyetlerine ve yönetimine katılma hakkı vardır. Dernekten çıkan veya çıkarılan üye, dernek malvarlığında hak iddia edemez (*Türk Medeni Kanunu md.68*).

Her üyenin genel kurulda bir oy hakkı vardır; üye, oyunu şahsen kullanmak zorundadır. Onursal üyelerin oy hakkı yoktur (*Türk Medeni Kanunu md.69*).

Derneğin amacı, kanuna veya ahlaka aykırı hale gelirse; Cumhuriyet savcısının veya bir ilgilinin istemi üzerine mahkeme, derneğin feshine karar verir. Mahkeme, dava sırasında faaliyetten alıkoyma dahil gerekli bütün önlemleri alır (*Türk Medeni Kanunu md.89*).

Kamu Yararına Çalışan Dernekler

Kamu yararına çalışan dernekler, ilgili bakanlıkların ve Maliye Bakanlığının görüşü üzerine, İçişleri Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. Bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için, en az bir yıldan beri faaliyette bulunması ve derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere giriştiği faaliyetlerin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde olması şarttır.

Kamu yararına çalışan dernek statüsünün kazanılması, kaybedilmesi ve gerekli belgeler ile diğer esas ve usuller yönetmelikte düzenlenir (*Dernekler Kanunu md. 27*).

Kamu yararına çalışan derneklerden sayılmak için derneğin;

- a) En az bir yıldan beri faaliyette bulunması,
- b) Son bir yıl içindeki, 2005 yılı için belirlenen tutar olan 50.000.-YTL'sini geçen alım ve satım işlemlerinin rekabet koşullarına uygun yapılması,
- c) Amacı ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üyelerinin dışında yerel veya ulusal düzeyde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak nitelikte olması,

Dernek, kuruluş ve vakıflar izin almadan yardım toplayamamaktadır. Kamu yararına çalışan dernek, kurum ve vakıflardan hangilerinin izin almaksızın yardım toplayacağı İçişleri Bakanlığının önerisiyle Bakanlar Kurulu tarafından belirlenerek ilan edilir (Yardım Toplama Kanunu, madde 6). Yardım toplama faaliyetinin yürütüleceği alanın mülki amirinden izin alınması zorunludur. Birden fazla ili kapsayan bir yardım toplama faaliyeti öngörülüyorsa tüzel kişiliğin bulunduğu yerleşim yerinin valisinden izin alınır. Valilik ilgili valilikleri ve İçişleri Bakanlığını konuyla ilişkin bilgilendirir (Yardım Toplama Kanunu, madde 7).

d) Yıl içinde elde ettiği gelirin en az yarısının bu amaçla harcanması,

e) Sahip olduğu mal varlığının ve yıllık gelirinin tüzüğünde belirtilen amacı gerçekleştirecek düzeyde olması gerekir.

Bu durum, Bakanlık dernekler denetçileri tarafından düzenlenen rapor ile tespit ettirilebilir. Bu nitelikleri taşımadığı tespit edilen dernekler, kamu yararı kararı için, bu tespit yapıldığı tarihten itibaren üç yıl geçmeden önce yeniden başvuramaz (*Dernekler Yönetmeliği md. 49*).

Yasaklar

Dernekler;

a) Tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları dışında faaliyette bulunamazlar.

b) Anayasa ve kanunlarla açıkça yasaklanan amaçları veya konusu suç teşkil eden fiilleri gerçekleştirmek amacıyla kurulamaz.

c) Askerliğe, milli savunma ve genel kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunamaz, bu amaçları gerçekleştirmek üzere kamp veya eğitim yerleri açamazlar. Üyeleri için özel kıyafet veya üniforma kullanamazlar (*Dernekler Kanunu md. 30*).

o) 30'uncu maddenin (a) bendinde belirtilen yasağa aykırı hareket eden dernek yöneticileri elli günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılır. Aynı maddenin (c) bendine aykırı faaliyette bulunan dernek yöneticileri, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır ve tesisin kapatılmasına da karar verilir (*Dernekler Kanunu md. 32*).

p) 30'uncu maddenin (b) bendinde belirtilen kurulması yasak dernekleri kuranlar ile bu bende aykırı harekette bulunan dernek yöneticileri fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde bir yıldan üç yıla kadar hapis ve elli günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılır ve derneğin feshine de karar verilir (*Dernekler Kanunu md. 32*).

Dernekler, defterlerinde ve kayıtlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi kurumlarıyla yazışmalarında Türkçe kullanırlar (*Dernekler Kanunu md. 31*).

31'inci maddede öngörülen zorunluluğa uymayanlara bin Türk Lirası idari para cezası verilir (*Dernekler Kanunu md. 32*).

B- Vakıflar Mevzuatı

Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir. Vakıflarda üyelik olmaz. Cumhuriyetin Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlaka, milli birliğe ve milli menfaatlere aykırı veya belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz (*Türk Medeni Kanunu md. 101*).

Vakıf kurma iradesi, resmi senetle veya ölüme bağlı tasarrufla açıklanır. Vakıf, yerleşim yeri mahkemesi nezdinde tutulan sicile tescil ile tüzel kişilik kazanır (*Türk Medeni Kanunu md. 102*).

Amacın gerçekleşmesi olanaksız hale geldiği ve değiştirilmesine de olanak bulunmadığı takdirde, vakıf kendiliğinden sona erer ve mahkeme kararıyla sicilden silinir. Yasak amaç güttüğü veya yasak faaliyetlerde bulunduğu sonradan anlaşılan veya amacı sonradan yasaklanan vakfın amacının değiştirilmesine olanak bulunmazsa; vakıf, denetim makamının ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine duruşma yapılarak dağıtılır (*Türk Medeni Kanunu md. 116*).

Fener Rum Patrikliği, 2005 yılında taşınmaz tapu kaydının Türk idari makamları tarafından yönetilmekte olan Yetimhane Vakfı adına tescil edilmesinin keyfi bir el koyma işlemi teşkil ettiğini, dolayısıyla AİHS'in Ayrımcılık yasağını düzenleyen 14.maddesi ile birlikte 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin güvence altına aldığı mülkiyet haklarının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvurmuştur. Hükümet bu iddialara karşı çıkarken 2008 yılında karara bağlanan davada AİHM söz konusu şikâyetin kabul edilebilir nitelikte olduğuna ve protokolün 1. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

C- Memur Sendikaları

Sendika: Kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve mesleki hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşları ifade eder (*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu md. 3*).

Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Aynı zamanda ve aynı işkolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz. İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz (*Anayasa md. 51*).

Sendika ve konfederasyonlar önceden izin almaksızın serbestçe kurulurlar. Sendika kurucusu olabilmek için kamu görevlisi olarak çalışmak yeterlidir. Sendikanın kurucuları; sendika tüzüğü, kurucuların nüfus cüzdanı örnekleri, ikametgah belgeleri, kamu görevlisi olduklarını gösterir belgeler ile sendikayı ilk genel kurula kadar sevk ve idare edeceklerin kimliklerini kuruluş dilekçelerinin ekinde sendika merkezinin bulunacağı ilin valiliğine vermek zorundadırlar. Sendikanın kurucuları; sendika tüzüğü ve kamu görevlisi olduklarını gösterir belge ile sendikayı ilk genel kurula kadar sevk ve idare edeceklerin isimlerini kuruluş dilekçelerinin ekinde sendika merkezinin bulunacağı ilin valiliğine vermek zorundadırlar.

Yukarıda anılan belge ve tüzüklerin ilgili valiliğe verilmesi ile sendika veya konfederasyon tüzel kişilik kazanır. Valilik, tüzük ve belgelerin birer örneğini, beş çalışma günü içinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Devlet Personel Başkanlığına gönderir. Valilik, tüzük ve belgelerin birer örneğini, 15 işgünü içinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına gönderir (*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu md. 6*).

Sendikalara üye olmak serbesttir.

Kamu görevlileri çalıştıkları işyerinin girdiği hizmet kolunda kurulu bir sendikaya üye olabilirler.

Sendikaya üyelik, kamu görevlisinin üç nüsha olarak doldurup imzaladığı üye formu ile sendikaya başvurması ve başvurunun sendika yetkili organınca kabulü ile kazanılır.

Üyelik başvurusu, sendika tarafından en çok otuz gün içinde reddedilmediği takdirde üyelik istemi kabul edilmiş sayılır. Haklı bir sebep gösterilmeden üyeliği kabul edilmeyen kamu görevlisinin, bu kararın kendisine tebliğinden itibaren otuz gün içinde iş davalarına bakmakla görevli mahalli mahkemede dava açma hakkı vardır.

Sendika, üyeliği kesinleşen kamu görevlisinin başvuru belgesinin bir örneğini üyenin kendisine verir, bir örneği sendikada kalır, bir örneğini üyelik ödentsine esas olmak ve dosyasında saklanmak üzere 15 gün içinde işverene gönderir.

Birden çok sendikaya üye olunamaz. Birden çok sendikaya üyelik halinde sonraki üyelik geçersizdir (*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu md. 14*).

Sendika Kurucusu ve Üyesi Olamayacaklar

Bu Kanuna göre kurulan sendikalara;

- a) Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinde çalışan kamu görevlileri,
- b) Yüksek yargı organlarının başkan ve üyeleri, hakimler, savcılar ve bu meslekten sayılanlar,
- c) Bu Kanun kapsamında bulunan kurum ve kuruluşların müsteşarları, başkanları, genel müdürleri, daire başkanları ve bunların yardımcıları, yönetim kurulu üyeleri, merkez teşkilatlarının denetim birimleri yöneticileri ve kurul başkanları, hukuk müşavirleri, bölge, il ve ilçe teşkilatlarının en üst amirleri ile bunlara eşit veya daha üst düzeyde olan kamu görevlileri, belediye başkanları ve yardımcıları,
- d) Yükseköğretim Kurulu Başkan ve üyeleri ile Yükseköğretim Denetleme Kurulu Başkan ve üyeleri, üniversite ve yüksek teknoloji enstitüsü rektörleri, fakülte dekanları, enstitü ve yüksekokulların müdürleri ile bunların yardımcıları,
- e) Mülki idare amirleri,
- f) Silahlı Kuvvetler mensupları,
- g) Milli Savunma Bakanlığı ile Türk Silahlı Kuvvetleri kadrolarında (Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı dahil) çalışan sivil memurlar ve kamu görevlileri,
- h) Milli İstihbarat Teşkilatı mensupları,
- ı) Bu Kanun kapsamında bulunan kurum ve kuruluşların merkezi denetim elemanları,
- j) Emniyet hizmetleri sınıfı,
- k) Ceza infaz kurumlarında çalışan kamu görevlileri,

Üye olamazlar ve sendika kuramazlar (*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu md. 15*).

Bu Kanuna göre kurulan sendika ve konfederasyonların yönetim ve işleyişleri Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz. Sendika ve konfederasyonlar kamu makamlarından maddi yardım kabul edemez, siyasi partilerden maddi yardım alamaz ve onlara maddi yardımda bulunamazlar. Sendika ve konfederasyonlar siyasi partilerin kuruluşu içinde yer alamazlar; siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaretlerini kullanamazlar. Sendika ve konfederasyonlar ticaretle uğraşamazlar (*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu md. 20*).

D- İşçi Sendikaları

Kuruluşlar, kurucularının kuruluşun merkezini bulunacağı ilin valiliğine dilekçelerine ekli olarak kuruluş tüzüğünü vermeleriyle tüzel kişilik kazanır. Sendikalar için kurucuların kurucu olabilme şartlarına sahip olduklarını ifade eden yazılı beyanları; üst kuruluşlar için ilgili kuruluşların genel kurul kararları dilekçeye eklenir. Vali, tüzük ve kurucuların listesini on beş gün içerisinde Bakanlığa gönderir. Bakanlık; kuruluşun adını, merkezini ve tüzüğünü 15 gün içinde resmî internet sitesinde ilan eder (*Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu md. 7*).

15 yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilir. Sendikaya üye olmak serbesttir. Hiç kimse sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamaz. İşçi veya işverenler aynı işkolunda ve aynı zamanda birden çok sendikaya üye olamaz. Ancak aynı işkolunda ve aynı zamanda farklı işverenlere ait işyerlerinde çalışan işçiler birden çok sendikaya üye olabilir. İşçi ve işverenlerin bu hükme aykırı şekilde birden çok sendikaya üye olmaları hâlinde sonraki üyelikler geçersizdir (*Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu md. 17*).

*İşçilerin işe alınmaları; belli bir sendikaya girmeleri veya girmemeleri, belli bir sendikadaki üyeliği sürdürmeleri veya üyelikten çekilmeleri veya herhangi bir sendikaya üye olmaları veya olmamaları şartına bağlı tutulamaz. İşveren, bir sendikaya üye olan işçilerle sendika üyesi olmayan işçiler veya ayrı sendikalara üye olan işçiler arasında, çalışma şartları veya çalıştırmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayırım yapamaz. Ücret, ikramiye, prim ve paraya ilişkin sosyal yardım konularında toplu iş sözleşmesi hükümleri saklıdır. İşçiler, sendikaya üye olmaları veya olmamaları, iş saatleri dışında veya işverenin izni ile iş saatleri içinde işçi kuruluşlarının faaliyetlerine katılmaları veya sendikal faaliyette bulunmalarından dolayı işten çıkarılamaz veya farklı işleme tabi tutulamaz (*Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu md. 25*).*

Sendikaların Faaliyetleri

(1) Tüzüklerinde yer alan konularda serbestçe faaliyette bulunur.

(2) Çalışma hayatından, mevzuattan, örf ve adetten doğan uyuşmazlıklarda işçi ve işverenleri temsilen; sendikalar, yazılı başvuruları üzerine iş sözleşmesinden ve çalışma ilişkisinden doğan hakları ile sosyal güvenlik haklarında üyelerini ve mirasçılarını temsilen dava açmak ve bu nedenle açılmış davada davayı takip yetkisine sahiptir. Yargılama sürecinde üyeliğin sona ermesi üyenin yazılı onay vermesi kaydıyla bu yetkiyi etkilemez.

(3) Faaliyetlerinden yararlanmada üyeleri arasında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasaklarına uymakla yükümlüdür. Kuruluşlar, faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetir.

(4) Kendi faaliyetleri ile üyelerine sağladıkları hak ve çıkarların üyesi olmayanlara uygulanması, bu Kanunun yedinci ila on ikinci bölümlerinde yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla yazılı onaylarına bağlıdır.

- (5) Tüzükleriyle belirlenen amaçları dışında faaliyette bulunamaz.
- (6) İşçiler ve işçi kuruluşları işveren kuruluşlarına, işveren kuruluşları da işçi kuruluşlarına üye olamaz; gerek doğrudan doğruya, gerek temsilcileri veya mensupları veya araya koyacakları diğer kimseler aracılığıyla biri diğerinin kurulmasına, yönetim ve faaliyetine müdahalede bulunamaz.
- (7) Siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaretlerini kullanamaz.
- (8) Ticaretle uğraşamaz. Ancak, kuruluşlar genel kurul kararıyla nakit mevcudunun yüzde kırkıdan fazla olmamak kaydıyla sanayi ve ticaret kuruluşlarına yatırımda bulunabilir.
- (9) Elde ettikleri gelirleri üyeleri ve mensupları arasında dağıtamaz. Ancak sendikaların grev ve lokavt süresince tüzüklerine göre üyelerine yapacakları yardımlar ile kuruluşların eğitim amaçlı yardımları bu hükmün dışındadır.
- (10) İşveren sendikaları, tüzüklerinde hüküm bulunmak ve şartları genel kurul kararıyla belirlenmek kaydıyla, işçilerin sigorta primlerinin işveren payının ödemelerinde kullanılmak ve nakit mevcudunun yüzde yirmi beşini aşmamak üzere karşılıksız yardıma dayalı dayanışma ve yardım fonu oluşturabilir (*Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu md. 26*).

AİHM'e taşınan Karademirci vd-Türkiye davasında ise başvuranlar 30 Haziran 1995 tarihinde aralarında Tüm Sağlık-Sen ve Eğitim-Sen Sendikalarının aralarında bulunduğu 25 kişi Eğitim-Sen tarafından hazırlanan ve İzmir Atatürk Sağlık Meslek Lisesi'ndeki bazı öğrencilere karşı yapılan muameleleri protesto etmek amacı ile hazırladıkları basın metnini okuyup ardından dağılmışlardır. Cumhuriyet Savcısı sendika yöneticileri ve üyeleri hakkında "Cumhuriyet Savcılığından gerekli, belgeleri almaksızın basın açıklaması yapmaktan dolayı" ceza kovuşturması başlatmıştır.

İzmir Asliye Ceza Mahkemesi, AİHM'e başvuranların da aralarında bulunduğu dokuz kişiyi sendikalar tarafından basın açıklaması kararı alınmadığı ve basın açıklaması yapılırken suçlanan kişilerin de orada bulunması nedeniyle üç ay hapis cezasına mahkum etmiş ardından da hapis cezasını para cezasına çevirerek cezanın ertelenmesine karar vermiştir. Başvuranlar, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 44. ve 82. maddelerine göre "basın açıklaması" yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılmıştır.

Başvurucular AİHM'e sunulan dilekçelerinde aldıkları mahkumiyetin ifade özgürlüğü haklarını ihlal ettiğini ve özellikle "basın açıklamasının", Dernekler Kanunu'nun 44. maddesi gereğince "el ilanı" ya da "yazılı bildiri" olarak nitelendirilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Başvuranlara göre 44. maddenin yasal dayanak sağladığı varsayılsa bile bu madde, bir "basın açıklaması"nın kamuya okunmasını veya dağıtılmasını değil, bildiri, beyanname ve benzeri yayınların yayımlanmasını ve dağıtılmasını düzenlemektedir.

AİHM söz konusu 44. maddede muğlak ve açık olmayan kelimeler kullanıldığı, özellikle de "benzeri yayınlar" ifadesinin böyle olduğunu ve yargıçlara geniş bir takdir yetkisi tanıdığını kabul eder. AİHM ayrıca "basın açıklamasının, el ilanı, bildiri ve benzeri yayınlar gibi değerlendirilemeyeceği, zira bunlar için gereken koşulların kamuya basın açıklaması yapılırken oluşan koşullarla karşılaştırılmayacağı kanaatinde. El ilanı, bildiri ve benzeri yayınlar, yayınlamak veya dağıtmak üzere hazırlanıp daha uzun bir hazırlık çalışması gerektirirken, basın açıklaması daha çok sözlü olarak aktarılmış ya da aktarılacak olan bir konuşmanın içeriği hakkında basın mensuplarını bilgilendirmek amacını gütmektedir" değerlendirmelerini yapmıştır.

Sendikaların Kapatılması

Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı faaliyetlerde bulunan kuruluş, merkezlerinin bulunduğu yer cumhuriyet başsavcısının talebi üzerine mahkeme kararı ile kapatılır. Aykırı davranış bireysel olarak yöneticiler tarafından gerçekleştirildiği takdirde, mahkemece sadece o yöneticilerin görevine son verilmesine karar verilir.

Yukarıdaki fıkra uyarınca açılan davalar nedeniyle mahkeme, yargılama süresince talep üzerine veya resen kuruluşun faaliyetlerinin durdurulmasına ve yöneticilerinin geçici olarak görevden alınmasına karar verebilir.

Yukarıdaki hükümler veya bu Kanunda öngörülen diğer faaliyeti durdurma hâllerinde, kuruluşların mallarının yönetimi ve çıkarlarının korunması ve durdurma süresi sonunda yeniden faaliyete geçebilmesi için genel kurul yapılması, 4721 sayılı Kanun hükümleri gereğince tayin olunacak bir veya üç kayyım tarafından sağlanır (*Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu md. 31*).

Grev ve Lokavt

Can ve mal kurtarma işlerinde; cenaze işlerinde ve mezarlıklarda; şehir şebeke suyu, elektrik, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinde; Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nca doğrudan işletilen işyerlerinde; kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye ve hastanelerde grev ve lokavt yapılamaz.

Bakanlar Kurulu, genel hayatı önemli ölçüde etkileyen doğa olaylarının gerçekleştiği yerlerde bu durumun devamı süresince yürürlükte kalmak kaydıyla gerekli gördüğü işyerlerinde grev ve lokavtı yasaklayabilir. Yasağın kalkmasından itibaren altmış gün içinde altı iş günü önce karşı tarafa bildirilmek kaydıyla grev ve lokavt uygulamasına devam edilir. Başladığı yolculuğu yurt içindeki varış yerlerinde bitirmemiş deniz, hava, demir ve kara ulaştırma araçlarında grev ve lokavt yapılamaz.

Kristal-İş Sendikasının Cam İşverenleri Sendikası ile yürüttüğü 24. dönem toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde anlaşma sağlanamaması üzerine, 20 Haziran 2014 tarihinde Şişecam'a bağlı 10 fabrikada grev kararı alınmıştır. Grev, 27 Haziran 2014 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla "genel sağlığı bozduğu ve milli güvenliği tehdit ettiği" gerekçesiyle ertelenmiştir.

Kristal-İş tarafından Danıştaya yapılan yürütmeyi durdurma başvurusu ise reddedilmiştir. Sendika tarafından Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru sonucunda mahkeme tarafından "Grev erteleme kararının zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca dayandığının ortaya konmadığı ve 'demokratik toplumda gerekli olmadığı' sonucuna varılmıştır". Mahkeme oy birliği ile grev ertelemesinin hak ihlali olduğuna karar vermiştir.

Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt genel sağlığı veya milli güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı altmış gün süre ile erteleyebilir. Erteleme süresi, kararın yayımı tarihinde başlar.

Erteleme süresinin sonunda anlaşma sağlanamazsa, altı iş günü içinde taraflardan birinin başvurusu üzerine uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu'nca çözülür. Aksi takdirde işçi sendikasının yetkisi düşer.

E- Mevzuat ve Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler

Sendika, vakıf ve derneklere karşı açılan kapatma davaları Türkiye’de örgütlenme özgürlüğünün önündeki en büyük engeldir. Bu hususta 2003 yılında EĞİTİM-SEN hakkında Ankara İş Mahkemesi’nde açılan kapatma davasının reddi kararı Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararıyla bozulmuş EĞİTİM-SEN kapatılmaktan gerekli tüzük değişikliği yaparak kurtulmuştur⁷.

EĞİTİM-SEN’in kapatma davasını taşıdığı AİHM verdiği kararda sendikayı “anadilinde eğitim görme” ibarelerini çıkararak tüzüğünün 2.maddesinin b) fıkrasını değiştirmeye mecbur kılan kapatma davasının örgütlenme özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir⁸.

Yine dernekleşmek için Ankara Valiliği’ne resmi başvuruda bulunan ve 15 Eylül 2005 tarihinde tüzel kişilik kazanan Kaos Gay ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos-GL) Ankara Valiliği’nin 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 56. Maddesinde yer alan “Hukuka ve ahlaka aykırı dernek kurulamaz” hükmüne dayanarak dernek tüzüğünün ve isminin ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılması için Cumhuriyet Savcılığı’na başvurmasıyla karşı karşıya kaldı. Valiliğin başvurusunu inceleyen Basın Savcısı ise dava açılmasına gerek görmedi, böylelikle Kaos GL Türkiye’de tüzel kişilik kazanan ilk LGBTİ derneği olarak kapatılmaktan kurtuldu. 2013 Yılında ise Van Cumhuriyet Savcısı tarafından 10 derneğe kapatma davası açılmıştır. Van 3. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından dava reddedilerek derneklerin kapatılmamasına karar verildi⁹.

Yine ağırlıklı olarak Mardin’de yaşayan ve yerel bir etnik grup olarak bilinen Şemikaniler adına kurulan Şemikan Birliği Derneği’nin kapatılması için de dava açıldı. Davaya gerekçe olarak derneğin kuruluş amacına aykırı olarak ‘sağlıkla, uluslararası ilişkilerle,

7 “Uyuşmazlık, sendika tüzüğünün, sendikaların amaçları bölümünde yer alan, “...bireylerin anadillerinde öğrenim görmesini savunur” ibaresinin kanuna, Cumhuriyetin temel niteliği ve demokratik esaslar unsuruna aykırılık oluşturup oluşturduğuna ilişkindir.

Ancak, ana dilde öğrenim ise çok farklı bir kavramdır ve ilköğretimden itibaren tüm eğitim ve öğretimin devletin resmi dili dışında, farklı dillerde de eğitim ve öğretimde kullanılmasını gerektirir. Bir başka deyişle ana dilde öğrenim haklarının hayata geçmesi, bir devlette sayısı belirsiz ana dilin kamusal alana taşınması demektir.

Bu da üniter bir devlet olan, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan, dili Türkçe olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasası ile bağdaşmaz. Çünkü farklı dil ve lehçeleri sadece bir kültür ögesi görmek yerine, bu öğelerin “farklı ana diller” adı altında eğitim ve öğretim alanına sokmayı amaçlamak, Anayasaya aykırılık oluşturması yanında, toplumsal çelişkileri, eğitim, öğretim, bilimsel ve kamusal alanda da artırmaya neden olacaktır.

Ana dilde öğrenimin hayata geçmesi demek, bir devlette sayısı belirsiz ana dilin kamusal alanda boy göstererek bireyler aracılığıyla kamusal alana taşınması demek olacaktır ki, ulusal bütünlüğünü, ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ve diline bağlayan Cumhuriyetin üniter yapısı ile bağdaşmaz.

Bu durumda davalı sendikanın, bireylerin ana dillerinde öğrenim görmesini savunması açıkça Anayasaya aykırıdır.

Yasalar ve Anayasa ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzenin sağlanması amacıyla demokratik bir toplumda zorunlu bir tedbir olarak ülke bütünlüğüne karşı eylemleri önlemek için düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10 ve 11. maddeleri ile uyumlu bulunmaktadır. Anayasanın ve yasaların belirtilen hükümlerine aykırı olan sendika tüzüğündeki düzenlemenin Valilikçe ve Mahkemece yapılan ihtarlara ve verilen süreye rağmen davalı sendika tarafından düzeltilmemesi, sendikanın bir faaliyetidir. Ayrıca, üyelerinin ortak ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumaktan başka bir amacı olmayacak sendikanın tüzüğündeki bu düzenlemenin kelime değişimi yapılmak suretiyle de olsa ısrarla devam ettirilmesi dikkat çekici olup, gerçek amaç dışına çıkıldığını göstermektedir.

Bu nedenle davalı sendikanın tüzüğünün “Sendikanın Amaçları” başlıklı 2. maddesinin (b) bendinde “Toplumun bütün bireylerinin, temel insan hakları ve özgürlükler doğrultusunda demokratik, laik, bilimsel ve parasız eğitim görmesini, bireylerin ana dillerinde öğrenim görmesini ve kültürlerini geliştirmesini savunur.” şeklindeki düzenlemeden “...bireylerin ana dillerinde öğrenim görmesini ve kültürlerini geliştirmesini savunur.” sözcükleri Anayasanın 3, 42/6, Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununun 20. maddesi hükümlerine aykırı olduğundan 4688 sayılı Yasanın 37. maddesi uyarınca mahkemece davalı sendikanın kapatılmasına karar vermek gerekir”, (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 2005/9-320, K. 2005/355, T. 25.5.2005).

8 “AİHM Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından gösterilen gerekçelerin uygun ve yeterli olmadığını ve güdülen amaçlarla orantılı olmadığını değerlendirmektedir. Sonuç olarak, başvuran aleyhine açılan ve başvuruları “anadilinde eğitim görme” ibarelerini çıkararak tüzüğünün 2.maddesinin b) fıkrasını değiştirmeye mecbur kılan kapatma davasının, “zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca” cevap verdiğini değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla, Sözleşme’nin 11. maddesi ihlal edilmiştir”, (AİHM, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye, 20641/05, 25 Eylül 2012).

9 <http://bianet.org/bianet/kadin/146693-vakad-ve-on-dernegin-kapatilma-davasina-red>

2013 yılında haklarında kapatılma istemiyle dava açılan (Van'da faaliyet gösteren) dernekler:

Mezopotamya Yakınlarını Kaybeden Ailelerle Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (MEYA-DER),

Tutuklu ve Hükümlü Yakınları Demokratik Hukuk ve Yardımlaşma Derneği (TUYAD-DER),

Van Göç Sorunlarını Bilimsel Araştırma ve Kültür Derneği (Van GÖÇ-DER),

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğrenci Derneği (YÖDER),

Van Kadın Derneği (VAKAD),

Van Hacıbekir Mahallesi Özgür Yurttaş Derneği,

Seyit Fehim Arvasi Mahallesi Özgür Toplum Derneği,

Yeni Mahalle Özgür Halk Derneği,

Kürt Dili Araştırma ve Geliştirme Derneği (KURDİ-DER), Van Şubesi,

Akköprü Mahallesi Demokratik Halk Derneği

yolsuzlukla, çevreyle, dinle, nüfus hareketleriyle, göçle ve yoksullukla uğraşması', 'birlik' adını kullanması ve 'eşbaşkanlık' sistemi getirmesi gösterildi¹⁰.

Kapatma davalarının çoğunlukla ret ile sonuçlansa dahi, kapatma davasının açılması bile örgütlenme özgürlüğüne bir müdahaledir. Zira açılan davalar dernekler üzerinde dondurucu etki (Chilling Effect) yaratma tehlikesine sahiptir. Dondurucu etki, derneğin dava nedeniyle normal faaliyetlerinden çekinmesi sonucunu doğurmasına yol açabileceğinden salt davanın açılması bile örgütlenme özgürlüğünün ihlali sonucuna yol açacaktır.

Öte yandan Dernekler Kanunu'nun derneklerin Anayasa ve kanunlarla açıkça yasaklanan amaçları veya konusu suç teşkil eden fiilleri gerçekleştirmek amacıyla kurulamayacağına ilişkin hükmüne aykırı olarak faaliyet gösteren dernek yöneticilerinin de 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 50 günden az olmamak üzere adli para cezası ile cezalandırılacağına ve derneğin feshine de karar verileceğine dair hüküm de örgütlenme özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden biridir.

10 <http://www.radikal.com.tr/turkiye/semikaniler-dernegine-kapatma-davasi-1500155/>

Ek-1

1. Barışçıl Toplanma Özgürlüğü

Uluslararası Standart	İhlal Göstergeleri Örnekleri
<p>İHEB</p> <p>Madde 20:</p> <p>a) Herkes barışçıl yollarla toplantı yapmak, dernek kurmak ve derneğe katılmak hakkına ve özgürlüğüne sahiptir.</p> <p>UMSHS</p> <p>Madde 21- Toplanma Özgürlüğü</p> <p>Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini (ordre public), sağlık veya ahlaki veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz.</p> <p>AHİS</p> <p>Madde 11 – Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü</p> <p>1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir.</p> <p>*Pozitif yükümlülük; barışçıl toplantı ve gösteri hakkının etkin kullanımı için devlet gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür.</p>	<p>Barışçıl toplantı /gösterinin kanunlarda hak olarak tanınmamış olması,</p> <p>Toplantı/gösteri hakkına getirilen sınırlamaların yasalara dayanmaması veya demokratik normlara uygun olmaması,</p> <p>Toplantı/gösteri hakkı düzenlenmesine ilişkin yasal prosedürün zor ve caydırıcı olması,</p> <p>Toplantı/ gösterilerin açık olmayan gerekçelerle engellenmesi, ertelenmesi veya yasaklanması,</p> <p>Mitingin, gösterinin, basın açıklamasının vb. keyfi olarak engellenmesi, ertelenmesi veya yasaklanması,</p> <p>Toplantı/gösterinin engellenmesi, ertelenmesi veya yasaklanması halinde etkili başvuru yollarının olmaması,</p> <p>Toplantı/gösterilerin belirli alanlarda yapılmaya zorlanması ya da belirli alanlarda yapılmasının yasak olması,</p> <p>Toplantı/ gösterinin yapılacağı yerin belirlenmesinde çifte standartlı davranması,</p> <p>Kamu idarecilerinin belirli toplantı/gösterileri yapılmadan önce barışçıl olmayacağı, şiddet içereceği yolunda açıklamalar yapmaları,</p> <p>Kamu yöneticilerinin, herhangi bir toplantı/gösteriye katılma veya katılmama çağrısı yapmaları,</p> <p>Kişilerin belirli bir toplantı/gösteriye katılmaya zorlanması,</p> <p>Barışçıl gösteri/toplantıların yasadışı zor kullanılarak veya orantısız zor kullanarak engellenmesi,</p> <p>Toplantı ve gösterilere müdahalelerde ayrımcı uygulamalar (kamu otoritelerinin gösterinin amacı, düzenleyicilerin özellikleri vb. bilgiler üzerinden izin, yer temini, gerekli önlemlerin</p>

	<p>alınması, gösteriye müdahale konularında farklı uygulamalar yapması),</p> <p>Belirli grupların düzenlediği toplantı/gösterilerde kamu kaynaklarının kullandırılması,</p> <p>Toplantı/gösteriye katılanları caydırıcı uygulamalar yapılması (aşırı güvenlik uygulamaları, toplu taşıma araçlarının engellenmesi, göstericilere ait araçlara yersiz trafik cezaları vb.),</p> <p>Barışçıl toplantı/gösteri düzenleyicileri veya katılımcılarına yersiz yaptırımlar uygulanması,</p>
--	--

2.Örgütlenme Özgürlüğü

Uluslararası Standart	İhlal Göstergeleri Örnekleri
<p>İHEB</p> <p>MADDE 20:</p> <p>a) Herkes barışçıl yollarla toplantı yapmak, dernek kurmak ve derneğe katılmak hakkına ve özgürlüğüne sahiptir.</p> <p>b) Hiç kimse bir derneğe üye olmaya zorlanamaz.</p> <p>UMSHS</p> <p>MADDE 22</p> <p>1. Herkesin, kendi çıkarlarını korumak için sendikalar kurmak ya da bunlara girmek hakkı da dâhil olmak üzere, başkalarıyla bir araya gelip dernek kurma hakkı vardır.</p> <p>2. Bu hakkın kullanılmasına, yasalara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez. Bu madde, silahlı kuvvetler ya da polis teşkilatı mensuplarına bu hakkın kullanılmasında yasal sınırlamalar konulmasını engellemez.</p>	<p>Örgütlenme hakkının yasalarda tanınmamış olması,</p> <p>Örgütlenme özgürlüğüne ve örgütlerin haklarına getirilen yasal/idari sınırlandırmaların demokratik toplum gereklerine uygun ve amaca orantılı olmaması,</p> <p>Örgütlenme özgürlüğü hakkını etkileyen mevzuatın, örgütlerin kuruluşunu kolaylaştırmak ve amaçlarını gerçekleştirmelerine olanak sağlamak amacıyla hazırlanmaması,</p> <p>Dernek, vakıf, sendika, federasyon vb. kurum ve kuruluşların iş ve işlemlerinin aşırı prosedürlere bağlanması/caydırıcı olması,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Herhangi bir kimsenin sendikaya veya belirli sendikalara üye olmanın zorunlu olması, • Kurucular/üyelerin örgütlerinin amaç ve faaliyetlerini belirleme konusunda kısıtlanması, • Örgütlerin amaç ve faaliyetleri yoluyla hakları olan ifade ve kanaat özgürlüğünün kısıtlanması, • Örgütlerin faaliyetlerini yürütmek için kaynak arama, alma ve kullanma özgürlüğünün

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Sendika Kurma Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne Taraf olan Devletlere, bu Sözleşme'de öngörülen güvencelere zarar verecek yasama tedbirleri alma ya da hukuki uygulamalarda bulunma yetkisini vermez.

AHİS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)

Madde 11 – Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

*Pozitif yükümlülük: Devletin hiçbir ayrımcılık yapmadan bu hakkı koruma ve uygulanmasını kolaylaştırma ve örgütlenme özgürlüğünü kullanan kişilerin hak ve özgürlüklerine müdahaleyi önlemesi görevi vardır,

kısıtlanması,

- Örgütlerle ilgili mevzuatın ve politikaların uygulanması idari organlar dâhil olmak üzere siyasi ve diğer etkenlere bağımlı olması,
- Örgütlerin haklarının hayata geçirilmesini etkileyen kararlara itiraz etmek ve bu kararların denetlenmesini sağlamak için etkili başvuru yollarının veya bu yollara erişimlerinin olmaması,
- Örgütler, devletin veya başka dış etmenlerin gereksiz müdahalelerinden bağımsız ve özgür olmaması,
- Örgütün kapatılması halinin demokratik standartlara uygun, adil yargılama ve tarafsız mahkeme kararlarına dayandırılmaması,
- Getirilen her türlü yaptırımın orantılılık ilkesi ile uyumlu olmaması. (Koşullar el veriyorsa yaptırımlardan önce bir ihlalin nasıl düzeltilebileceğine dair bilgi verilerek uyarı yapılmaması ve eksikliğin giderilmesi için örgüte yeterli süre tanınmaması),
- Örgüt kurmak isteyen tüm kişiler ve gruplar kanunlar önünde eşit muameleye tabi tutulmaması,
- Devletin düzenlemeler bakımından örgütlere eşit muamele yapmaması,
- Devletin örgütlenme özgürlüğü ile ilgili iş ve eylemlerinde ayrımcılık yapması,
- Devletsiz kimseler, mülteciler ve göçmenler de dâhil olmak üzere yurttaş olmayanların örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması ve bu hakkın kullanılmasında ayrımcılığa maruz kalmaları,
- Kamu kaynaklarının kullanımda örgütler arasında ayrımcılık yapılması,
- Kamu yetkililerinin belirli dernek, vakıf, sendika vb. örgütlenmelere üye olmama veya olma çağrısı yapması,
- Örgütlerinin kriteri belirli veya objektif olmayan denetim koşullarına tabi olması, denetimde keyfi uygulamalar yapılması.

Ek-2

Toplantı Gösteri -Yürüyüşü ve Örgütlenme Hakkının Kullanımına Yönelik Müdahalelerde CMK ve PYSK Bağlamında Alınabilecek Koruma Tedbirlerinin Hukuki Çerçevesi

1) **Yakalama:** Kamu güvenliğine, kamu düzenine veya kişinin vücut veya hayatına yönelik var olan bir tehlikenin giderilmesi için denetim altına alınması gereken veya suç işlediği yönünde hakkında kuvvetli iz, eser, emare ve delil bulunan kişinin gözaltına veya muhafaza altına alma işlemlerinden önce özgürlüğünün geçici olarak ve fiilen kısıtlanarak denetim altına alınmasını ifade eder (Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği md. 4).

Yakalama ve yakalanan kişi hakkında yapılacak işlemler

CMK Madde 90:

(1) Aşağıda belirtilen hallerde, herkes tarafından geçici olarak yakalama yapılabilir:

- Kişiyi suçu işlerken rastlanması.
- Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması.

(2) Kolluk görevlileri, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde; Cumhuriyet savcısına veya amirlerine derhal başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama yetkisine sahiptirler.

(3) Soruşturma ve kovuşturması **şikâyete** bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malullük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması **şikâyete** bağlı değildir.

(4) Kolluk, yakalandığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanuni haklarını derhal bildirir.

(5) Birinci fıkraya göre yakalanıp kolluğa teslim edilen veya ikinci fıkra uyarınca görevlilerce yakalanan kişi ve olay hakkında Cumhuriyet savcısına hemen bilgi verilerek, emri doğrultusunda işlem yapılır.

(6) Yakalama emrine konu işlemin yerine getirilmesi nedeniyle yakalama emrinin çıkarılma amacının ortadan kalkması durumunda mahkeme, hakim veya Cumhuriyet savcısı tarafından yakalama emrinin derhal iadesi istenir.

PYSK m.13: - Polis,

Suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan diğer hallerde suç işlendiğine veya suça teşebbüs edildiğine dair haklarında kuvvetli iz, eser, emare veya delil bulunan şüphelileri,

B) Haklarında yetkili mercilerce verilen yakalama veya tutuklama kararı bulunanları,

C) Halkın rahatını bozacak veya rezalet çıkaracak derecede sarhoş olanları veya sarhoşluk halinde başkalarına saldıranları, yapılan uyarılara rağmen bu hareketlerine devam edenler ile başkalarına saldırmaya yeltenenleri ve kavga edenleri,

D) Usulüne aykırı şekilde ülkeye giren ya da haklarında sınır dışı etme veya geri verme kararı alınanları,

E) Polislin kanunlara uygun olarak aldığı tedbirlere karşı gelenleri, direnenleri ve görev yapmasını engelleyenleri,

F) Bir kurumda tedavi, eğitim ve ıslahı için kanunlarla ve bu Kanunun uygulanmasını gösteren tüzükte belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirlerin yerine getirilmesi amacıyla, toplum için tehlike teşkil eden akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol bağımlısı serseri veya hastalık bulaştırabilecek kişileri,

G) Haklarında gözetim altında ıslahına veya yetkili merci önüne çıkarılmasına karar verilen küçükleri,

Yakalar ve gerekli kanuni işlemleri yapar.

Yakalanan kişilerin kaçması veya saldırıda bulunmasının önlenmesi bakımından kişinin sağlığına zarar vermeyecek şekilde her türlü tedbir alınabilir.

Yakalanan kişilere, yakalama sebebi herhalde yazılı ve bunun mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal; toplu suçlarda ise en geç bu kişiler hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Kişinin yakalandığı, istediği kanuni yakınlarına derhal bildirilir.

Yakalanan kişilerden suç işlediği şüphesi altında olanlar adli mercilere sevk edilir.

2) Gözaltına Alma: Kanunun verdiği yetkiye göre, yakalanan kişinin hakkındaki işlemlerin tamamlanması amacıyla, yetkili hâkim önüne çıkarılmasına veya serbest bırakılmasına kadar kanunî süre içinde sağlığına zarar vermeyecek şekilde özgürlüğünün geçici olarak kısıtlanıp alıkonulmasını, (Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği md. 4)

Gözaltı

CMK MADDE 91:

(1) Yukarıdaki maddeye göre yakalanan kişi, Cumhuriyet Savcılığınca bırakılmazsa, soruşturmanın tamamlanması için gözaltına alınmasına karar verilebilir. Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren 24 saati geçemez. Yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre 12 saatten fazla olamaz.

(2) Gözaltına alma, bu tedbirin soruşturma yönünden zorunlu olmasına ve kişinin bir suçu işlediğini düşündürebilecek emarelerin varlığına bağlıdır.

(3) Toplu olarak işlenen suçlarda, delillerin toplanmasındaki güçlük veya şüpheli sayısının çokluğu nedeniyle; Cumhuriyet savcısı gözaltı süresinin, her defasında bir günü geçmemek üzere, üç gün süreyle uzatılmasına yazılı olarak emir verebilir. Gözaltı süresinin uzatılması emri gözaltına alınana derhal tebliğ edilir.

(4) (Ek: 6638 - 27.3.2015 / md.13) Suçüstü hâlleriyle sınırlı olmak kaydıyla; kişi hakkında aşağıdaki bentlerde belirtilen suçlarda mülki amirlerce belirlenecek kolluk amirleri tarafından yirmi dört saate kadar, şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına yol açabilecek toplumsal olaylar sırasında ve toplu olarak işlenen suçlarda kırk sekiz saate kadar gözaltına alınma kararı verilebilir.

Gözaltına alma nedeninin ortadan kalkması hâlinde veya işlemlerin tamamlanması üzerine derhâl ve her hâlde en geç yukarıda belirtilen sürelerin sonunda Cumhuriyet savcısına, yapılan işlemler hakkında bilgi verilerek talimatı doğrultusunda hareket edilir.

Kişi serbest bırakılmazsa yukarıdaki fıkralara göre işlem yapılır. Ancak kişi en geç kırk sekiz saat, toplu olarak işlenen suçlarda dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Bu fıkra kapsamında kolluk tarafından gözaltına alınan kişiler hakkında da gözaltına ilişkin hükümler uygulanır.

Yakalama ve Gözaltı İşlemine Karşı İtiraz

Yakalama işlemine, gözaltına alma ve gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin Cumhuriyet savcısının yazılı emrine karşı, yakalanan kişi, müdafî veya kanuni temsilcisi, eşi ya da birinci veya ikinci derecede kan hısımları, hemen serbest bırakılmayı sağlamak için sulh ceza hakimine başvurabilir. Sulh ceza hakimi incelemeyi evrak üzerinde yaparak derhal ve nihayet yirmi dört saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır. Yakalamanın veya gözaltına alma veya gözaltı süresini uzatmanın yerinde olduğu kanısına varılırsa başvuru reddedilir ya da yakalananın derhal soruşturma evrakı ile Cumhuriyet Savcılığında hazır bulundurulmasına karar verilir.

AIHS md. 5/4: Gözaltına alınma veya tutulma nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimse, tutulmasının hukukiliği hakkında süratle karar verebilecek ve tutulması hukuki değilse salıverilmesine hükmedebilecek bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

CMK md. 91: (6) Gözaltı süresinin dolması veya sulh ceza hakiminin kararı üzerine serbest bırakılan kişi hakkında yakalamaya neden olan fiille ilgili yeni ve yeterli delil elde edilmedikçe ve Cumhuriyet savcısının kararı olmadıkça bir daha aynı nedenle yakalama işlemi uygulanamaz.

(7) Gözaltına alınan kişi bırakılmazsa, en geç bu süreler sonunda sulh ceza hakimi önüne çıkarılıp sorguya çekilir. Sorguda müdafî de hazır bulunur.

Yakalanan kişinin mahkemeye götürülmesi

CMK md. 94: (1) Hâkim veya mahkeme tarafından verilen yakalama emri üzerine soruşturma veya kovuşturma evresinde yakalanan kişi, en geç 24 saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılır.

(2) Yakalanan kişi, en geç 24 saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılamıyorsa, aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değil ise en yakın adliye kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin kullanılması suretiyle yetkili hâkim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapılır veya ifadesi alınır

Yakalanan veya gözaltına alınanın durumunun yakınlarına bildirilmesi

CMK md. 95: (1) Şüpheli veya sanık yakalandığında, gözaltına alındığında veya gözaltı süresi uzatıldığında, Cumhuriyet savcısının emriyle bir yakınına veya belirlediği bir kişiye gecikmeksizin haber verilir.

(2) Yakalanan veya gözaltına alınan yabancı ise, yazılı olarak karşı çıkmaması halinde, durumu, vatandaşı olduğu devletin konsolosluğuna bildirilir.

Yakalama tutanağı

CMK md. 97: (1) Yakalama işlemi bir tutanağa bağlanır. Bu tutanağa yakalananın, hangi suç nedeniyle, hangi koşullarda, hangi yer ve zamanda yakalandığı, yakalamayı kimlerin yaptığı, hangi kolluk mensubunca tespit edildiği, haklarının tam olarak anlatıldığı açıkça yazılır.

Yakalama emri ve nedenleri

CMK md. 98: (1) Soruşturma evresinde çağrı üzerine gelmeyen veya çağrı yapılamayan şüpheli hakkında, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hakimi tarafından yakalama emri düzenlenebilir. Ayrıca, tutuklama isteminin reddi kararına itiraz halinde, itiraz mercii tarafından da yakalama emri düzenlenebilir.

(2) Yakalanmış iken kolluk görevlisinin elinden kaçan şüpheli veya sanık ya da tutukevi veya ceza infaz kurumundan kaçan tutuklu veya hükümlü hakkında Cumhuriyet savcıları ve kolluk kuvvetleri de yakalama emri düzenleyebilirler.

(3) Kovuşturma evresinde kaçak sanık hakkında yakalama emri re'sen veya Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hakim veya mahkeme tarafından düzenlenir.

(4) Yakalama emrinde, kişinin açık eşkali, bilindiğinde kimliği ve yüklenen suç ile yakalandığında nereye gönderileceği gösterilir.

3) Tutuklama

“Tutuklama, ceza yargılamasının güvenli yürümesini ve amacına erişmesini sağlamaya yönelik ve yargılama hukuku açısından zorunlu hallerde hakimin verdiği karara dayanan bir önlemdir. Yargılamadaki amaca göre önleyici bir koruma tedbiri olduğu kadar kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir içerik de taşımaktadır” Yargıtay CGK, 24.02.2004, 2004/8-30/49.

Tutuklama istisnai ve geçici bir tedbirdir. Tutuklama amaç değil araçtır. Tutuklamada amaç kişiyi cezalandırmak ve her ne şekilde olursa olsun gerçeğe ulaşmak değildir. Bu bakımdan tutuklamanın amaçlarına başka önlemlerin uygulanmasıyla ulaşılabilecek olan durumlarda, tutuklama önlemi uygulanmamalıdır.

Tutuklama nedenleri

CMK md. 100: (1) Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir. İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez.

(2) Aşağıdaki hallerde bir tutuklama nedeni var sayılabilir:

- a) Şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa.
- b) Şüpheli veya sanığın davranışları;
  1. Delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme,
  2. Tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa.

CMK md. 100/4: Sadece adli para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez.

Tutuklama kararı

Madde 101: (1) Soruşturma evresinde şüphelinin tutuklanmasına Cumhuriyet savcısı

nın istemi üzerine sulh ceza hakimi tarafından, kovuşturma evresinde sanığın tutuklanmasına Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen mahkemece karar verilir. Bu istemlerde mutlaka gerekçe gösterilir ve adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağını belirten hukuki ve fiili nedenlere yer verilir.

(2) (**Değişik: 6352 - 2.7.2012 / md.97**) Tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda;

a) Kuvvetli suç şüphesini,

b) Tutuklama nedenlerinin varlığını,

c) Tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilir. Kararın içeriği şüpheli veya sanığa sözlü olarak bildirilir, ayrıca bir örneği yazılmak suretiyle kendilerine verilir ve bu husus kararda belirtilir.

(3) Tutuklama istenildiğinde, şüpheli veya sanık, kendisinin seçeceği veya baro tarafından görevlendirilecek bir müdafinin yardımından yararlanır.

(4) Tutuklama kararı verilmezse, şüpheli veya sanık derhal serbest bırakılır.

(5) Bu madde ile 100 üncü madde gereğince verilen kararlara itiraz edilebilir.

Cumhuriyet savcısının tutuklama kararının geri alınmasını istemesi

CMK md. 103: (1) Cumhuriyet savcısı, şüphelinin adli kontrol altına alınarak serbest bırakılmasını sulh ceza hakiminden isteyebilir. Hakkında tutuklama kararı verilmiş şüpheli ve müdafî de aynı istemde bulunabilirler.

(2) Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı adli kontrol veya tutuklamanın artık gereksiz olduğu kanısına varacak olursa, şüpheliyi re'sen serbest bırakır. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı verildiğinde şüpheli serbest kalır.

Şüpheli veya sanığın salıverilme istemleri

CMK md. 104: (1) Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında şüpheli veya sanık salıverilmesini isteyebilir.

(2) Şüpheli veya sanığın tutukluluk halinin devamına veya salıverilmesine hakim veya mahkemece karar verilir. Ret kararına itiraz edilebilir.

Usul

CMK md. 105: (1) 103 ve 104 üncü maddeler uyarınca yapılan istem üzerine, merciince Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alındıktan sonra, üç gün içinde istemin kabulüne, reddine veya adli kontrol uygulanmasına karar verilir. *Duruşma dışında bu karar verilirken Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alınmaz.* Bu kararlara itiraz edilebilir.

Tutukluluğun incelenmesi

CMK md. 108: (1) Soruşturma evresinde şüphelinin tutukevinde bulunduğu süre içinde ve en geç otuzar günlük süreler itibarıyla tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmeyeceği hususunda, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hakimi tarafından 100 üncü madde hükümleri göz önünde bulundurularak şüpheli veya müdafî dinlenilmek suretiyle karar verilir.

(2) Tutukluluk durumunun incelenmesi, yukarıdaki fıkrada öngörülen süre içinde şüpheli tarafından da istenebilir.

(3) Hakim veya mahkeme, tutukevinde bulunan sanığın tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmeyeceğine her oturumda veya koşullar gerektirdiğinde oturumlar arasında ya da birinci fıkrada öngörülen süre içinde de re'sen karar verir.

4) Adli Kontrol

CMK md. 109: (1) Bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, 100 üncü maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınmasına karar verilebilir.

(2) Kanunda tutuklama yasağı öngörülen hallerde de, adli kontrole ilişkin hükümler uygulanabilir.

(3) Adli kontrol, şüphelinin aşağıda gösterilen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içerir:

- a) Yurt dışına çıkamamak.
- b) Hakim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak.
- c) Hakimin belirttiği merci veya kişilerin çağrılarına ve gerektiğinde mesleki uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak.
- d) Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek.
- e) Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçuşu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tabi olmak ve bunları kabul etmek.
- f) Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hakimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak.
- g) Silah bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silahları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek.
- h) Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hakim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynı veya kişisel güvenceye bağlamak.
- i) Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkum edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek.
- j) (Ek: 6352 - 2.7.2012 / md.98) Konutunu terk etmemek.
- k) (Ek: 6352 - 2.7.2012 / md.98) Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek.
- l) (Ek: 6352 - 2.7.2012 / md.98) Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek.

5) Hakim veya Cumhuriyet savcısı (d) bendinde belirtilen yükümlülüğün uygulamasında şüphelinin mesleki uğraşlarında araç kullanmasına sürekli veya geçici olarak izin verebilir.

(6) Adli kontrol altında geçen süre, şahsi hürriyeti sınırlama sebebi sayılarak cezadan mahsup edilemez. Bu hüküm, maddenin üçüncü fıkrasının (e) bendinde belirtilen hallerde uygulanmaz.

(Ek fıkra: 5560 - 6.12.2006 / m.19) (7) Kanunlarda öngörülen tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle salıverilenler hakkında (...)(*) adli kontrole ilişkin hükümler uygulanabilir.

Adli kontrol kararı ve hükmedecek merciler

CMK md . 110: (1) Şüpheli, Cumhuriyet savcısının istemi ve sulh ceza hakiminin kararı ile soruşturma evresinin her aşamasında adli kontrol altına alınabilir.

(2) Hakim, Cumhuriyet savcısının istemiyle, adli kontrol uygulamasında şüpheliyi bir veya birden çok yeni yükümlülük altına koyabilir; kontrolün içeriğini oluşturan yükümlülükleri bütünüyle veya kısmen kaldırabilir, değiştirebilir veya şüpheliyi bunlardan bazılarına uymaktan geçici olarak muaf tutabilir.

(3) 109 uncu madde ile bu madde hükümleri, gerekli görüldüğünde, görevli ve yetkili diğer yargı mercileri tarafından da, kovuşturma evresinin her aşamasında uygulanır.

Adli kontrol kararının kaldırılması

CMK md. 111: (1) Şüpheli veya sanığın istemi üzerine, Cumhuriyet savcısının görüşünü aldıktan sonra hakim veya mahkeme 110 uncu maddenin ikinci fıkrasına göre beş gün içinde karar verebilir.

(2) Adli kontrole ilişkin kararlara itiraz edilebilir.

Tedbirlere uymama

CMK md. 112: (1) Adli kontrol hükümlerini isteyerek yerine getirmeyen şüpheli veya sanık hakkında, hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun, yetkili yargı mercii hemen tutuklama kararı verebilir.

5) Arama

Adli arama, bir suç işlemek veya buna iştirak veyahut yataklık etmek makul şüphesi altında bulunan kimsenin, saklananın, şüphelinin, sanığın veya hükümlünün yakalanması ve suçun iz, eser, emare veya delillerinin elde edilmesi için bir kimsenin özel hayatının ve aile hayatının gizliliğinin sınırlandırılarak konutunda, işyerinde, kendisine ait diğer yerlerde, üzerinde, özel kâğıtlarında, eşyasında, aracında 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile diğer kanunlara göre yapılan araştırma işlemidir. (Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği md. 5)

Şüpheli veya sanıkla ilgili arama

CMK md. 116: (1) Yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe varsa; şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir.

Makul şüphe, hayatın akışına göre somut olaylar karşısında genellikle duyulan şüphedir. Makul şüphe, aramanın yapılacağı zaman, yer ve ilgili kişinin veya onunla birlikte olanların davranış tutum ve biçimleri, kolluk memurunun taşındığından şüphe ettiği eşyanın niteliği gibi sebepler göz önünde tutularak belirlenir.

Makul şüphede, ihbar veya şikâyeti destekleyen emarelerin var olması gerekir.

Belirtilen konularda şüphenin somut olgulara dayanması şarttır.

Arama sonunda belirli bir şeyin bulunacağını veya belirli bir kişinin yakalanacağını öngörmeyi gerektiren somut olgular mevcut bulunmalıdır. (Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği md. 6)

«“Makul şüphe” kavramı ilgili kişinin suçu işlemiş olmasının mümkün bulunduğu hususunda tarafsız bir gözlemciyi ikna etmeye yetecek ölçüde yeterli bulgu ve bilgilerin bulunduğunu varsayar» AİHM- Berktaş/Türkiye Kararı

Gece yapılacak arama

CMK md. 118: (1) Konutta, işyerinde veya diğer kapalı yerlerde gece vaktinde arama yapılamaz.

(2) Suçüstü veya gecikmesinde sakınca bulunan haller ile yakalanmış veya gözaltına alınmış olup da firar eden kişi veya tutuklu veya hükümlünün tekrar yakalanması amacıyla yapılan aramalarda, birinci fıkra hükmü uygulanmaz.

Arama kararı

CMK md. 119: (1) Hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının, Cumhuriyet savcısına ulaşamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emri ile kolluk görevlileri arama yapabilirler. Ancak, konutta, işyerinde ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda arama, hakim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının yazılı emri ile yapılabilir. Kolluk amirinin yazılı emri ile yapılan arama sonuçları Cumhuriyet Başsavcılığına derhal bildirilir.

(2) Arama karar veya emrinde;

- a) Aramanın nedenini oluşturan fiil,
- b) Aranılacak kişi, aramanın yapılacağı konut veya diğer yerin adresi ya da eşya,
- c) Karar veya emrin geçerli olacağı zaman süresi,

Açıkça gösterilir.

3) Arama tutanağına işlemi yapanların açık kimlikleri yazılır.

(4) Cumhuriyet savcısı hazır olmaksızın konut, işyeri veya diğer kapalı yerlerde arama yapabilmek için o yer ihtiyar heyetinden veya komşulardan iki kişi bulundurulur.

(5) Askeri mahallerde yapılacak arama, (...) (*) Cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askeri makamlar tarafından yerine getirilir.

Aramada hazır bulunabilecekler

CMK md. 120: (1) Aranacak yerlerin sahibi veya eşyanın zilyedi aramada hazır bulunabilir; kendisi bulunmazsa temsilcisi veya ayırt etme gücüne sahip hısımlarından biri veya kendisiyle birlikte oturmakta olan bir kişi veya komşusu hazır bulundurulur.

(2) 117'nci maddenin birinci fıkrasında gösterilen hallerde zilyet ve bulunmazsa yerine çağrılacak kişiye, aramaya başlamadan önce aramanın amacı hakkında bilgi verilir.

(3) Kişinin avukatının aramada hazır bulunmasına engel olunamaz.

Önleme Araması

Milli güvenlik ve kamu düzeninin, genel sağlık ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması; suç işlenmesinin önlenmesi; taşınması veya bulundurulması yasak olan her türlü silah, patlayıcı madde veya eşyanın tespiti amacıyla hakim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirin yazılı emriyle ikinci fıkrada belirtilen yerlerde, kişilerin üstlerinde, aracında, özel kağıtlarında ve eşyasında yapılan arama işlemidir.” **Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği md. 19)**

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu**Önleme Araması**

MADDE 9- (Değişik: 5681 - 2.6.2007 / md.3) Polis, tehlikenin veya suç işlenmesinin önlen-

mesi amacıyla usulüne göre verilmiş sulh ceza hakiminin kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirin vereceği yazılı emirle; kişilerin üstlerini, araçlarını, özel kağıtlarını ve eşyasını arar; alınması gereken tedbirleri alır, suç delillerini koruma altına alarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre gerekli işlemleri yapar.

Arama talep yazısında, arama için makul sebeplerin oluştuğunun gerekçeleriyle birlikte gösterilmesi gerekir.

Arama kararında veya emrinde;

- a) Aramanın sebebi,
- b) Aramanın konusu ve kapsamı,
- c) Aramanın yapılacağı yer,
- ç) Aramanın yapılacağı zaman ve geçerli olacağı süre belirtilir.

Önleme araması aşağıdaki yerlerde yapılabilir:

- a) 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerde veya yakın çevresinde,
- b) Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sendikaların genel kurul toplantılarının yapıldığı yerin yakın çevresinde,
- c) Halkın topluca bulunduğu veya toplanabileceği yerlerde,
- ç) Eğitim ve öğretim özgürlüğünün sağlanması için her derecede eğitim ve öğretim kurumlarının idarecilerinin talebiyle ve 20'nci maddenin ikinci fıkrasının (A) bendindeki koşula uygun olarak girilecek yükseköğretim kurumlarının içinde, bunların yakın çevreleri ile giriş ve çıkışlarında,
- d) Umumi veya umuma açık yerlerde,
- e) Her türlü toplu taşıma araçlarında, seyreden taşıtlarda,
- f) Konutta, yerleşim yerinde ve kamuya açık olmayan işyerlerinde ve eklentilerinde önleme araması yapılamaz.

Spor karşılaşması, miting, konser, festival, toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenlendiği veya aniden toplulukların oluştuğu hallerde gecikmesinde sakınca bulunan hal var sayılır. Polis, tehlikenin önlenmesi veya bertaraf edilmesi amacıyla güvenliğini sağladığı bina ve tesislere gelenlerin; herhangi bir emir veya karar olmasına bakılmaksızın, üstünü, aracını ve eşyasını teknik cihazlarla, gerektiğinde el ile kontrol etmeye ve aramaya yetkilidir. Bu yerlere girmek isteyenler kimliklerini sorulmaksızın ibraz etmek zorundadırlar. Milletlerarası anlaşmalar hükümleri saklıdır.

Önleme aramasının sonucu, arama kararı veya emri veren merci veya makama bir tutanakla bildirilir.

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği
Kamerhatun Mah. Hamalbaşı Sokak
No:22/9 Beyoğlu İstanbul
Tlf: 0212 293 63 77
www.esithaklar.org
email: esithaklar@gmail.com